

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

9

2008

ISBN 978-80-86388-59-5 (ZA v Opavě – SOkA Jeseník)
ISBN 978-80-903867-2-3 (VMJ v Jeseníku)
ISSN 1213-0192

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

Svazek 9

Jeseník 2008

Obsah

Články

<i>Franz Heiduk: Salvatore Ignatius Pintus. Vita minutatim</i>	5
<i>Václav Štěpán - Jarmila Štěrbová: Historie skláren na Jesenicku v Ramzové a Dolní Lipové</i>	10
<i>Michaela Neubauerová: Římskokatolická církev na Jesenicku v letech 1945 -1956</i>	41

Drobnosti

<i>Lukáš Abt: K historii Českého pramene a pomníku na Gräfenberku</i>	58
<i>Martin Vaňourek: Frývaldovští hraničáři</i>	63
<i>Zdeněk Gába: Nález velkého bludného balvanu v Mikulovicích</i>	66
<i>Jaromír Indra: Pohlednice vydavatelství C. Schröter ve Vratislavi z roku 1897</i>	67
<i>MVDr. Alois Frank: Budování mléčnice v JZD Jeseník-Bukovice</i>	69
<i>Jan Hauk: Geologické expozice ve městě Jeseníku</i>	71
<i>Vladislav Bakončík: Zlatohorské zlaté valouny</i>	73
<i>Antonín Lyko: Teplomilné druhy brouků i na Jesenicku</i>	76
<i>Martin Buchlouský: Znovuobjevování technických památek na Jesenicku</i>	77

Kronika

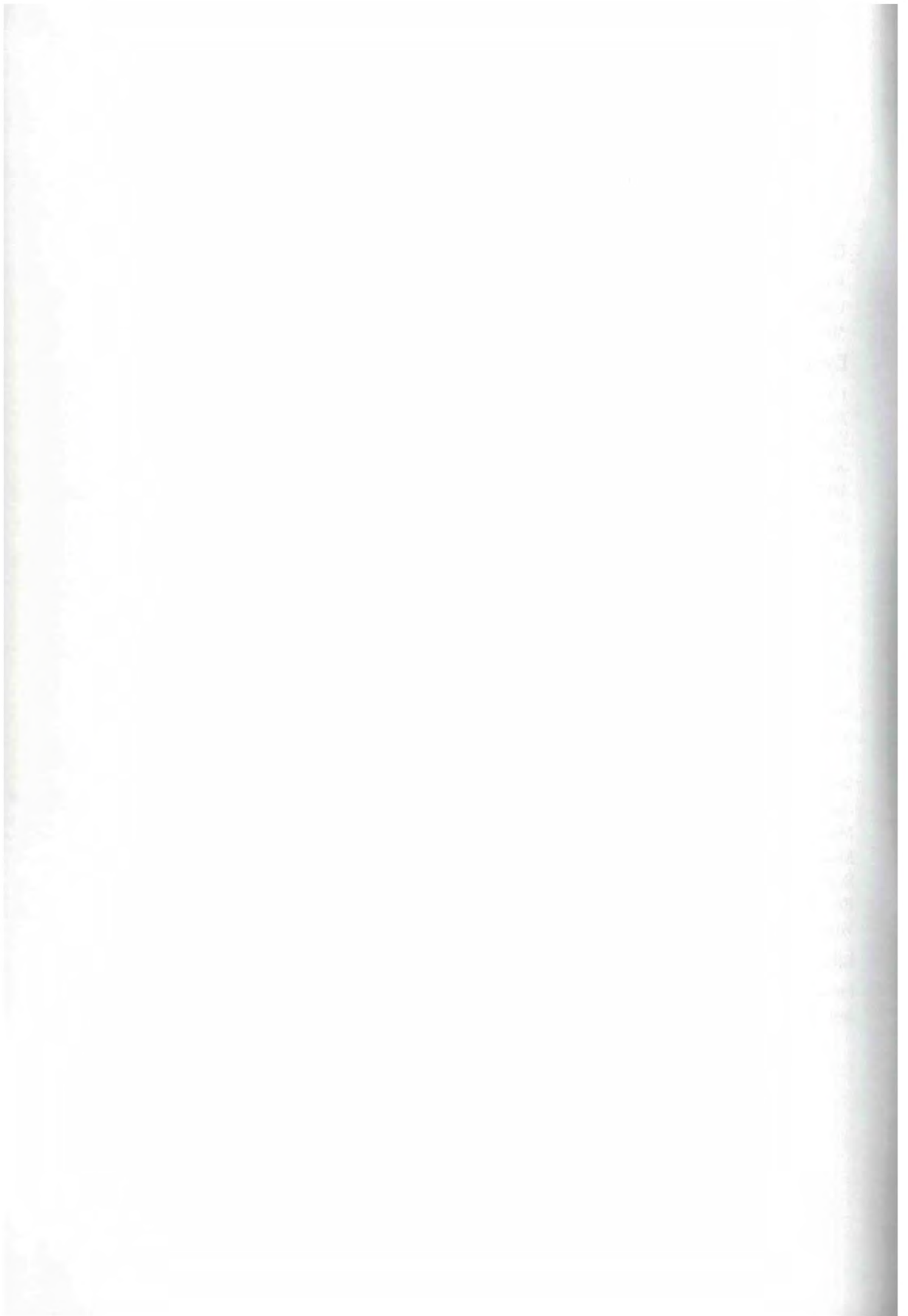
Zamyšlení nad prací Státního okresního archivu Jeseník v roce 2007	80
Rok 2007 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka	82

Co přinesl čas

Současný stav archeologie na Jesenicku	84
U kolébky, před oltářem, nad hrobem	85
Výstavy o historii Židů a jejich tradicích	85
Archivní výstava plánů	86
Muzeum Johanna Schrotha v Lipové-lázních	87
Muzejní výstavy v Javorníku	88
Svatováclavské setkání a seminář v Jeseníku	89
Kostel v Mikulovicích je památkou	90
Vánoční hra o Ježíškovi aneb Pojdme spolu do Betléma	90

Literatura

Přečetli jsme za vás	91
Jesenicko na stránkách periodik	94

Články

Salvatore Ignatius Pintus. Vita minutatim

Franz Heiduk

Nejpříznivější kulturní údobí prožíval zámek Jánský Vrch nad Javorníkem, když zde až do konce života sídlil Filip Gotthard hrabě Schaffgotsch (1716–1796), roku 1757 vypovězený kníže - biskup z Vratislavi.¹

Angažoval skladatele Carla Ditterse z Dittersdorfu (1739–1799), který v zámku dal vestavět oválný divadelní a koncertní sál. Přišel sem jako kapelník, hudebník, zpěvák a herec.² Mezi početnými libretisty, pišícími pro skladatele, se objevuje i zpovědník biskupa, bývalý italský jezuita Salvatore Ignatius Pintus, často nesprávně nazývaný italsky „Pinto“. Historikové hudby ho označují jako „vyčnávající zjevení“.³ Jelikož jakákoliv biografie tohoto duchovního a libretisty chybí, sbíráme po kouscích dochované spolehlivé údaje, abychom nejdříve získali alespoň nástin jeho života díla.

Prvním libretem, které Pintus pro Ditterse (ještě nepovýšeného do šlechtického stavu) napsal, bylo dvoudílné oratorium *Davide nella Valle di Terebinto*, datované 1. dubna 1768 v Opavě.⁴ Následují dvě libreta pro divadelní hry: *Il viggiatore americano in Joannesberg*, komická pera o dvou dějstvích, uvedená 1. května 1771 na Jánském Vrchu a *La poesia e la musica in gara*, dramatická kompozice pro představení na Jánském Vrchu 3. června 1771.⁵

Pintus se ještě podepsal coby autor libreta pro dvoudílné oratorium *L' Ester ossia La liberatrice del Popolo Giudaico nella Persica*, datované na Jánském Vrchu 1773, které po úpravě a s dodatky od Michele Mortellariho a Angelo Tarchiho bylo určeno roku 1785 k předvedení ve Vídni.⁶ Další Pintusovy texty z Jánského Vrchu nejsou známy. V roce 1773 odtud zřejmě odešel. Pokusíme se zjistit příčinu jeho odchodu tím, že nahlédneme do pramenů o jeho životě před pobytem na Jánském Vrchu.

Informace, které o něm poskytuje standartní dílo Carlose Sommervogela, jsou překvapivě skrovné.⁷ Uvádí, že Salvatore Ignatius Pintus se narodil 2. února 1714 v Algheru, přístavním městě na severovýchodě Sardinie. 25. prosince 1730 vstoupil do jezuitského řádu, po mnoho let byl příslušníkem římské provincie řádu jako učitel, misijní kazatel a rektor; podepisoval se jako doktor teologie a člen Akademie krásného umění v Sieně. Jeho kázání z roku 1755 v San Angelu, v katedrále ve Vado, vyšlo i tiskem. Krátce na to přišel do Slezska, patřící k české řádové provincii. Na cí příkaz a proč se tak stalo, nalezené prameny neodpovídají. V roce 1758 měl přijít do Javorníku, kde působil jako poradce a zpovědník vypovězeného vratislavského knížete - biskupa Filipa Gottharda hraběte Schaffgotsche. Soupis písemností u Sommervogela je kuriózní: poskytuje pouze jeden titul, oslavnou řeč na císařovnu Marii Terezií z roku 1774 a jinak odkazuje jen na článek v jednom francouzském církevním časopise, který referuje paušálně o svatebních projevech a komediích. O letech pobytu na zámku Jánský Vrch se nezmiňuje ani slovem. Článek zmíněný Sommervogelem v časopise *Nouvelles ecclésiastiques ou Mémoires pour servir á l' Histoire de la Constitution Unigenitus , pour l' année MDCCLXXXI* se však zaměřil na událost, která vedla k rozloučení exjezuity s Jánským Vrchem ke konci léta 1773. Tento tak podnětný příspěvek se nalézá mezi zprávami z 11. září 1781 (s.148). Jeho

CANTATA
A II VOCI.
Per le felici Nozze da celebrarsi
in Hofchitz
Dell'
ILLUSTRISSIMA SIGNORA CONTESSA
MARIACHORINSKY,
E
L' ILLUSTRISSIMO SIGNOR CONTE
**ERASMO LUGI
STARHEMBERG**
Conte del Sacro Romano Impero, Ciambelano di
S.M.I.R.A. Consigliere della Regenza di Linz, Signore di Wildberg,
Riedberg, Lobenstein, Reichenau, Auerberg, Freydenbruck,
Kriechbaum, Auhoff, Haggern, Wangern, Schnellenborf,
e della Contea Schaumburg, et Esferding.
LA POESIA DEL SIGNOR ABBATE SALVATORE
IGNAZIO PINTUS.
LA MUSICA DEL SIGNOR
GIUSEPPE PUSCHMANN.
Direttore della Cappella di Sua Eccellenza il Signor Conte
Ignazio Chdrinsky, Gran Capitano di Troppavia, e Jägerdorff.
Con Licenza de Superiori.

IN TROPPIAVIA,
Nella Stamparia di Giuseppe Gabriel.
1777.

pouze svou obhajobou a nikterak slíbeným smírem. Propustil ho tedy a už ho nechtěl vidět. Hrabě Chorinský ho pak přijal k sobě do Brna k výuce svých dětí francouzštině a italštině. Když ale hrabě poznal jezuitovu neschopnost, předal ho svému bratrovi v brněnském biskupství. Teologická díla ebbého Pinta sestávají z méně vkusných epithalamií /svatební písně/ a komedií, které si ani netroufnul vytisknout pod svým jménem.

Vratme se ještě ke zprávě o vystoupení u pruského krále Fridricha II., hlavně ke zmínce z 31. července 1781. Známe teď příčinu vedoucí k propuštění italského duchovního ze služby knížete - biskupa. Pintus se však neodebral ihned do Brna, ale zůstal v Opavě. Zde požádal o penzi ze slezského jezuitského fondu, která mu byla poskytnuta ve výši 350 zlatých ročně.⁸ Tímto byl dán podnět k jeho příští publikaci, podle Sommervogela jedinému vydanému dílu, oslavné řeči na císařovnu Marii Terezii pod titulem *Della in comparabile Maria Theresia imperadrice, e regina di Ungheria etc. Orazione Panegirica ...*, vytištěné roku 1774 v Opavě,⁹ v sídle knížecí lichtenštejnské vlády v opavském vévodství. Zemským hejtmanem obou částí Slezska, pruské i rakouské, byl od roku 1770 Ignác Dominik hrabě Chorinský svobodný pán z Ledské (1729–1792) z Velkých Hořtic u Opavy.

Pintus poznal hraběte a jeho rodinu na Jánském Vrchu. Přes úzké vztahy zračící se v sedmi dochovaných dopisech,¹⁰ započal abbé vyučovat děti zemského hejtmana italštině a francouzštině zřejmě až později. Jeho v Opavě roku 1777 vydaná *Cantata a II Voci. Per le felici Nozze ...*, svatební píseň k sňatku Marie komtesy Chorinské s Erasmem Ludvíkem hrabětem Starhembergem, mohla vzniknout za jeho pobytu a působení v Brně.¹¹ Naznačuje to narážka v „*Nouvelles ecclésiastiques*“ na zprávu ze 31. července (s. 121-124).¹² Informuje o pokusech

obsah můžeme parafrázovat následovně:

Abbé Sauveur-Ignace Pinto, bývalý italský jezuita, který vystoupil proti semináři v Brně (zaznamenáno 31. července), byl dříve ve službách vratislavského knížete - biskupa Schaffgotsche jako teolog. Když papež Kliment XIV. výnosem *Dominus ac redemptor* z 21. července 1773 řád [=jezuitský] zrušil, odebral se do Berlína, aby si u pruského krále vyprosil ochranu proti Svaté stolici. Důvod této cesty se však snažil zatajit, zvláště před vratislavským biskupem. Nějakým nešikovným podnikem padl tento prelát [= Schaffgotsch] u pruského krále v nemilost. Někdejší jezuita ho nechal v domněnce, že účelem jeho cesty je smíření s monarchou. Při pobytu v Berlíně se neustále snažil svými vymyšlenými dopisy biskupa ujistit zdánlivými úspěchy v této věci.

Když se mu dostalo audience u krále, začal sebechválou. Král ho přerušil a odpověděl italsky: „Až přijдете do Říma, pozdravujte ode mne pana generála.“ Cítíc se nepochopen, začal někdejší jezuita znovu řečnit, avšak král ho znovu přerušil a propustil ho. Berlínští přátelé vratislavského biskupa mezitím informovali, že abbé Pinto se při pobytu v hlavním městě zabýval

císařovny Marie Terezie reformovat semináře v Brně a Olomouci v letech 1773 a 1777. Vede-
ním semináře v Brně jmenovala císařovna Caspara Karla, Wenzela Schanzeho a Melchio-
ra Blarera.¹³ Jezuité Salvatore Ignatius Pintus a Franz Wolf¹⁴ kuli pikle a rozdmýchávali
nenávisť brněnského biskupa Matyáše hraběte Chorinského¹⁵ proti těmto třem duchovním.
Dva pánové z Olomouce se k nim připojili.¹⁶

Bratra zemského hejtmána mohl Pintus potkat v Opavě nebo ve Velkých Hořticích. Kdy
však italský duchovní přesídlil do Brna, nedá se z literatury vyvodit. Matyáš František hra-
bě Chorinský žil od 1769 v tomto městě jako světící biskup, od 1775 jako probošt, roku 1777
jako první biskup nově založené diecéze.¹⁷ Ostatní prameny neuvádějí o nic více než zpráva
z 31. července 1781. Poukazují pouze ještě na jediné další dílo libretistovo. Má to být hudební
oratorium *Il Santo Abele di Boemia, o sia, il glorioso Matirio di S. Wenceslao, Signore di detto
Regno* 1781 s „velikým úspěchem“ předvedené v chrámu sv. Petra v Praze (?).¹⁸ Zemský archiv
v Opavě dále vlastní od Pintuse návrh na pamětní desku.¹⁹ Je vzorem rétorské dovednosti
abbého v latinském jazyku:

DEO OPTIMO MAXIMO

HEIC SALVATORI IGNATIO PINTUS NATIONE SARDO
PROVINCIAE ROMANAE ANTE SOCIETATIS SUAE FATA
CELSISSIMI PRINCIPIS D: SCHAFFGOTCH EPISCOPI WRA-
TISLAVIENSIS THEOLOGO ET CONSILIARIO

POST EXCELLENTISSIMI COMITIS MATHIAE FRANCISCI
CHORINSKY PRIMI BRUNENSIS EPISCOPI IPSIUSQUE CON-
SISTORII ASSESSORI

BALNEA SALUBERRIMAE AQUAE IN MONTE AEDIBUS
CONTIGO SYLVAQUE FERARUM LIGNEIS CANCELLIS
CIRCUNDATA SCATURIENTIS

HUMANITAS PRAECLARA ET COMITAS PERILLUSTRIMUM
CATHOLICAE FIDEI CULTORUM FIRMITER

ANTONIAE DE PIATI CUIUS ANIMI DOTIBUS VIRTUTIBUS-
QUE LAUS QUAE LIBET INPAR EMMANUELIS COGNATI
DOMINI IN DIRNOWITZ LISSITII & JOANNIS CONJUGIS
QUORUM

FRATERNUS AMOR ET CONCORS ANIMUS DEPRAVATAE
NATURAE HUMANAЕ RARUM EXEMPLAR

MARIANNAE ET ANTONIAE PARENTUM PATRUI HOSPI-
TUMQUE DELICIARUM INGENUITAS TENERAE AETATIS
MORUM INNOCENTIUM

COMPOSITIO ET INNOCUA ALACRITAS HORTORUM JA-
CENTIUM PENSILIUMQUE POMARIORUM VARIETAS MULTI-
PLEX & AMOENITAS

FREQUENS DEAMBULATIO CUI FACILEM GRADUM FACIT
AD POMARIA HORTOS SYLVAMQUE EX UTROQUE AE-
DIUM CORNU SECUNDAE CONTIGNATIONIS PENSILE AM-
BULACRUM SATIS AMPLUM BIS LONGUM SEMEL LATUM
ASSERIBUS STRATUM ASSERCULIS TECTUM EJUSDEM
MATERIAE INSTRUCTA

FRUCTUUM EXQUISITORUM MATURITAS [H]OLERUMQUE
SAPIDITAS VETUS VINUM AQUA CRISTALLINA PURUS
AER

DOMESTICORUM CONCORDIA CURA ET MOLESTIA NULLA
NONUM SUPRA SEXAGESIMUM ANNUM AGENTI VIRILE
FERME ROBUR VIRESQUE REDDIDERE.

VIATOR LISSITIUM PRAETERIENS SI TIBI FIERET POTE-
STAS EADEM TOT FRUENDI GRATIIS TUTE IPSE FATE-
BERE

ET ASTRA PRECABERIS UT AEDES HAS AMPLAS SPLEN-
DIDEQUE ORNATAS ET PERILLUSTRES INCOLAS AMAN-

TISSIMOS INCOLUMES DIU SERVENT NOVISQUE BONIS
CUMULENT
QUORUM REMOTAM POSTERITATEM NE LATEANT HAEC
BALNEANS IDEM IN GRATI ANIMI PIGNUS TYPIS CREDEN-
DA EXARABAT LISSITHI X KALENDARUM SEPTEMBRIS
MDCCLXXXII.

Nejdůstojnějšímu, nejvyššímu Bohu

Salvator Ignatius Pintus, původem Sardiňan z římské provincie, před rozpuštěním Společenstva Ježíšova duchovní a rádce Jeho Výsosti knížete Schaffgotsche, vratislavského biskupa, pak asesor Jeho Milosti hraběte Matyáše Chorinského, prvního brněnského biskupa, a jeho konzistoře, zde dostal koupele léčivou vodou, vyvěrající z hory, poblíže usedlosti a v lese se zvěří v dřevěném oplocení, i vynikající lidskost a vládnost od urozených statečných zástupců katolické víry:

Antonie von Piat, jejíž duchovní schopnosti a etnosti ani nelze dostatečně chválit, jejího švagra Emanuela, pána z Drnovic v Lysicích, a Johanna, jejího manžela.

Jejich bratrská láska a svorná srdce jsou vzácným příkladem jinak zpustlému lidskému pokolení, ušlechtilost Marianny a Antonie, nadšení jejich rodičů, strýce a jejich hostů, jejich mravní bezúhonnost útlého věku a živý temperament co nikomu neublíží, jakož i rozmanitost a půvab příměsí a terasovitých zahrad a ovocných plantáží.

Pravidelné procházky s pohodlným přístupem k ovocným sadům, zahradám a k lesu z obou křídel domu visutým ochozem z druhého patra, dostatečně velikým, pokrytým prkny a obloženým dřevem, opatřeným zábradlím ze sloupků téhož materiálu, vpravo podepřeným pevnou zdí a vlevo kamennými sloupy.

K tomu tabule s dobrými jídly, nápaditě upravenými, výtečné chuti, zralost vybraného ovoce, chutné zeleniny, staré víno a křišťálově čistá voda, čerstvý vzduch, souhra služebnictva, chybějící starosti a zloby mu v 69. roce života navrátilo skoro sílu mládí a životní sílu.

Poutníče, který procházíš Lysicemi, mělo by se ti dostatí téže příležitosti prožívat tolik příjemností, tak také poznáš a poprosíš nebesa, aby tuto velikou usedlost, skvostně upravenou a jeho lásky hodné obyvatele dlouho zachovali ráčil a zahrnul novými statky.

Aby to vše neupadlo v zapomenutí, nechal lázeňský host na znamení díky své písemné vyjádření v Lysicích vyrýt 23. srpna 1782.

(Podle německého překladu Dr. Claudia Wienera, univ. profesora v Mnichově)

Lázeňský host Salvator Ignaz Pintus vystupoval v Lysicích²⁰ jako konzistorní asesor brněnského biskupa. Hostitelkou mu byla Antonia Piat z Drnovic, choť Johanna Nepomuka, bratra majitele Lysice, Emanuela Piatihho z Drnovic.²¹ Když 1811 neženatý Emanuel zemřel, usedlost převzala jeho dcera Antonie, provdaná za hraběte Dubského. Po její smrti roku 1843 připadl statek hrabatům Dubským.²² Pocit mládí a zdraví vydržel Pintovi jen čtyři roky. Zemřel ve věku 72 let v Brně 29. ledna 1786, zaopatřen vikářem Johannem Sendlerem, a třetího dne byl pohřben na obecním hřbitově za městem.²³

Snad se nám tímto podařilo dosáhnout záměru předložit základ pro biografii italského kněze působícího na Moravě a ve Slezsku.

Z němčiny přeložila Krista Voráčová

POZNÁMKY

1. GATZ, Erwin: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches. 1648-1801*. Berlin 1990. s. 415-6.

2. MGG² P = Musik in Geschichte und Gegenwart. 2. Aufl. Personenteil. Bd. 5. Kassel 2001. Sp. 1109-1128.

3. UNVERRICHT, Hubert (Hg.) -KOUKAL, Petr – BEIN, Werner: *Carl Ditters von Dittersdorf. 1739-1799. Sein Wirken in Österreichisch-Schlesien und seine letzten Jahre in Böhmen*. Würzburg 1993. s. 83.

4. Viz pozn.. 2. Sp. 1115.

5. Tamtéž, Sp. 1118.

6. Tamtéž, Sp. 1115.

7. Sommervogel = BACKER, A. de – SOMMERVOGEL, C.: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Bd. 6. Brüssel und Paris 1895. Sp. 833 f.

8. Viz korespondence se ZA v Opavě, fond Královský úřad Opava, č. 968, sign. 15/38, karton 659.
9. ZA v Opavě, viz pozn. 8. Fond Velkostatek Velké Hoštice, č. 163, karton 93. - Abb. in: viz pozn. 3. S. 82, č. 91.
10. Dopisy ze dne 26. března, 9. června, 1. a 6. července 1772; 6. května, 12. července a 20. srpna 1773. Viz dopis ZA v Opavě, 10.5.2004.
11. Viz pozn. 9 Abb. 92. - Marie hraběnka Chorinská (* 31.12.1756 Velké Hoštice), dcera hraběte Ignáce Dominika, provdaná po smrti svého prvního manžela 31. ledna 1786 v Linci za Josefa II. hraběte ze Sprinzensteina a Neuhausu/; zemřela 22. března 1825 v Linci.
12. Viz text článku výše.
13. Viz HERSCHE, Peter: *Der Spätjansenismus in Österreich*. Wien 1977.
14. Tamtéž, *Die Jesuiten*. s. 345-352.
15. Viz pozn. 1. S. 62 f.
16. Viz pozn. 13.
17. Viz pozn. 15.
18. DLABACZ, Gottfried Johann: *Allgemeines historisches Künstler=Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*. Bd. 1. Prag 1815. s. 467.
19. ZA v Opavě.
20. Viz SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska 2*. Praha 1999. s. 444-452.
21. *J. Siebmachers grosses und allgemeines Wappenbuch*. 4. Bd. Zehnte Abt. BLÁŽEK, C. - KADICH: *Der Mährische Adel*. Nürnberg 1899. s. 100, tab. 79: *Piati von Dirnowitz*.
22. Připomeňme velkou rakouskou spisovatelku 19. století Marii von Ebner-Eschenbach (1830-1916), rozenou hraběnku Dubskou z Třebomyslic. V zámku Lysice se zachovala její knihovna.
23. Po dlouhém pátrání nalezl brněnský hudební vědec profesor Dr. Sehnal v úmrtní matrice brněnské katedrály sv. Petra a Pavla (Moravský zemský archiv v Brně) pod číslem 16.959 záznam o úmrtí S. I. Pintuse. Informaci dodal Dr. Reinhold Wolny, 15. srpna 2005.
24. Archiv für Schlesische Kirchengeschichte. Band 64. Münster 2006.

ZUSAMMENFASSUNG

Salvatore Ignatius Pintus. Vita minutatim

Der italienische Jesuit Salvatore Ignatius Pintus (1714 – 1786) kam als Beichtvater des Breslauer Fürstbischofs Phillip Gotthard Schaffgotsch im Jahre 1758 nach Jauernig. Auf Johannesberg traf er sich mit dem Musikkomponisten Carl Dittersen, für den er fünf Libretti schrieb, das erste Libretto war für das zweiteilige Oratorium *Davide nella Valle di Terebinto*, datiert auf den 1. April 1768 in Troppau. Es folgten zwei Libretti für Theaterstücke: *Il viaggiatore americano in Johannesberg*, eine komische Oper in zwei Akten, die am 1. Mai 1771 auf Johannesberg aufgeführt wurde und *La poesia e la musica in gara*, eine dramatische Komposition für die Aufführung auf Johannesberg am 3. Juni 1771. Pintus unterzeichnete noch als Autor eines Librettos für das zweiteilige Oratorium *L'Ester ossia La liberatrice del Popolo Giudaico nella persica*, datiert auf Johannesberg im Jahre 1773. Nach der Auflösung des Jesuitenordens fuhr er zum preußischen König nach Berlin, um Fürbitte für den gefangen gesetzten Bischof Schaffgotsch zu leisten. Allerdings dachte er mehr an seinen Nutzen, weshalb ihn der Bischof aus seinen Diensten entließ. Pintus hielt sich kurzzeitig in Troppau auf, wo er die Bekanntschaft mit der Familie des Grafen Chorinsky nutzte, um die Stelle eines Assessors bei dessen Bruder Mathias Franz Chorinsky, der seit 1777 Bischof des neu geschaffenen Bistums in Brünn war, zu erhalten. Aus dem Schaffen in jener Zeit ist die Festrede auf die Kaiserin Maria Theresa, das Hochzeitslied *Cantata a II Voci. Per le felici Nozze...* anlässlich der Heirat der Comtesse Maria Chorinsky bekannt, das im Jahre 1777 in Troppau erschien, sowie das musikalische Oratorium *Il Santo Abele di Boemia, o sia, il glorioso Matirio di S. Wenceslao, Signore di detto Regno* 1781. Im Landesarchiv in Opava befindet sich ein lateinischer Entwurf des S. I. Pintus für eine Gedenktafel für das Schloss in Lysice.

Historie skláren na Jesenicku v Ramzové a Dolní Lipové

Václav Štěpán – Jarmila Šterbová

Historie obou zmíněných skláren dosud nebyla důkladněji zpracována, jsou o nich zmínky pouze ve vlastivědné literatuře týkající se Jesenicka,¹ nebo v přehledných dějinách sklářství na Moravě a ve Slezsku, a to více o sklárně v Ramzové, známé také pod názvem Vysoký Bartenstein (Hohenbartenstein). Z nich si není možno udělat náležitou představu o jejich vývoji, produkci, významu a dokonce ani o délce trvání. V rámci naší spolupráce na výzkumném grantovém úkolu Uměleckoprůmyslového muzea v Praze „Historie sklářské výroby v českých zemích“ jsme mohli prostudovat prameny k dějinám obou těchto skláren a na jejich základě jsme se rozhodli sepsat podrobněji jejich historii. Opět jako v případě mnoha jiných moravských a slezských skláren jsme došli k názoru, že jde o významné hutě, neprávem zapomenuté, jež sehrály v historii jesenického regionu nikoliv malou úlohu. Našli jsme dokonce i nové informace pro dějiny některých již zpracovaných skláren, např. na panství Velké Losiny, jakož i pro historii sklářství ve východních Čechách. Se získanými poznatky nyní touto formou seznamujeme veřejnost.

Založení sklárny v Ramzové a její činnost do 20. let 19. století

K založení sklárny Vysoký Bartenstein došlo v období krize českého sklářství, která se prohloubila zejména po vypuknutí napoleonských válek. Kontinentální blokáda vyhlášená Napoleonem vůči Anglii v r. 1806 a následná válka se Španělskem od r. 1808 znamenaly pro české sklářství ztrátu nebo podstatné omezení mnoha dosavadních odbytišť pro vývoz skla na Pyrenejském poloostrově, v Latinské a Severní Americe. Moravské a slezské sklářství však vzhledem k tomu, že se orientovalo na export skla v mnohem menší míře než Čechy, dopad této krize pocítilo méně. Naopak se zde začaly hledat nové cesty ke zdokonalení technologie výroby skla, jeho zdobení a odbytu. Vratislavské biskupství, majitel panství Jeseník, v tom nezůstalo stranou tím spíše, že po zániku skláren na Zlatohorsku (Mnichov, Horní Údolí) pocítovalo nedostatek skla pro svou vlastní potřebu. Navíc právě na přelomu 18. - 19. století zahájilo kolonizaci dosud neobydlené nejnižnější horské části jesenického panství na hranici s Moravou – po r. 1786 vznikla kolonie Ramzová jako osada vsí Horní Lipová – a objevila se tím otázka, co s tamními velkými zásobami dosud netěženého dřeva. Zde by právě vznik sklárny mohl výrazně napomoci k jejich spotřebování.

V r. 1804 se na Jesenicku objevil sklář Josef Kaplánek ze Střemošic (název obce je v německých pramenech zkomolen, pravděpodobně šlo o východočeskou Třemošnici), kde vlastnil usedlost č. 49. V historii sklářství šlo o člena poměrně nové sklářské rodiny. Sklářem byl již jeho otec Karel. Josef Kaplánek se podle svědectví hutmistra Františka Josefa Kreidela z Chlumce (zřejmě Chlum u Třeboně) z 23. listopadu 1792 u něho učil 5 let sklářství a vyráběl křídové a tabulové sklo. Kaplánka zřejmě přivedlo na Jesenicko vandrování, na něž se vydal poté, když ve východních Čechách měl pro provozování sklářství ztížené podmínky, ale skutečnost, že se seznámil s Aloisií Richterovou z Heřmanovic a hodlal s ní uzavřít sňatek, ho přiměla hledat tam trvalejší zaměstnání. 30. září 1804 proto požádal administraci komorních statků vratislavského biskupa na Jánském Vrchu o povolení zřídit vlastním nákladem sklárnu na vhodném místě.²

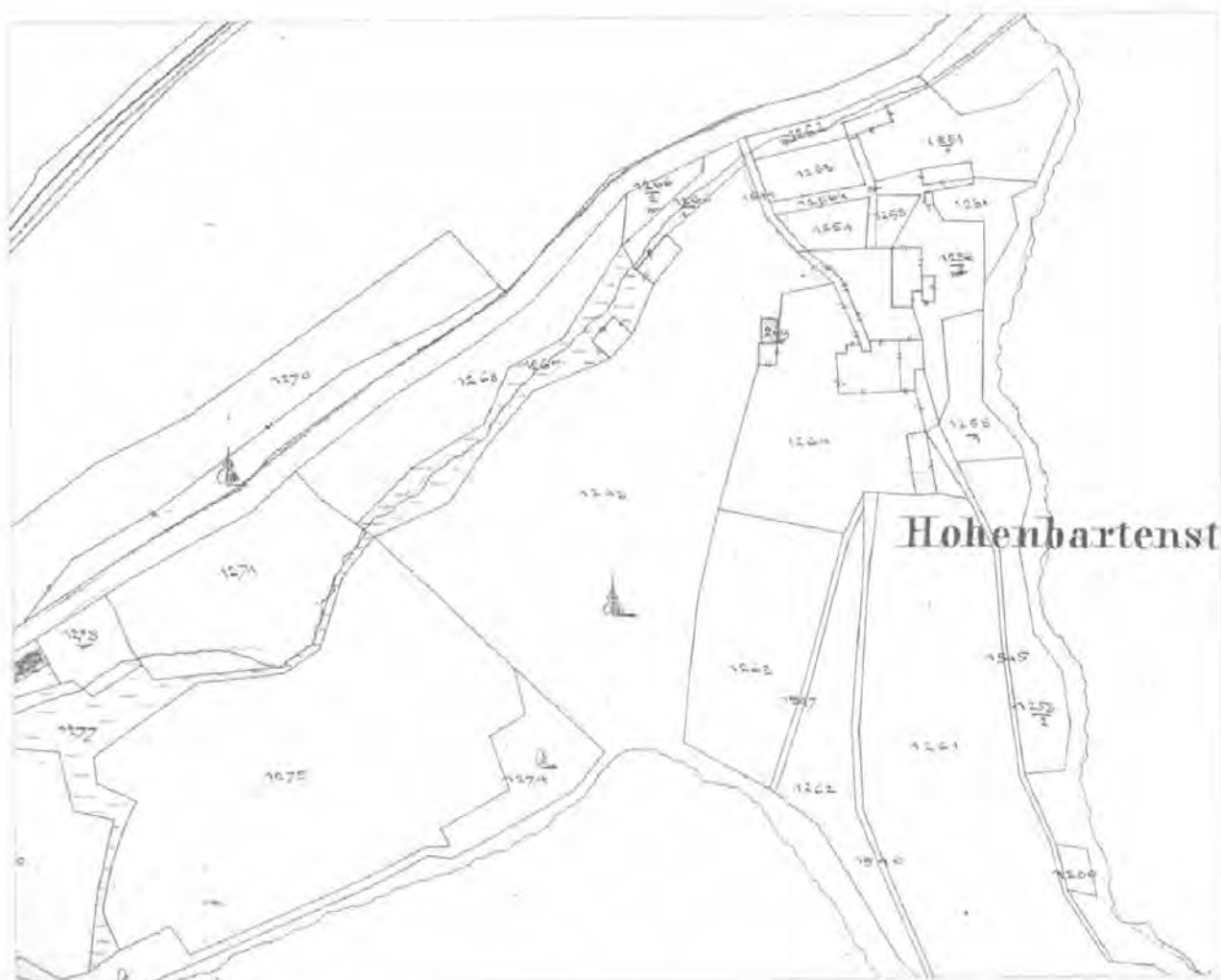
Administrace i samotný vratislavský biskup Josef Kristián Hohenlohe – Waldenburg – Bartenstein s návrhem souhlasili a vybrali pro novou huť lokalitu Vražedná rokle (Mordgraben) poblíže silnice z Ramzové do Jeseníku, kterou protékal Vražedný potok. Jak vyplývá z jejich korespondence, stalo se tak zejména proto, že hojně a přestárlé dřevo v prostoru mezi Vražednou roklí, hlavním jesenickým hřebenem (Šerák – Keprník – Malý Děd – Praděd) a moravskou hranicí bylo dosud pro odlehlost a strmé pohoří málo využíváno, může však sloužit k užítku

poddaných i vrchnosti, sklárna přinese výdělek a obživu pro tamní poddané a Kaplánek se při jednání zavázal převzít hut do vlastnictví s výhradou, že ji bez vědomí vrchnosti nepřeveďe na nikoho jiného a škody, vzniklé ohněm, válkou nebo jinými pohromami, uhradí bez přispění vrchnosti. Na základě toho pak byla 7. listopadu 1804 uzavřena na Jánském Vrchu s Kaplánkem následující nájemní smlouva:

1. *Kaplánek dostal povolení k vybudování sklárny, stoupy a dalších nezbytných objektů k výrobě skla a k obývání personálu na území Vražedné rokly na 36 let, k tomu právo na výčep piva a pálenky a možnost vytěžit pro potřeby sklárny les z prostoru mezi Vražednou roklí, Sněžným pohorím, hranicí s Moravou a státní silnicí z Ramzové do Dolní Lipové.*
2. *Na zbudování sklárny mu byl vymezen pozemek mezi Vražednou roklí a Mlýnským náhonem (Mühlgraben) o rozloze 50 měříc. Po skončení nájemní lhůty nebo při dřívějším zastavení provozu případnou tyto pozemky opět vrchnosti a hutmistr nebo jeho dědici mohou budovy sklárny přemístit jinam, přičemž dostanou odškodnění.*
3. *Ke stavbě hutě bude Kaplánekovi poskytnuto zdarma dřevo v celkovém rozsahu 993 kmenů a 20 000 cihel z jesenické cihelny, pokácení dřeva a dovoz cihel si ovšem Kaplánek měl sám zajistit.*
4. *Měl povolen odběr křemene v celém obvodu jesenického panství, a to na pozemcích vrchnosti zdarma, na poddanských za levnou cenu, ale musel přitom dbát na krytí potřeby křemene pro vrchnost.*
5. *Mohl pálit pálenku a čepovat pivo pro sebe, sklářské tovaryše a další personál i kupce, pivo měl odebírat z panského pivovaru v Jeseníku za poplatek 12 zl čtvrtletně, neměl přitom konkurovat okolním hospodám.*
6. *Mohl pro potřebu sklárny pálit popel za obvyklý roční poplatek podle doporučení lesního úřadu a lesního řádu.*
7. *Vrchnosti bude odvádět ročně na Jánský Vrch 4 kopy bílého okenního tabulového skla a platit od začátku provozu nájemné 100 zl ve čtvrtletních splátkách, což je zajištěno formou kauce a hypotéky na postavené objekty.*
8. *K provozní potřebě bude odebírat sáhové dřevo v nejvyšším množství 3000 dolnorakouských sáhů v určeném okolí v ceně 26 kr za sáh s tím, že dřevo z vrchnostenských lesů bude odebírat podle určení lesního úřadu a lesního řádu, do těžby se nezahrnuje užitkové dřevo z buků, olší, líp, jedlí, klacky, dřevo na šindele a další stavební dřevo, které bude kupovat od vrchnosti. 8 kusů buků (na formy) může odebrat ročně bezplatně, sám si je skácí a odveze a vybere je tak, aby lesní přírůstky neutrpěly škody. Při každém odběru dřeva zaplatí v hotovosti na lesním úřadu. Dřevo na stavby bude odebírat z nejbližšího okolí sklárny. Ve vysokém lese měl povoleno pasení 34 kusů hovězího dobytka tak, aby nedošlo k poškození lesní kultury a k omezení pastvy obce Ostružná, za každý kus dobytka zaplatí ročně pastevní činži podle určení jesenického vrchnostenského úřadu.*
9. *Tovaryšům a ostatnímu personálu sklárny byly zaručeny osvobození od vojenské služby a právní pomoc při event. potřebě.*
10. *Pokud by hutmistr chtěl rozšířit provoz zbudováním dalších pecí a jiného zařízení, měl požádat o koncesi a za dřevo zaplatit vyšší regulovanou cenu.*
11. *Ostatní řádné a mimořádné výlohy včetně výloh za tuto smlouvu zaplatí nájemce.³*

Generální kapitula ve Vratislavi potvrdila tuto smlouvu 19. listopadu 1804 a předložila ji ke schválení moravskoslezskému guberniu v Brně (sklárny tehdy bylo možno zakládat jen se souhlasem státu). Gubernium však 1. října 1805 doporučilo zkrátit nájemní smlouvu, protože by při dlouhodobém nájmu a s ním spojeném velkém kácení dřeva mohl vzniknout v okolí nedostatek dřeva. 1. listopadu 1806 byla proto podepsána nová nájemní smlouva na 12 let. Oproti původní smlouvě obsahovala ještě i ty změny, že nájemce mohl po uplynutí 12 let požádat o další povolení provozu sklárny gubernium, při výčepu alkoholu měl dodržovat správné míry a ceny, pokud by naléval i cizím projíždějícím osobám, nepodílejícím se na obchodu se sklem, měl za každý máz zaplatit 1 zl.⁴

Kaplánek sklárnu zbuďoval v období od května do září 1805, a to tak, že z ní vznikla celá nová kolonie Vysoký Bartenstein, nazvaná tak na počest biskupa Hohenlohe - Bartensteina. Kromě výrobních zařízení v ní byly obytné budovy pro hutmistra a další personál, hospoda, objekty pro ubytování zdaleka příjezdců odběratelů skla, stáje pro dobytek, aj. Na stavbu se spotřebovalo celkem 60 sáhů dřeva po 1 zl 19 kr za 79 zl. Jak ale víme z nájemní smlouvy, použilo se i cihel, takže stavby zřejmě byly zčásti ze dřeva, zčásti zděné, příp. hrázděné.

Vysoký Bartenstein na katastrální mapě z roku 1873

[SOkA Jeseník]

Kaplánek během stavby hutě dostával měsíční plat ve výši 43 zl 20 kr, celkem 216 zl 40 kr. Hned od počátku byli Kaplánekovými kapitálovými společníky polesný Jan Bedřich Richter, asi příbuzný jeho manželky a správce v Žulové Jan Scholz. Ti také – jak vyplývá z účtů sklárny – stavbu hutě z větší části financovali a nakoupili potraviny pro obživu personálu hutě, jinak bylo použito i peněz od některých dalších osob z okolí.

Kapitál sklárny byl oceněn na 9 606 zl 48 kr. Před zahájením provozu byly stanoveny ceny jednotlivých položek vyráběného sortimentu skla: tabulové 2 zl 20 kr - 2 zl 30 kr za kopy, duté 1 zl 36 kr až 2 zl, zelené 1 zl 10 – až 1 zl 30 kr, pecní sklo (Hertglas) za 1 zl, knoflíky za 12 kr. V zájmu odbytu však Kaplánek musel brzy ceny o něco snížit.

První výkazy o výrobě a odbytu skla jsou dochovány z období od 3. září do 23. října 1805.

I. TAVBA	VÝROBA			PRODEJ	SKLAD
	množství (kopy)	cena za kopy	cena celkem	množství	množství
sklo					
tabulové	767	2 zl 20 kr	1 789 zl 40 kr	464 1/2	302 1/2
kusové	3	1 zl 30 kr	4 zl 30 kr	3	0
křídové	559 9/10	1 zl 42 kr	950 zl 18 kr	110 1/4	449 13/20
zelené	211 1/2	1 zl 10 kr	246 zl 10 kr	49 2/10	162 3/10
celkem	1 541 2/5		2 990 zl 38 kr		

Mzdy obnášely vcelku 560 zl 11 kr 3 denáry.⁵ Započítávaly se do výrobních nákladů k 2 238 zl 50 1/2 kr za spotřebovaný materiál (celkem 2 799 zl 2 kr),⁶ čistý zisk obnášel 191 zl 36 kr. Zisk z prodeje tedy obnášel 1 332 zl 10 kr, zatímco ve skladu zbylo skla za 1 668 zl 28 kr.⁷

Během následujícího zimního výhasu zřejmě skláři a další personál hutě rozprodávali sklo po okolí v krosnách nebo na saních, leckdy asi na dluh. Takovým způsobem pravděpodobně přišli do styku s Josefem Langhammerem z Horního Údolí, členem tamní rodiny brusičů skla, která toto zdobení skla provozovala jako lidové umění. Josef Langhammer byl získán pro spolupráci s ramzovskou sklárnou a v následujících letech jsou v ní doloženi on i jeho potomci – především syn Jan - jako brusiči.⁸

Uvedený způsob rozprodeje výrobků sklárny vyplývá z dalších Kaplánekových účtů z 25. března 1806.⁹ Zásoby skla dosud obnášely 1 259 zl 11 kr (započteny zřejmě i nedoplatky od personálu), čistý výnos z nové tavební sezony odhadoval Kaplánek na 1 350 zl 21 kr a celkový kapitál sklárny obnášel 13 103 zl 21 kr.

Na stavbu sklárny se do 25. března 1806 vynaložilo celkem 8 694 zl 27 kr 3 denáry.¹⁰ Do výdajů byly rovněž započteny náklady za cesty do sklárny v Anníně u Koutů nad Desnou, kde se asi hledaly výrobní zkušenosti a personál – vazby na tuto huť měli stoupař Partsch, topičský učedník Lőckel a učedník Peschel, jenž se kolem r. 1810 stal v Anníně vrchním tovaryšem, ale později se vrátil do Ramzové jako tabulář - a do Olomučan u Blanska, odkud se brala hlína na pánve v pecích. Celkem byly tyto náklady společníků spočteny na 6 394 zl 43 kr, Kaplánek to později opravil na 6 985 zl 43 kr, správně to bylo 6 938 zl 43 kr.¹¹

Jak je vidět, v hutí byl stejně tak jako v mnoha jiných sklárnách dosti ožehavým problémem obchod s jejími výrobky. Kaplánek se pokusil tuto otázku řešit napojením na dálkový obchod se sklem, který za tehdejší situace směřoval hlavně na východ Evropy – Halič, Uhry, Turecko. Za tím účelem si pozval osmapadesátiletého obchodníka se sklem Kryštofa Austena z Rzeszówa, rodem z Nového Boru, o němž předpokládal, že mu v tom pomůže. Akce však v samém začátku ztroskotala tím, že Austen za pobytu ve sklárně 18. května 1806 zemřel.¹²

Druhá tavební sezona sklárny probíhala od 9. dubna do 11. srpna 1806.

II. TAVBA		VÝROBA	
sklo	množství (kopy)	cena za kopy	cena celkem
tabulové	800	2 zl 20 kr	1 866 zl 40 kr
tabulové	760	2 zl 30 kr	1 900 zl
duté	906	1 zl 36 kr	1 444 zl 36 kr
duté	958	2 zl	1 916 zl
zelené	196	1 zl 10 kr	228 zl 40 kr
zelené	200	1 zl 30 kr	300 zl
celkem	3 820		7 718 zl 20 kr

Vyrobilo se též 50 centů pecního skla za 50 zl, 62 šňůr knoflíků po 12 kr za 12 zl 24 kr, celkem zboží za 7 718 zl 20 kr. Výrobní náklady byly ohodnoceny na 7 482 zl 13 kr 3 den.¹³ Kaplánek si z toho vypočetl čistý zisk 236 zl 6 kr 3 den, ale po opravě všech početních chyb v účtu to činilo pouze 18 zl 16 kr 3 den. Obě tavební sezony v letech 1805 a 1806 byly považovány víceméně za zkušební.¹⁴

Hutímistr Josef Kaplánek měl nepochybně zájem zůstat ve Vysokém Bartensteině natrvalo a etablovat tam celou svou rodinu. Svědčí o tom skutečnost, že se mu tam s manželství s Aloisíí Richterovou narodily celkem 4 děti – 3. srpna 1806 Josef Jan, 19. listopadu 1807 Aloisie Rozina, 4. února 1809 Karel Bedřich a 14. března 1811 Anna Marie.¹⁵ Jeho plány však křížily neúspěchy v podnikání. Problémy s odbytém výrobků se mu vyřešit nepodařilo, nadělal mnoho dluhů a na neposledním místě ovlivňovaly bilanci sklárny jím i ostatním personálem nadělané početní chyby v účtech, o nichž jsme se zčásti zmínili. Po sezoně v r. 1806 popraskaly pece, byla nutná jejich nákladná oprava a tak skutečný trvalý provoz sklárny se rozběhl až v r. 1808, kdy také moravskoslezské gubernium konečně potvrdilo 15. listopadu 1808 nájemní smlouvu s Kaplánekem a zmizelo tak nebezpečí, že sklárna díky zásahům nebo omezení ze strany státu nebude moci dále pracovat. Podle všeho však rok 1809, kdy Rakousko prodělalo těžkou a neúspěšnou válku s Napoleonem, která ve svých důsledcích citelně zasáhla ekonomiku celé říše,

odbytové potíže sklárny ještě více zhoršil. Kaplánek, Richter a Scholz se vedení sklárny vzdali, jejím správcem byl prozatímně jmenován Jan Glatzel a 17. února 1810 se objevil nový nájemce sklárny vrchní panství Valašské Meziříčí Jan Buchwald. Stal se společníkem Richtera a Scholze, převzal všechna práva a povinnosti z nájemní smlouvy z r. 1806 a na základě povolení gubernia se zavázal provozovat sklárnu do 15. listopadu 1820 za nájemné 3 000 zl. Smlouvu po vypršení lhůty platnosti mohl prodloužit o dalších 12 let, Buchwald však měl v takovém případě zvýšit nájemné na 3 300 zl a postavit vlastním nákladem propust na plavení dříví. Jelikož dosavadní personál sklárny zůstal jejímu vedení dlužen asi 1 700 zl (za rozprodávané sklo), hodlal Buchwald dlužníkům dlužné částky srážet ze mzdy a vyhrožoval si právo je eventuelně i propustit z práce. Při porušení podmínek smlouvy kteroukoliv z obou stran se mělo poškozené straně zaplatit jako odškodné 4 000 zl. Biskup tuto smlouvu potvrdil 18. dubna 1810.¹⁶

Josef Kaplánek zůstal v huti jako sklářský tovaryš. Někdy po r. 1811 ztratil manželku, znovu se oženil s Annou Marií Franzovou a 3. března 1815 s ní měl syna Raimunda. Jeho otec Karel zemřel 16. září 1825 ve věku 86 let stářím. Matyáš Kaplánek se stal tabulářem, oženil se s Mariannou, dcerou Antonína Kuffnera a měl s ní v rozmezí let 1809 – 1832 celkem 10 dětí. Jeho další bratr Karel Kaplánek se objevuje jako sklář po r. 1810. 30. ledna 1815 se ve věku 23 let ženil s osmnáctiletou Rozálií, dcerou Antonína Kuffnera, s níž ale již 10. srpna 1814 měl dceru Annu. V manželství se jim pak do r. 1834 narodilo ještě 9 dalších dětí v Ramzové a jedno za jeho přechodného působení ve sklárně ve Františkově na panství Branná na přelomu 20. - 30. let 19. století. On sám zemřel 25. září 1841 na jednu z tehdy obvyklých nemocí sklářů - tuberkulózu. Mezi dalším osazenstvem sklárny se objevují v l. 1806 – 1811 řezač Antonín Birkner, r. 1811 sklář Jakub Friedrich, r. 1813 tavič Josef Kolbe a tabulář Josef Kuffner, v l. 1813 – 1816 nádeník Jan Hofmann, v r. 1814 na krátkou dobu Martin Kaplánek, v l. 1816 – 1829 malíř skla Ignác Wenzel, v l. 1816 – 1817 řezači František a Josef Birknerové, r. 1821 řezač skla Josef Rösner, od r. 1817 Josef Stulier, syn skláře Jana Stuliera z Lanškrouna (rodina pocházela z tehdy již zaniklé sklárny v Květné u Starého Města pod Sněžníkem, na Lanškroun měla vazbu díky Janovu sňatku s tamní rodačkou Terezií Knellovou, samotný Josef byl rovněž ženat s Terezií Kuffnerovou z Lanškrouna) a skláři Jan Schlechter, psaný též Schlechta a jeho syn František. Ten 5. listopadu 1821 zemřel ve věku 22 let na tuberkulózu. Vrchnímu tovaryši Janu Vokounovi se 19. listopadu 1812 narodil syn Antonín, ale již 8. srpna 1813 on sám zemřel na zánět v noze ve věku 64 let.¹⁷

O výrobě ve sklárně máme z té doby jedinou zprávu ve vceňovacím operátu obce Horní Lipová ze slezského stabilního katastru někdy z 20. let 19. století. Podle ní huť vyráběla ročně 4 000 kop velkých tabulí skla a 2 000 kop dutého skla, spotřebovala přitom 1 000 sáhů palivového dřeva, 240 centů křemene z Velké Kraše, 60 centů hlíny na pánve z Uhelne, Moravské Třebové a Olomučan, 12 centů vsázky a 120 centů potaše. Byli v ní zaměstnáni 4 výrobci tabulového skla, 2 výrobci dutého skla, 2 hlavní topiči (Grossschürer), 2 jejich pomocníci (Kleinschürer), 1 vazač, 1 tavič a 1 stoupař. K dovozu dřeva bylo zapotřebí ročně 200 dnů s použitím jednosprežního koňského potahu. Huť již měla svou vlastní potašárnu (viz popisy z let 1830 a 1831), kde 1 dělník vyráběl ročně 120 měřic potaše ze 4 000 měřic surového popela a 280 sáhů dřeva.¹⁸

I nový nájemce sklárny Buchwald však měl dluhy, neplatil řádně nájemné a administrace biskupských statků na Jánském Vrchu s ním nebyla příliš spokojena. Proto již od počátku r. 1818 usilovala o zrušení pronájmu sklárny s tím, že původní smlouva byla uzavřena r. 1806 na 12 let, Buchwald se stal pouze jejím pokračovatelem a platnost smlouvy tedy v r. 1818 vyprší. Richter a Scholz naproti tomu tvrdili, že úřady potvrdily smlouvu až v r. 1808 a stanovily dobu provozování sklárny do r. 1820, v r. 1808 se také teprve naplno rozběhl provoz sklárny a ani zdaleka se prozatím nestačilo vyčerpát smlouvou zajištěné množství dřeva z lesů kolem sklárny – z 36 000 sáhů bylo odebráno jen 23 000. Kdyby nyní sklárna musela zastavit provoz, museli by odejít všichni lidé, kteří v ní pracují, což by pro okolní krajinu jistě nebylo vítané. Administrace však ve své odpovědi z 22. února 1818 trvala na svém. Vznikly z toho vleklé rozpory, během nichž Josef Kaplánek potvrdil 2. dubna 1818, že ke sklárně již nemá žádné právní závazky. Posléze byla 19. listopadu 1819 uzavřena mezi komorním ředitelstvím na straně jed-

né a Richterem a Scholzem na straně druhé smlouva o prodloužení nájmu sklárny od 1. srpna 1818 do 31. července 1830 za nezměněných provozních podmínek, kterou potvrdilo brněnské gubernium 28. března 1820 a administrace biskupských statků 25. dubna 1820. Buchwald zůstal společníkem Richtera a Scholze.¹⁹

Protože však měly být změněny nájemné a některé další otázky vztahů s vrchností, měla být oceněna hodnota sklárny. Tímto úkolem byl pověřen javornický justiciář Antonín Wolf, který však si s tím nevěděl rady. V dopise neznámému z 18. listopadu 1820 psal, že nerozumí stavbám a hospodářství, nezná budovy sklárny a neumí určit jejich cenu. Přitom ale je toho názoru, že ocenění sklárny je velmi potřebné, aby se věc vyřídila bez nespokojenosti biskupa. Adresát měl proto každopádně udělat své vlastní ocenění sklárny a navrhnout odhadce z panství Branná, kde je též jedna sklárna (mínil zřejmě sklárnu v Květné, která však tehdy již nepracovala). Dnes dostal od vrchnostenského úřadu v Jeseníku zprávu o ocenění budov sklárny, jež udělal pan Nickmann. Budovy jsou oceněny na 200 zl, výrobní objekt sklárny na 60 zl, obydlí nájemce se stájemi na 30 zl, brusky na broušení skla na 15 zl, další vybavení na 5 zl, atd. *Je ohavné, jak s ním takto nakládají, neboť každý se může takovým nesmyslům jen smát. Za tuto cenu by on sám budovy sklárny raději zapálil a za popel z nich by dostal více.* Úřední cena dřeva je 24 kr konvenční měny + 4 kr akcidence a většina podmínek staré nájemní smlouvy zanikla. Adresát měl sdělit své mínění o budovách sklárny, jinak nastanou velké nepříjemnosti a celý projekt na další provoz sklárny padne. Musí přitom zůstat na mínění pisatele, že event. sleva na ceně sklárny se musí vyrovnat zvýšeným nájemným. Biskup by měl přijmout nájemné za 1 – 2 roky jako kauci. Adresát měl poslat komornímu řediteli novou správu, protože vyřízení věci velmi spěchá.²⁰

Ocenění sklárny bylo zřejmě nějak provedeno, nemáme však o tom zprávy. Buchwald předložil 15. března 1821 administraci biskupských statků zprávu o naplnění podmínek předchozí nájemní smlouvy a 14. dubna 1821 uzavřel se svými společníky smlouvu o vyrovnání vzájemných závazků z doby této smlouvy. Netýkala se však dluhu 1 400 zl vídeňské měny, zbylého po Josefu Kaplánkovi, o němž od té doby nemáme další zprávy. Mezitím však lesmistr Richter zemřel a jeho smrt umožnila přijmout do vedení sklárny nového společníka komorního radu Lorenze Karsta. Podle smlouvy, která s ním byla uzavřena 1. září 1821, neměl být Karst zatěžován žádným z dosavadních sporů a z nich vznikajícími náklady, společníci mu naopak měli vyplatit do 6 měsíců odškodnění 400 zl, jelikož ze sklárny zatím neměl a v dohledné době nebude mít žádný užitek. Sklárna měla být provozována co nejlépe, příp. i co nejvýhodněji pronajata dalším zájemcům, přičemž všichni společníci měli na ní stejný podíl bez ohledu na výši vloženého kapitálu. Karstův vložený kapitál přitom činil 4 700 zl. Žádný ze společníků neměl vystoupit ze společenstva, pokud neskončí doba provozu, stanovená nájemní smlouvou nebo pokud by sklárna nebyla prodána, v takovém případě se kupní cena měla rozdělit na 3 stejné díly.²¹

Kaplánkův dluh 1 400 zl a některé další nevyřízené záležitosti z doby pronájmu sklárny byly mezi společníky předmětem další smlouvy z 30. srpna 1822, kterou však justiciář Wolf jako ustanovený opatrovatel Richterovy pozůstalosti uznal za nevýhodnou pro Richterovy dědice. Proto z jeho podnětu byla uzavřena v Jeseníku 29. listopadu 1822 nová smlouva, při níž byl nemocný Buchwald zastoupen justiciářem Josefem Wernerem ze Zlatých Hor a Wolf zastupoval jak Richterovy dědice, tak Scholze. Dohodli se na tom, že Scholz a Wolf jako právní zástupce Richterových dědiců zaplatí Buchwaldovi Kaplánkův dluh každý částkou 700 zl. Podle vyúčtování nájemného od 1. září 1810 do počátku r. 1823 dluží Buchwald 2 449 z. 58 ¼ kr v. m., z čehož měl zaplatit do 1. září 1823 1 649 zl 58 ¼ kr a do 1. září 1824 zbylých 800 zl. Mohl to splácet i po částkách. Jeho ostatní povinnosti zůstaly ve smyslu smlouvy ze 17. února 1810 nezměněny. Až do vypršení smlouvou stanovené lhůty 31. července 1830 měl odvádět vrchnosti redukováný nájemní poplatek 753 zl 30 kr, nyní zvýšený o 75 zl 22 ½ kr. Povinné platy a ustanovenou cenu za dřevo si Buchwald vymínil platit v přiměřené hodnotě bankocedulí, nebude-li mít vídeňské zlaté. Kdyby vrchnost chtěla před uplynutím lhůty nájmu huť prodat, neměl jí v tom Buchwald bránit, ale měl stanovit pro všechny přijatelné podmínky náhrady. Buchwald si vymínil rovněž, že před skončením nájemní lhůty najde za sebe nového nájemce

za dosavadních podmínek. On a jeho eventuální dědici měli zodpovídat za vše, co se stalo do 15. listopadu 1820, podle podmínek smlouvy ze 17. února 1810, po tomto datu pak dle smlouvy z 19. listopadu 1819.²²

Buchwald však již nezařídil a nezaplatil nic, protože 7. prosince 1822 zemřel ve věku 34 let na prsní vodnatelnost. Údaj o jeho věku asi není správný, protože v hutí se v l. 1825 – 1829 připomíná jeho svobodná dcera Leopoldina, vystupující jako kmotra při křtu dětí Karla a Rozálie Kaplánkových. Buchwaldova vdova Josefa převzala jeho místo ve společenstvu a na huť vnesla nároky ve smyslu obou smluv z r. 1810 a 1822, což situaci značně komplikovalo. Zvláště si stěžovala na to, že při novém vyměření pozemků pro sklárnu v r. 1824 tvořila část přidělených 50 měřic skála, které nebylo možno na nic využít, dále na to, že nemohla pást dobytek, protože nedostala k tomu vhodný pozemek. Odmítala rovněž odebírat popel od vrchnosti za levnou cenou, protože k jeho získávání měla vlastní možnosti. Spory s ní se vlekly, aniž by bylo možno dojít k nějaké přijatelné dohodě.²³

O personálu sklárny z té doby nemáme příliš zpráv. Zřejmě zůstávalo starší osazenstvo, avšak vzhledem k nedobré situaci sklárny někteří odcházeli. Nově se připomínají pouze stoupaři Vincenc Häusler, který se jako čtyřiatřicetiletý ženil 22. října 1821 se sedmadvacetiletou Karolinou, dcerou skláře Josefa Schalla, 28. prosince 1821 se jim narodila dcera Josefa, 8. března 1824 syn Josef a 15. června 1826 dcera Anna, později pracoval jako sklář a jeho nástupce stoupař Josef Hackenberg, jenž se jako čtyřicetiletý ženil 17. června 1822 s pětadvacetiletou Hedvikou Streitovou a 18. ledna 1846 zemřel na tuberkulózu. Příslušníci rodin Hackenbergů, pocházející z Horní a Dolní Lipové, se uplatnili v hutí jako stoupaři i v následujících desetiletích až do 80. let 19. století.²⁴

Odbytové potíže sklárny měl zřejmě pomoci řešit podomní obchodník se sklem Gottlieb Eichel ze saského Friedrichsheimu, povoláný do hutě koncem r. 1827. Zde se však nachladil a 1. ledna 1828 zemřel ve věku 48 let na zápal plic.²⁵

Období nestability a oživení sklářské výroby

Dvacátá léta 19. století byla v českých zemích obecně dobou úpadku sklářství, jemuž mj. konkurovalo olovnaté sklo anglické, kterému se české sklo jen pozvolna přizpůsobovalo. Tyto všeobecné problémy pak zvyšoval v místních podmínkách dopad špatného řízení hutí, sporů mezi výrobci a některých specifických podmínek. V případě sklárny Vysoký Bartenstein se pravděpodobně projeví všechny tyto faktory. Administrace biskupských statků začala během 20. let 19. století uvažovat o zrušení neprosperující sklárny. Nájemci Scholz a Wolf s tím nesouhlasili, poukazovali zejména na stále nevyčerpanou zásobu dřeva v okolí a doporučovali buď další pronájem sklárny, nebo její odkup vrchností do přímého vlastnictví. Správa biskupských statků navrhla odkupní cenu 2 400 zl, což se však nájemcům zdálo příliš nízké vzhledem k tomu, že provoz sklárny je připravil o všechny peníze a navíc ještě uvrhl do dluhů. Administrace statků posléze doporučila vyhotovit jako podklad pro další jednání podrobnou zprávu o stavu sklárny. Vyhotovily ji obě strany – za nájemce 13. února 1830 Scholz, za vrchnost 10. listopadu 1830 lesní úřad v Jeseníku.²⁶ Současně byly vyhodnoceny odběr a spotřeba dřeva v hutí. Od zahájení provozu v r. 1805 spotřebovala sklárna dle účetních dokladů 37 465 sáhů dřeva, ročně průměrně 1 561 sáhů. Původní předpoklad byl přitom 2 000 sáhů.

Správa biskupských statků a tehdejší biskup Emanuel v. Schimonsky vzali tuto zprávu jako podklad k velmi nízkému ohodnocení objektu sklárny, která pak byla 27. prosince 1830 odkoupena od Scholze a Wolfa za 1 200 zl, splatných z výnosu nového pronájmu hutě. Oba dosavadní nájemci s tím museli souhlasit, neboť situace byla asi opravdu již taková, že provoz v hutí nebyli schopni dále vést.²⁷

Zmínka o novém pronájmu však nasvědčuje, že vrchnost nakonec přece jenom neměla v úmyslu sklárnu rušit. Krize českého sklářství byla zhruba od přelomu 20. - 30. let 19. století překonána a nastoupilo období nové konjunktury s velkou spotřebou skla jak na domácím trhu, tak v exportu. Vyváželo se do Uher, na Balkán, do Přední Asie a Itálie, zčásti se obnovily i tradiční trhy ve Španělsku, Latinské a Severní Americe s tím rozdílem, že nyní již ten-

to obchod neorganizovaly přeživší se severočeské obchodní kompanie, nýbrž přímo jednotlivé větší sklárny, stávající se modernějšími průmyslovými podniky. Moravské sklárny v té době na základě předchozího vývoje zvýšily kvalitu své produkce a mnohé z nich dodávaly polotovary i severočeským rafineriím. Vratislavské biskupství usoudilo, že se na tomto trendu může úspěšně podílet, pokud se mu podaří najít takového provozovatele sklárny, který bude schopen z ní učinit modernější a konkurenceschopnější podnik.

Za tím účelem byly dány inzeráty na hledání nového nájemce sklárny do nízkého časopisu „Intelligenz-Blatt des Oberschlesischen Bürgerfreundes“ z 13. a 20. října 1831 a současně i do „Troppauer Zeitung“. O sklárně se přitom uvádělo, že leží na obchodní silnici z Jeseníku přes Ramzovou do Branné, je postavena z hrázděného zdiva a skládá se z vlastní hutě, bytu nájemce se 6 pokoji, 2 komorami, 2 stájemi a sklepem, obytného domu pro brusiče a řezače skla se 3 místnostmi, stoupy, domu pro sklářské tovaryše se 4 místnostmi a 2 komorami, zcela nového domu a potašovny s vícerymi ubikacemi a potřebami pro provoz sklárny. Přísluší k ní 50 dolnorakouských měřic lesních pozemků.

Přihlásili se sklářský podnikatel Jan Göttlicher a sklářský mistr Josef Schrenk, oba z Rapotína, a kupec Franz Jonas z Paczkówa.²⁸ Jonas brzy svou nabídku stáhl a zbylí dva zájemci byli jako odborníci ze skláren na panství Velké Losiny, s nimiž huť v Ramzové udržovala dlouholeté styky, vítáni. Správa biskupských statků s nimi uzavřela 22. listopadu 1831 smlouvu o pronájmu hutě na dobu od 1. ledna 1832 do 31. prosince 1841, která v zásadě opakovala podmínky dřívějších nájemních smluv s tím rozdílem, že roční nájemné nyní činilo 340 zl, počet kusů dobytka ve sklárně byl omezen z 34 kusů na 8 kusů a oba nájemci se zavazovali splácet bývalým držitelům Scholzovi a Richterovým dědicům po 4 roky cenu, za niž převedli sklárnu na panství, a to částkami 750 zl vídeňské nebo 300 zl konv. měny. Jak podotkli oba noví nájemci, huť byla ve špatném stavu, bude třeba několik měsíců na její obnovu a odbyt výrobků byl ztížen zákazem jejich vývozu do Pruska. Při příležitosti převzetí sklárny byl opět pořízen její popis, v němž se vycházelo z předchozího popisu Scholze a Wolfa.²⁹

Jan Göttlicher byl synem bývalého hutního písaře ze skláren v Andělských Žlebech a Anníně Josefa Göttlichera. Získal zkušenosti jak v anínské a rapotínské sklárně, tak v hutích na Valašsku (Velké Karlovice) a nové sklárně v Úsobrně, založené Götlichery r. 1827. Svůj společenský význam dosti pozvedl sňatkem s Antonií Óhlovou, dcerou správce z Jánského Vrchu. Josef Schrenk přišel do sklárny v Anníně r. 1808 ze sklárny v Květné na panství Branná, kde se vyučil sklářskému řemeslu u svého otce Václava. Od r. 1819 byl vrchním tovaryšem a působil v anínské sklárně až do jejího zániku v r. 1829, pak přešel do nově vybudované sklárny v Rapotíně. Dalo se očekávat, že tito zkušení sklářští podnikatelé provoz sklárny ve Vysokém Bartensteině pozvednou.³⁰

V huti byl však od počátku činný pouze Jan Göttlicher. Schrenkova účast na řízení sklárny byla víceméně formální. Do dubna 1833 byl nadále zaměstnán v Rapotíně, po odchodu z této sklárny možná krátkou dobu působil ve Vysokém Bartensteině, ale již kolem r. 1837 si pronajal sklárnu plátenického továrníka Jana Urbana ve Vrbně pod Pradědem, zakoupil si v tomto městě dům a také některé reality v Mnichově u Vrbna. V ramzovské huti se více uplatnil jeho syn Josef, nar. r. 1809, který zprvu pracoval jako tovaryš ve sklárně v Markoušovicích u Trutnova, oženil se tam s Barborou, dcerou tkalce Antonína Mosera a vytvořil si vůči této sklárně jisté vazby, jichž bylo využito i v budoucnu. V ramzovské sklárně se jim narodili 29. července 1833 syn Josef (kmotry byli sklář Josef Stark a Kateřina Stulierová, manželka skláře z Velkých Losin, tj. z Rapotína), 15. srpna 1835 dcera Amálie a 9. října 1837 syn František.³¹

Ani noví nájemci personál sklárny příliš neměnili, jen jej poněkud rozšířili. Podle zprávy z r. 1837 žilo ve 3 obytných domech hutní kolonie celkem 49 osob. Ženy, pokud nepomáhaly při pomocných pracích ve sklárně, vedly domácnosti sklářů, děti docházely do školy v Horní Lipové, s níž kolonie tvořila spolu s Ramzovou jednu obec. Sklářská kolonie měla rozlohu 16 jiter (4 ha). Huť měla 2 tavící pece, 1 chladicí pec, brusírnu a prodejní sklad skla, dodávala pouze obyčejné skleněné zboží. Zdá se, že oba nájemci chtěli sklárnu a její produkci pozvednout především díky svému spojení s jinými sklárnami a sklářskými oblastmi. Skutečnost, že mnozí provozovatelé skláren začínali tehdy vést více hutí, někdy i od sebe dost vzdálených, byla

jedním z příznaků pronikajících prvků kapitalistického hospodářství a výrobního systému do sklářského průmyslu. Výrobky sklárny se uplatňovaly ve větší části Rakouského Slezska, v přilehlých oblastech severní Moravy a pravděpodobně i ve východních a severních Čechách – zde vzhledem k tomu, že sklo bylo v Ramzové zušlechťováno jen v malé míře, hlavně jako polotovary pro rafinerie.

Pokud jde o samotné skláře, prameny uvádějí jako nové osoby kromě Josefa Schrenka ml. ještě Antonína Schrenka, pravděpodobně jeho strýce, který byl původně rovněž činný v Anníně a později v huti u Protivanova na panství Boskovice, a Jana Obermeiera, jenž byl 3. května 1840 kmotrem při křtu Josefa, nemanželského syna šestadvacetileté dcery Karla Kaplanka Anny. Obermeierova dcera Barbora zemřela 9. ledna 1846 na tyfus.³²

Jinak víme, že ještě v r. 1833 byly vyrovnávány vzájemné pohledávky mezi bývalými majiteli sklárny a Josefou Buchwaldovou, uváděnou nyní jako majitelka panství Horka a 21. června 1834 potvrdil zemský úřad v Brně nájemní smlouvu z 22. listopadu 1831 s tím, že nájemné 340 zl mělo být odváděno panství Jeseník.³³

Před vypršením platnosti smlouvy o pronájmu byla 4. května 1841 uzavřena s oběma dosavadními nájemci nová smlouva na 5 let, podle níž bylo nájemné zvýšeno na 500 zl ročně a výroba se nadále měla dít jen v jedné peci, další neměly být zřizovány bez zvláštní koncese. Důvody pro tato omezení byla jednak skutečnost, že zásoby dřeva ve vymezené oblasti pro odběr už nepostačovaly na celé desetileté období, jednak stále vzrůstající ceny dřeva, jemuž již tehdy začínalo konkurovat levnější kamenné uhlí. Na jeho používání ovšem sklárna nebyla vybavena. Vrchnost si zřejmě byla vědoma nutnosti údržby a modernizace sklárny, protože 9. září 1841 huť z příkazu panství prohlédli správce jeseníckého panství a vrchnostenský stavební mistr Josef Metzner. Ve zprávě z této prohlídky konstatovali špatný stavebnětechnický stav sklárny, nebylo ovšem možno prokázat, zda jej nezpůsobili již předchozí nájemci. Jan Göttlicher se každopádně zavázal k provedení oprav ve sklárně.³⁴

Skutečně také nějaké adaptace v huti provedl, během nich mj. podle podmínek smlouvy zrušil druhou tavicí pec, v návaznosti na to byl rovněž snížen početní stav personálu, ale výdaje, učiněné v souvislosti s tím, vyčerpaly Göttlichera natolik, že se nakonec musel vedení sklárny vzdát. Také Josef Schrenk st. byl stále více zaměstnán řízením sklárny ve Vrbně a později od r. 1845 rovněž pronájem sklárny v Rapotíně, neměl tedy zájem huť ve Vysokém Bartensteině dále vést. Správa biskupských statků proto posléze od nich převzala sklárnu do svého vlastnictví a nabídla ji dalším zájemcům o nájem formou dražby. 3. ledna 1843 ji získal Antonín Schrenk, jenž nabídl roční nájemné 1005 zl, Göttlicher pak odešel do Javorníku, kde se v r. 1848 ve sporu s majitelkou panství Bílá Voda hr. Barborou d'Amby o dluh 400 zl uvádí jako sklářský továrník. Jelikož na Javornicku tehdy sklárny nebyly, byl asi činný v některé z hutí v Kladsku.

K předávacímu protokolu, vyhotovenému při předání hutě Antonínu Schrenkovi, byla připojena zpráva o stavu sklárny a vyčísleny náklady, které měl nový nájemce zaplatit. Nás bude zajímat především zpráva o stavu sklárny, doplněná dobrozdáním krajského inženýra z 9. listopadu 1843. Zpráva konstatovala, že přes opravy, provedené v l. 1841 – 1842, byla část budov v dobrém, část ve špatném stavu. Protože stavební úpravy spadaly plně do kompetence nájemce, nebylo v tomto ohledu nic požadováno po biskupství. Podle dalších pramenů z téhož roku žilo ve 3 obytných domech sklárny 29 osob, klasifikovaných jako domkáři.³⁵

Antonín Schrenk však toho mnoho ve sklárně nevykonával, protože již 29. července 1843 zemřel ve věku 48 let na chrlení krve z plic.³⁶ Po jeho smrti se ujala vedení sklárny jeho vdova Barbora a brzy k ní přibyl její zeť Josef Seidl. Pocházel ze sklářského rodu původem z Orlických hor – Josef Seidl tam obnovil r. 1788 sklárnu v Černé Vodě. Po jejím zániku koncem 18. století přešli členové rodiny do sklárny v Květné u Starého Města pod Sněžníkem a odtud postupně do Annína. Josefu Seidlovi, pravděpodobně synu černovodského Josefa Seidla (nar. 1794) se zde narodil 7. září 1819 náš Josef Seidl, který se u otce vyučil řemeslu svých předků, seznámil se přitom s Františkou, dcerou Antonína Schrenka, nar. v Anníně 12. dubna 1824 a když odešla s otcem do Vysokého Bartensteina, přišel tam za ní a 8. července 1844 uzavřeli sňatek. Bylo načase – již 15. srpna 1844 se jim narodil syn Josef, po něm pak ještě 9 dalších

děti.³⁷

Nájemné ve výši 1 005 zl bylo placeno do vypršení platnosti nájemní smlouvy z r. 1841, tj. v l. 1843 – 1845. Poté požádala Barbora Schrenková o další pronájem sklárny na 5 let sama pro sebe s ohledem na to, že pro sebe a své děti neviděla jinou možnost obživy. Nová nájemní smlouva byla uzavřena v Jeseníku 13. července 1846 a potvrdil ji na Jánském Vrchu biskup Melchior Diepenbrock. Zahrnovala období od 1. ledna 1847 do 31. prosince 1851, nájemné bylo sníženo na 600 zl ročně, jinak se mělo na Jánský Vrch odvádět ročně 12 kop tabulového skla (17. ledna 1848 se ptal purkrabský úřad v Jeseníku na purkrabském úřadě na Jánském Vrchu, zda paní Schrenková tuto kvótu k 31. prosinci 1847 odvedla a jakým způsobem by zato měla být remunerována).³⁸

Antonín Schrenk s sebou přivedl z Protivanova některé další skláře, ti pak přicházeli i v následujících letech a jejich prostřednictvím tak ramzovská sklárna využívala výrobních zkušeností protivanovské hutě, stojící tehdy mezi moravskými sklárnami v popředí, takže mohla opět zvýšit produkci a zahájit výrobu luxusnějších druhů skla. Z Protivanova pocházeli Antonínův syn Ignác Schrenk, ženatý s Marií, dcerou výrobce drátu Franze Hatela ze Siebenthalu, jímž se 14. dubna 1844 narodil syn Jan, František Vach, který jako třicetiletý uzavřel 23. srpna 1847 sňatek s jedenadvacetiletou Cecilíí, dcerou bývalého brusiče Jana Langhammera, Josef Vašek, nar. 31. března 1823 v Ludíkově, jenž si bral 4. února 1850 Terezií Langerovou z Nové Josefové, nar. 15. září 1823 a měl s ní pak do r. 1864 7 dětí – prvního Václava již za měsíc po svatbě, Jan Kuffner, syn Jakuba Kuffnera z Protivanova, který přišel do Vysokého Bartensteina ke svému příbuznému Ferdinandovi, synu Václava Kuffnera, ženil se 18. října 1858 s Reginou, dcerou nájemce hutě v Markoušovicích u Trutnova Josefa Schrenka, ale již 19. srpna 1861 zemřel jako třicetiletý na tuberkulózu, a pravděpodobně i sklářský pomocník Jan Ulrich, zemřelý 17. listopadu 1851 ve věku 60 let na tuberkulózu. Josef Stark (Storch), připomínaný po r. 1850, pocházel z Rapotína, ale jeho rodina měla též své kořeny v protivanovské huti. Novým sklářem byl Josef Macho z Velkých Losin, který se přiznal do rodiny Josefa Starka a v Ramzové se mu 20. listopadu 1849 narodila dcera Amálie. Starý Josef Stulier se podruhé oženil s Terezií, sestrou nájemce sklárny Josefa Seidla a měl s ní 25. dubna 1853 syna Eduarda. Do hutě přišel z Rapotína také jeho bratr Jan, ženatý s Klárou, dcerou rapotínského sedláka Antonína Rottera, 26. ledna 1852 měli spolu dceru Antonii. Pokud jde o výrobu, zpráva, připsaná k r. 1846, se zmiňuje o vyprodukování 16 000 kop skla. Zda to odpovídá skutečnosti, není možno říci. V následujících letech, vyplněných bouřlivým politickým děním, každopádně došlo ve sklárně k poklesu produkce.³⁹

Sklárna počátkem 2. poloviny 19. století – nájemce Josef Seidl

Josef Seidl byl po dobu nájmu sklárny Barborou Schrenkovou jejím tichým společníkem, ale před vypršením smlouvy se rozhodl stát se sám novým nájemcem. 10. března 1851 podal na důchodním úřadě v Jeseníku žádost o pronájem sklárny na 9 let s tím, že by roční nájemné mělo být sníženo na 400 zl, protože ceny dřeva a dalších potřebných materiálů stále stoupají, budovy hutě jsou staré a pec, přestože byla opravena, je již nevyhovující, musí být proto zřízena nová. Komorní ředitelství na Jánském Vrchu dalo sklárnu na základě této žádosti 12. dubna 1851 prohlédnout – provedl to opět stavební mistr Josef Metzner. V sepsaném protokolu bylo uvedeno, že dřevěné budovy sklárny byly ve velmi špatném stavu, měly chatrné střechy a podlahy, správa panství se však zavázala poskytnout zdarma dřevo na opravy. Navrhovaná obnova pece měla vyústit v její modernizaci, což by stálo 140 zl s ohledem na to, že na stavbu bylo třeba zvláštních cihel a hlína musela být dovážena až z okolí Brna (Olomučany). Při té příležitosti se uvažovalo o eventuelním zrušení sklárny a jejím přemístění na vhodnější místo, kde by podmínky pro její modernizaci byly lepší. Seidl možná už tehdy měl na mysli zřízení moderní pece na otop uhlím.

Komorní ředitelství ovšem trvalo na zachování sklárny ve Vražedné rokli s ohledem na další možnosti využívání dřeva a příjmy, které z toho mohlo mít. V nových společenskopolitických podmínkách (zrušení poddanství v r. 1848) byly totiž příjmy z lesního hospodářství

jednou z hlavních položek ekonomiky velkostatků, lesnictví proto byla v 2. polovině 19. století věnována zvýšená péče. Vidíme to i z vyjádření komorního ředitelství a důchodního úřadu v Jeseníku k návrhu nájemní smlouvy. Seidlovi neměla být nadále povolena pastva dobytka v lese, protože je neslučitelná s dobrým lesním hospodařením, vzdálenějších pastvin by přitom tak jako tak nebyl schopen využít. Měla mu být stanovena povinnost odběru čtvrtiny tvrdého a tři čtvrtin měkkého dřeva, přičemž měl platit mzdu za kácení a lesní taxu tak, jako jiní kupci, tj. hotově nebo na šesti až devítiměsíční kredit, zajištěný kaucí, aby nedocházelo k porušování předpisů a u huti nebyla činěna výjimka.

Po delším jednání byla nájemní smlouva s Josefem Seidlem sepsána 31. prosince 1851. Sklárna mu byla pronajata na dobu od 1. ledna 1852 do 31. prosince 1860 za roční nájemné 500 zl (512 zl i s dávkou za právo výčepu v huti), splatné ve čtvrtletních splátkách do pokladny jesenického důchodního úřadu. V peci měl vyrábět surové nebo broušené sklo, zajišťovat jeho co nejlepší prodej, pivo měl odebírat z jesenického pivovaru, pálenku si mohl pálit sám. Co nejlépe měl využívat k huti přidělených 50 měric pozemků. Jesenický lesní úřad mu poskytoval 8 buků na výrobu forem pro vyfukování dutého skla a při práci v brusírně. Stavební změny v huti se měly dít jen se souhlasem vrchnosti, při živelné pohromě měly být budovy sklárny obnoveny na náklad vrchnosti. Seidl se zavazoval odebírat dřevo z přidělených revírů jesenického lesního úřadu, a to z jedné třetiny tvrdé, ze dvou třetin měkké. Ve vymezeném prostoru měl udržovat na svůj náklad cesty a mosty. Zavazoval se rovněž k odběru křemene a činži za jeho pálení. Odvod skla pro potřeby vrchnosti se řídil předchozí smlouvou, Seidl však musel nyní sám platit daně, stanovené státem za provoz sklárny. Chtěl-li by rozšířit výrobu na 2 – 3 pece, nemohl tak učinit bez povolení. Byl povinen složit kaucí ve výši dvou třetin ročního nájemného, kterou ručil za event. změny podmínek smlouvy nebo její porušení. Pokud by během nájemní doby zemřel, přecházela práva a povinnosti na jeho dědice.⁴⁰

Josef Seidl byl ochoten akceptovat tuto smlouvu, oproti předchozím značně tvrdou – dělal si zřejmě naděje, že se mu sklárnu přece jenom podaří modernizovat a rozšířit její provoz. Nebylo to náhodou. Seidl byl již kapitalistický podnikatel se vším všudy – v r. 1855 se nazýval sklářským továrníkem (Glasfabrikant). A jeho nástup ve vedení sklárny přišel právě v době, kdy po společenskopolitických změnách v l. 1848 – 1850 nastupovala v životě společnosti i v českém sklářství nová éra.

Sklo se v průběhu 2. poloviny 19. století stávalo běžnou součástí života ve stále nových souvislostech každodennosti. Týkalo se to skla dutého, tabulového, osvětlovacího, obalového, chemického, laboratorního, lékařenského, optického, dekorativního, lisovaného, bižuterního, aj. Modernizace provozů a řada nových technologických objevů, učiněných v souvislosti s rozvojem chemie, fyziky a dalších přírodních věd – uveďme zde např. výrobu potaše z melasy, využívání Glauberovy soli, apod. – učinily technologii sklářské výroby všeobecně známou a dostupnou. Zlomily monopol jednotlivých hutí a sklářských rodin na utajování receptur a přispěly k velkému rozkvětu sklářské výroby, který ovšem u řady skláren – včetně Vysokého Bartensteina – byl limitován přetrvávajícími vazbami na dřívější pozemkovou vrchnost. Příznivý trend ve výrobě a odbytu skla trval z předchozího období do r. 1857, kdy české sklářství zasáhla světová hospodářská krize, v l. 1858 – 1859 následovala stagnace, ale od r. 1860 nastoupil opětovný rozvoj výroby i vývozu.⁴¹

Seidlovy úmysly ovšem byly jedna věc a možnosti, jaké měl, druhá. Ty možnosti velmi výrazně ukazuje další popis sklárny, pořízený 30. listopadu 1853 jako součást celkového popisu panství Jeseník. Kolonie Vysoký Bartenstein měla celkem 5 domků s 39 obyvateli. Kromě vlastní hutě tam byly 3 obytné domky s 29 obyvateli. Dřevěné budovy byly považovány již za velmi staré, podotýkalo se, že nynější nájemce Josef Seidl je v tomto stavu ponechal.⁴²

Seidl se však i za těchto podmínek snažil produkci sklárny pozvednout. Podle všeho chtěl nejprve nashromáždit kapitál z výnosu výroby, který pak hodlal investovat do modernizace sklárny. Zprávy o produkci máme dochovány z let 1855, 1856 a 1858. V r. 1855 pracovala huť s 1 tavící pecí o 8 pánvích a vyrobila zboží celkem za 14 000 zl.⁴³ R. 1856 měla stejné technické vybavení, vyprodukovala 1 800 centů dutého skla za 18 900 zl a 600 centů tabulového skla za 7 560 zl, celkem za 26 460 zl.⁴⁴ Ale v r. 1858 vyráběla pouze prostřední druhy bílého a zeleného

dutého skla a sklo tabulové, a to 4 000 – 5 000 kop tabulového skla a 1 000 kop bílého a zeleného dutého skla, vše v hodnotě 7 000 – 8 000 zl.⁴⁵ Byl zde patrný vliv krize z r. 1857.

Zvýšení produkce sklárny umožnil Josef Seidl rozšířením jejího personálu o další odborníky. Víme o jeho příbuzných Ferdinandu Seidlovi, který byl 25. dubna 1853 kmotrem při křtu Eduarda Stuliera, Františku Seidlovi, synu skláře Františka z Koutů (Annína), jemuž se 28. dubna 1853 narodila dcera Marie a 7. listopadu 1856 další dcera Rosa, Josefu Weingartovi, synu skláře Antonína Weingarta z Czekowa (Čejkov u Horní Cerekve), jenž měl s manželkou Kateřinou, dcerou čejkovského skláře Jana Strobeta, 2. října 1861 dceru Františku a 18. srpna 1863 syna Josefa, a brusiči Vincenci Birknerovi z Dolního Údolí, manželu Terezie, dcery brusiče Jana Langhammera, narozené 29. ledna 1821, s níž měl 10. června 1854 syna Josefa.⁴⁶ Na přelomu 50. a 60. let 19. století se v ramzovské sklárně také ve větší míře objevují jména rodiny Kaplánků.

Šlo o novou generaci tohoto rodu, která mezitím již zapustila kořeny na Jesenicku. Stejně tak jako některá další místa v Jeseníkách – Rejvíz, Gräfenberk (dnes Lázně Jeseník) apod. – se i sklárna v Ramzové stala místem soužití Čechů a Němců a jejich kultury. Lidé zde žili svou prací a denními starostmi, příslušníci obou národností uzavírali vzájemné sňatky, rozpory nikdo nehledal. Ohlasy národnostních bojů, jimiž byla v 2. polovině 19. století zmítána velká města, sem doléhaly jen vzdáleně. Přesto však již pouhý fakt, že příchozích Čechů bylo nepatrné procento, ztrácející se v německé většině, měl za následek, že pokud čeští skláři po určité době neodešli na jiná působiště a zůstali v Ramzové, následující generace jejich rodů se poněmčovaly. To byl právě případ rodiny Kaplánků. Lze mít zato, že Joseph Kaplanek (psán též Kablanek), Wilhelm Kaplanek, Anna Kaplanek, Maria Kaplanek, Aloisia Kaplanek a Antonia Kaplanek takto vnímaly svá jména nejenom proto, že v této podobě byla zapsána do německy vedených matrik dolnolipovské farnosti.

Zmíněné matriky přitom prozrazují další pozoruhodnou okolnost ze života ramzovských sklářů – sexuální nevázanost. U sklářů při jejich kočovném způsobu života, jen málokdy přecházejícím do života usedlého, šlo o celkem dost obvyklý zjev. Od poloviny 19. století to však bylo umocněno duchem doby, stále více odbourávajícím dosavadní patriarchální vztahy ve sklářských hutích i na celém venkově, což na jedné straně vedlo mladé lidi k větší samostatnosti a individualitě, na druhé straně jim ale při pracovním shonu a starostech o každodenní existenci ponechávalo jediné možnosti zábavy a rozptýlení v tancovačkách a sexu. V případě ramzovské sklárny navíc spolupůsobil i vliv jejího odlehleho prostředí. Uvedli jsme již dřívější případy narození nemanželských dětí sklářů, dodatečně legalizované sňatkem s jejich matkou, nebo uzavření sňatku na poslední chvíli před narozením dítěte. Nyní jich bylo ještě více. V rodinách Kaplánků a Schrenků šlo přitom o případy svobodných matek - přičemž paradoxně právě díky tomu jméno Kaplanek na Jesenicku přetrvávalo.

O potomstvu zakladatele sklárny Josefa Kaplánka a jeho bratra Matyáše nemáme zprávy, ze 3 synů a 8 dcer jejich bratra Karla (+ 1841) však většina zůstala v ramzovské sklárně. Neměli podmínky pro uzavření sňatků, není známo proč. Syn František, nar. 14. září 1823, zemřel jako svobodný sklář 5. května 1857 na zápal plic, podobný osud stihl 16. září 1855 jeho sestru Františku, nar. 31. května 1821. O narození nemanželského syna Josefa nejstarší Karlovy dcery Anny 3. května 1840 jsme se již zmínili. Další dcera Marie, nar. 9. dubna 1829, měla 24. září 1854 nemanželského syna, rovněž pojmenovaného Josef. Její sestře Aloisii, nar. 1831 ve Františkově, se 25. června 1859 narodil nemanželský syn Antonín, zemřelý 15. srpna 1860 a 30. července 1859 (spr. asi 1860) nemanželská dcera Františka, načež 21. srpna 1860 uzavřela sňatek s pravděpodobným otcem těchto svých dětí pětadvacetiletým tkalcem Franzem Kargerem z Jeseníku, mimochodem rovněž nemanželským synem. Nejmladší Karlova dcera Antonie, nar. 3. ledna 1834, se 2. května 1861 stala svobodnou matkou syna Wilhelma. 26. srpna 1862 se vdala za skláře Augusta Siegela, příslého z huti v Kaiserswalde v Kladsku (nyní Lasówka) jako nemanželský syn Alžběty Siegelové. Měli pak spolu 25. října 1863 syna Augustina, 13. října 1865 syna Franze, 3. července 1867 dceru Paulinu a 4. května 1869 opět Paulinu. August Siegel zemřel 9. února 1872 jako čtyřicetiletý na tuberkulózu. Také Josefa Schrenková, jedna z dalších dcer Josefa Schrenka ml., měla 2. prosince 1857 nemanželského

syna Albína – podle pozdějšího zápisu byl jeho otcem Albín Langer z Ropotína – a 22. prosince 1861 nemanželskou dceru Annu.⁴⁷ Podle všeho samotný fakt narození nemanželského dítěte nebyl považován za něco dehonestujícího, nicméně určité společenské předsudky ztěžovaly postavení svobodné matky natolik, že pokud si dodatečně nevzala otce svého dítěte, mohla najít vhodného životního partnera jen za cenu toho, že šlo také o někoho v postavení nemanželského dítěte.

Když v r. 1860 docházela lhůta pronájmu sklárny, ucházeli se o jeho pokračování jednak znovu Josef Seidl, jednak bývalý nájemce sklárny Jan Góttlicher. Důchodní úřad v Jeseníku však preferoval Seidla, protože nabídl jako nájemné větší částku než Góttlicher, hodlal uskutečnit podstatnou přestavbu brusírny a postupně i další úpravy sklárny. Náklady za práce chtěl zpoloviny uhradit v hotovosti (867 zl 35 kr) a byl rozhodnut s nimi začít již na jaře tak, aby se už v létě promítly do provozu sklárny. Za závažnou skutečnost bylo považováno i to, že Góttlicher nabídl nižší odběr dřeva – zpráva v této souvislosti podotýkala, že největšími odběrateli dřeva v regionu jsou hornolipovští běličiči Franz Spielvogel a Josef Hohlbaum, Latzel z Vápenné a ramzovská sklárna. Jednání o uzavření nové nájemní smlouvy nicméně nebylo snadné – smlouva byla podepsána až 3. srpna 1861 s platností od 1. ledna 1861 do 31. prosince 1869. Její bližší podmínky nejsou známy.⁴⁸

Seidl skutečně v následujících letech zahájil v huti stavební úpravy. Pravděpodobně v souvislosti s nimi byla v r. 1864 uzavřena smlouva na pojištění sklárny proti ohni, která měla trvat do 12. hodiny dne 4. prosince 1864. Za Seidla složil pojistnou sumu 400 zl Ignác Winter z Ramzové, měla se Seidlovi připočíst ke kauci a on sám byl povinnen předložit pojistnou smlouvu důchodnímu úřadu v Jeseníku do 20. listopadu 1864 k potvrzení.⁴⁹

Velmi nepříznivě se dotkly sklárny události prusko – rakouské války v r. 1866, už proto, že bezprostřední okolí hutě se stalo místem průtahů oddílů pruské armády, spojených s ústupovými boji oddílů Rakušanů. Byl tím narušen zejména odbyt výrobků sklárny. Přesto Josef Seidl provedl v huti četné stavební práce. Kromě vybudování nové kůlny na sklad křemene byly ovšem zaměřeny převážně na údržbu a adaptace stávajících objektů, což mu umožnilo další rozšíření personálu sklárny zejména o jeho početné příbuzenstvo. Ubytoval u sebe svého otce Josefa Seidla, který zemřel 20. června 1869 na tuberkulózu, tchýni Barboru Schrenkovou, zemřelou 16. listopadu 1871 ve věku 78 let na vodnatelnost, ze synů Josefa Schrenka ml. působili ve sklárně Josef, doložený r. 1861, František, jenž se jako svobodník na dovolené ženil 16. dubna 1866 s třicetiletou Josefou Grögerovou, dcerou krejčího z Koutů, měl s ní 4 děti a zemřel 30. dubna 1883 na tuberkulózu, a Adolf, ženatý s Annou Kleinerovou, dcerou mlynáře Josefa Kleina z Ostružné, s níž měl v l. 1868 – 1875 4 dcery. Jejich sestra Regina, nar. 3. února 1847 v Ropotíně, si vzala 19. listopadu 1866 skláře Josefa Bauera, příslého z hutí v Boškově u Potštátu – narodil se tam 19. března 1843 – a měli spolu 12. ledna 1870 dceru Krescentii a 25. prosince 1871 syna Josefa. Sklářem se stal také syn běličice Franze Spielvogela Franz, jenž však nadále bydlel u svého otce v Horní Lipové č. 116.⁵⁰

Nepříznivé hospodářské výsledky roku 1866 přinutily Josefa Seidla ucházet se o prodloužení nájemní smlouvy na sklárnu již v r. 1867. Ve své žádosti o toto prodloužení, zasláné komornímu ředitelství na Jánském Vrchu 30. září 1867, tvrdil poněkud nadneseně, že je již 25 let nájemcem sklárny, všechny své závazky plní, za více než 800 zl zvelebil budovu hutě a brusírny a nyní chce vylepšit výrobu, zejména modernizovat sklářskou pec a k ní patřící zařízení. Mj. hodlá vybavit průtažné pece strojním zařízením, což je nutné z důvodu konkurenceschopnosti sklárny. Sice se tím zvýší nároky na náklady, avšak hodnota továrny (sic!) celkově stoupne. Tyto investice ovšem nemůže uskutečnit, aniž by měl jistotu pronájmu hutě na dalších 9 let po uplynutí dosavadní lhůty v r. 1869. V uplynulém roce byl velmi malý prodej, způsobený peněžní kalamitou a celkovým poklesem obchodu (následky války v r. 1866), proto nechce, aby mu bylo zvedáno nájemné. Zkušenosti z výroby chce dále rozvíjet.

K jeho žádosti zaslaly důchodní úřad a lesní úřad v Jeseníku 18. listopadu 1867 dobrozdání, podle něhož byl další pronájem sklárny Seidlovi nejjednodušší možné řešení, jelikož špatný stav budov a zastaralý výrobní systém ztěžují podmínky případného pronájmu formou veřejné dražby. Seidl si však poté začal klást další podmínky. Požadoval snížení nájemného na 600 zl

ročně, další poskytování 8 buků na formy a práce v brusírně, pokud by mu nebyly dodávány, chtěl snížení nájemného na 550 zl, komorní ředitelství mu mělo poskytovat příspěvek 100 zl na opravu a údržbu budov a chtěl, aby mu bylo poskytováno 800 sáhů dřeva bez výběru místa těžby a druhu dřeva. Jesenický důchodní úřad považoval 9. prosince 1867 tyto jeho požadavky za sporné a kancelář vratislavského biskupa Förstera doporučila 25. ledna 1868 nájemné ve výši 620 zl, zamítnutí odběru 8 buků a neschválení příspěvku 100 zl. Hodnota objektů sklárny byla přitom odhadnuta asi na 2 000 zl. Seidlovi však měl být umožněn odběr dřeva z horno- a dolnolipovského lesního revíru podle těžebního plánu. Jednání pokračovalo i potom, zřejmě i proto, že zájem o sklárnu projevil také bělič Josef Hohlbaum. Podmínky se tím poněkud pozměnily a konečné dohodnutí zaslalo komorní ředitelství biskupu Försterovi 26. října 1868. Prodloužení nájmu sklárny o dalších 9 let se akceptovalo, sklo, které Seidl odevzdával jako součást nájemného, se uplatňovalo ve všech zámeckých budovách, skleníku, apod., dlouhá nájemní doba byla v zájmu Seidla, který chtěl vylepšovat provoz, avšak samotná sklárna byla v takovém stavu, že se pochybovalo o možnosti docílení dobrého výsledku. K tomu lze říci pouze tolik: proč komorní ředitelství nedošlo k obdobnému závěru již v r. 1851! Zřejmě ta možnost odběru dřeva a z něj vyplývajícího zvýšení příjmů biskupství stále hrála svou roli, dostávala se tak ovšem do rozporů se zájmy rostoucí průmyslové výroby.

Nová nájemní smlouva byla vyhotovena 21. prosince 1868 s platností od 1. ledna 1869 do 31. prosince 1878. Nájemné bylo stanoveno na 700 zl kromě odváděného skla, Seidlovi se ponechávaly na vůli stavební úpravy v huti, na něž se biskupství zavázalo přispět částkou 290 zl a bezplatným poskytnutím 350 sáhů dřeva – i nadále si k nim ovšem musel vyžadovat souhlas biskupství, pro provoz sklárny se odebíralo ročně 1 000 sáhů dřeva, přičemž 800 sáhů mohl Seidl při nedostatku vhodného dřeva v blízkosti sklárny (byly tam zřejmě již velké holiny) odebírat podle těžebního plánu na stanovených místech, a to v poměru 300 sáhů tvrdého ku 500 sáhům měkkého dřeva.⁵¹

Při příležitosti uzavření a schválení této nájemní smlouvy byly 13. srpna 1869 vyhotoveny nový popis sklárny a inventura jejího zařízení. Kromě nové kůlny na křemen v nich oproti dřívějším popisům nebylo nic dalšího.⁵²

V létě 1869 byly objekty sklárny poškozeny vichřicí, která poničila zejména šindelové střechy budov, již beztak dost poškozené hnilobou. Seidl žádal 20. srpna 1869 důchodní úřad v Jeseníku o podporu při odstranění těchto škod. Vrchní lesní úřad mu 16. října 1869 poskytl na opravu hutě prkna, šindele a další dřevo. Oprava se protáhla až do jara 1870.⁵³

Skutečnost, že sklárna asi opravdu začínala být považována za nevyhovující, a to jak po stránce provozního zařízení, tak ubytování personálu, dokazují mj. stále rostoucí případy ubytování příslušníků personálu mimo sklárnu nebo alespoň snaha najít takovéto ubytování. Devětadvacetiletý tavič Josef Kaplánek, nemanželský syn Anny Kaplánkové, uzavřel 4. února 1869 sňatek s Josefou, dcerou tkalce Antona Hackenberga z Horní Lipové a žil s ní pak nadále v domě rodičů v Horní Lipové č. 121.⁵⁴ Na přelomu 60. - 70. let 19. století byly navázány užší styky s rodinami obou hornolipovských běličů Spielvogela a Hohlbauma. Zřejmě se Seidl s nimi často setkával při jednáních o odběru dřeva, není však vyloučeno, že pro sklárnu zajišťovali také dodávky některých surovin. Sklář Václav Vašek (spr. asi již Wenzel Waschek) si vzal Spielvogelovu dceru Josefu a 25. dubna 1872 se jim narodil syn Franz. Další sklář Dominik Synek, čtyřicetiletý vysloužilý voják 6. pěšího pluku, původem z Protivanova, uzavřel 7. července 1872 sňatek s devětadvacetiletou sestrou Josefy Terezií. Žili pak pravděpodobně ve sklárně, ale k rodičům svých manželek měli nepochybně velmi blízko. Dodejme ještě, že Anna Kuffnerová, dcera Ferdinanda Kuffnera, jenž zemřel 5. srpna 1868 ve věku 48 let na zánět pobřišnice, měla 31. prosince 1869 nemanželskou dceru Bertu, která byla později legitimována a za jejího otce byl prohlášen sklář z Vrbna Eduard Langhammer.⁵⁵

Josef Seidl skutečně zahájil modernizaci provozu sklárny tím, že zvětšil stoupu na 20 kladiv a na obou pracovištích průtažné pece vyměnil zastaralá výrobní zařízení za nová, opatřená železnými koly. Odpadla tak namáhavá práce lidských rukou, ale bylo třeba více dělníků. Matriky dokládají od počátku 70. let působení sklářských dělníků Franze Tomanyho, původem z Boškova u Potštátu, Franze a Ignáce Birknerů, původem z Mnichova u Vrbna, Josefa Kop-

pa z Hronova – působil zřejmě v některé okolní sklárně, asi v Markoušovicích, ale manželku Antonii Patzeltovou měl z Velkých Karlovic, synů nájemce Seidla Josefa, jenž si vzal 4. února 1873 další dceru ostruženského mlynáře Kleinera Filomenu, a Franze – ten se 4. února 1875 oženil s Viktorií, dcerou ramzovského domkáře Franze Weisera a Josefa Storcha, ženatého s Albertinou, dcerou hornolipovského řezníka Karla Weissera.⁶⁶ Do hutě se na stará kolena vrátil jako sklářský dělník také Josef Schrenk ml., avšak již 2. října 1874 zemřel ve věku 65 let stářím.⁶⁷ Potřeba ubytování všech těchto nových lidí přivedla Josefa Seidla v r. 1872 k největší investici do sklárny – k přestavbě starého polozděného polodřevěného objektu potašovny za hutí na obydlí pro dělníky. Vložil do toho 2000 zl - ale výsledek byl takový, že dělníci dali této nové ubytovně posměšný název „kriminál“ a hned po Seidlově smrti ji opustili.

Seidl posléze v r. 1874 přestavěl s povolením komorního ředitelství také své vlastní obydlí. Víme, že mělo nyní velký pokoj s 5 okny a bílými glazovanými kamny. Nazývalo se pak Panský dům (Herrenhaus). Nepochybně počítal s tím, že hut bude dále modernizovat. Velkým nedostatkem v řízení provozu sklárny však bylo nedostatečné vedení administrativních záležitostí. Seidl zřejmě vůbec nepodával nadřízené obchodní a živnostenské komoře v Opavě zprávy o hutě – proto také v jejich tištěných ročenkách nenacházíme kromě zmínky o existenci o sklárně žádné informace – a co horšího, hrubé nedostatky byly také v účetnictví. V tomto ohledu to asi bylo ještě horší, než za dob počty neovládajícího Josefa Kapláňka.

K dovršení všeho Josef Seidl na podzim 1875 těžce onemocněl. Nevíme, co mu bylo – matřka uvádí jako příčinu jeho smrti vodnatelnost, která však mohla být projevem ještě dalšího onemocnění. Vše možně se léčil a když nic nezabralo, podnikl vodní kúru v Priesnitzových lázních na Gräfenberku. Po ní se mu trochu ulevilo a ošetřující lékař Josef Schindler mu dával naději, že se přes celkovou slabost uzdraví. Seidl však cítil dobře, že zlepšení je jen přechodné, a začal proto pomýšlet na to, co by bylo dále, kdyby zemřel. V takovém rozpoložení se mu drala na mysl myšlenka, zda jeho snaha o udržení a modernizaci sklárny ve Vysokém Bartensteině nebyla nakonec jen zbytečným plýtváním sil a prostředků a toto jeho celoživotní dílo nebylo něčím marným.

Vidíme to z rozhovorů, které měl během své nemoci s jesenickým důchodním B. Kutschim a běličem Hohlbaumem, jehož jako hornolipovského starostu povolal coby svědka při sepisování své závěti. Kutschim ve své zprávě pro komorní ředitelství z 27. listopadu 1875 popisoval Seidlovo léčení a sděloval, že podle Seidlových intencí by v případě jeho smrti měl být jeho vdově ponechán nájem sklárny do rozprodání enormních zásob skla, které asi nešlo dobře na odbyt (pravděpodobně při současném zastavení další výroby), a pak měl být podle možností zrušen. V závěti, sepsané za přítomnosti Hohlbauma, byl Seidl ještě otevřenější – přál si, aby smlouva o nájmu sklárny byla po jeho smrti zrušena, protože nepokládal nikoho ze své rodiny za schopného vést podnik dále.

Josef Seidl také skutečně 20. února 1876 zemřel. Důchodní Kutschim podal komornímu ředitelství zprávu o jeho smrti hned příštího dne a vyslovil v ní rovněž pochyby, zda bude Seidlova vdova schopna vést sklárnu do vypršení nájemní lhůty a zda to také bude v zájmu vrchnosti. Tyto pochybnosti vzrostly ještě více poté, když byla ve dnech 29. února – 1. března 1876 provedena za přítomnosti notáře Theimera, starosty Hohlbauma, ustanoveného poručníka Schranka a dvou odborníků prohlídka sklárny za účelem dědického řízení. Při obrovském chaosu, kdy v hutě zcela chyběly doklady o skladovaném skle, zásobách dřeva, aj. a byly nedostatečně zapsány pohledávky, nebylo možno provést podrobnou inventuru, ale pouze povrchní ocenění. Inventář sklárny, náležející biskupství, byl shledán v pořádku až na bezcenné formy, z nichž železné a mosazné se navrhovalo prodat jako starý materiál. Odškodnění pro pozůstalé bude možno provést až po ocenění staveb, které měl vykonat příští týden stavební mistr Tröger.⁶⁸

Mezitím ovšem se Josef Hohlbaum rozhodl sám požádat o pronájem sklárny. Chtěl zřejmě realizovat své dávné přání na její získání, jinak měl k tomu předpoklady jednak chemickými znalostmi, jichž nabyl při výkonu běličství, jednak kapitálové – byl tak bohatý, že si mohl v Horní Lipové zakoupit velký statek a získat i některé pozemky v Dolní Lipové. V žádosti pro komorní ředitelství z 5. března 1876 se zmiňoval o ustanovení Seidlovy závěti o zrušení nájemní smlouvy po jeho smrti a nabídl se za nového nájemce na dalších 9 let za stejných podmínek

a stejného nájemného jako doposud, navíc sliboval složení kauce ve výši roční činže v cenných papírech. Komorní ředitelství k tomu zaslalo o týden později biskupovi rozklad v tom smyslu, že se těžko najde lepší zájemce o sklárnu. Hohlbaum byl pozván k osobnímu jednání, během něhož měl písemně upřesnit své podmínky.⁵⁹ Zastavení provozu by nebylo dobré, protože by došlo ke zhoršení stavu objektů, dělníci, kteří jsou téměř všichni z Čech, by odešli domů,⁶⁰ ztratili by se zákazníci a je otázka, zda by se našel jiný zájemce o sklárnu v tomto kraji, který není vhodný pro průmysl (!). Navíc Hohlbaum se o sklárnu ucházel už v době uzavření poslední smlouvy se Seidlem.

Nároky Seidlových synů blíže upřesnil důchodní Kutsch ve zprávě pro komorní ředitelství z 16. března 1876. Seidl nahradil starý systém výroby tabulového skla, za 1600 zl rozšířil stoupu a postavil nové skladiště křemene za 400 zl, na úpravu „kriminálu“, nyní opuštěného a ve špatném stavu, dal 2000 zl, úprava jeho obytného domu jej stála 1 800 zl. Z těchto 5 800 zl vynaložil 4 100 zl vlastním nákladem. Podle smlouvy neměl nárok na stavební úpravy, provedené bez povolení biskupství, ani na to, co udělal pro vlastní potřebu. Neměla se proto hradit stavba kůlny a „kriminálu“, ale pouze rozšíření stoupy a úprava průtažné pece – tedy výrobních zařízení – částkou 800 zl. Kutsch varoval komorní ředitelství, aby Seidlové rodině nedávalo menší částku, protože by byla schopna materiál na průtažných pecích prodat a přivést je tak do původního stavu před úpravou. Objekty byly málo pojištěny proti ohni – jen na 7 900 zl a neměly žádné pomůcky na zdolávání eventuálního požáru. Pojistná částka se proto měla zvýšit na dvojnásobek, měla se zakoupit aspoň ruční tlaková stříkačka a vše se mělo uvést do souladu s policejními předpisy.

Komorní ředitelství však přece jenom nakonec se Seidlovými dědici usmlouvalo částku na odškodnění na 400 zl a Hohlbaum na základě nové podrobnější žádosti o pronájem z 28. března 1876 obdržel 12. dubna 1876 nájemní smlouvu s platností od 1. května 1876 do 30. dubna 1885. Nájemné bylo ponecháno na dosavadní výši 700 zl, odběr dřeva byl stanoven na 3 000 kubických metrů ročně, jinak se podmínky příliš neměnily.⁶¹

Sklárna v letech 1876-1886, nájemce Josef Hohlbaum

V následujících letech nemáme o sklárně mnoho informací, mj. i proto, že ani Hohlbaum nepodával obchodní a živnostenské komoře v Opavě žádné zprávy. Soudě podle toho, že docházelo k úbytku sklářů, především jejich odchodem na jiná působiště, provoz asi příliš neprosperoval. Jinak víme, že dvaadvacetiletý Wilhelm Kaplanek zemřel 9. dubna 1883 na tuberkulózu. Prameny zaznamenávají pouze působení sklářských dělníků Josefa Storcha, Albína Schrenka, který si vzal Marii, dceru hornolipovského zahradníka Vincence Spielvogela a měl s ní v l. 1883 až 1887 3 děti, Johanna Storcha, ženatého s Annou, dcerou hornolipovského domkáře Josefa Spielvogela – v l. 1884 – 1888 3 děti a Vincence Seidla, narozeného 27. února 1859 v Nevesce v Haliči, který si bral 16. srpna 1883 devěadvacetiletou Josefou Nedělovou z Kadova u Nového Města na Moravě a 29. listopadu 1886 se jim narodila dcera Adelheid.⁶² Z toho se dá usuzovat, že se vyrábělo především tabulové sklo, zatímco produkce dutého skla poklesla na minimum, reprezentované především tehdy módními soupravami nápojového a jídelního skla. V druhé polovině 80. let už se pak činnost v huti omezila jen na rozprodávání zbylých zásob skla. Proč tomu tak bylo, plyne z dalšího vývoje sklárny.

České země byly v rámci rakousko-uherské monarchie největšími producenty skla, ale jinak v Evropě zaujímal vedoucí postavení Belgie, kde díky rychlému rozvoji průmyslové sklářské výroby od 40. let 19. století, nebrzděnému její vazbou na feudální vrchnost, došlo k velké produkci plochého i dutého skla. Jestliže průměrná velikost jednoho tamního sklářského závodu obnášela v 70. letech 9 tavicích pecí s celým jejich příslušenstvím, zatímco v českých zemích 1,25 tavicí pece, lze si snadno udělat náležitou představu o pokročilosti belgické sklářské výroby i o tom, co tehdy v evropském měřítku znamenala sklárna ve Vysokém Bartensteině se svou pouhou 1 výrobní jednotkou, navíc z velké části zastaralou. Pokud šlo o výrobu tabulového skla, používaly belgické sklárny pokročilejší technologie lití skla a další moderní postupy. Panovalo všeobecné mínění, že toto technické zaostávání českého sklářství je možno řešit

obecným přechodem na otop uhlím, prosazováním pokročilejších výrobních technik, zlepšením zásobování tavidly, spojováním sklářských a rafinérských provozů do větších a výkonnějších hospodářských jednotek a celkovým zvýšením produktivity práce.⁶³

Byl si toho vědom i Josef Hohlbaum, jenž proto oznámil 14. srpna 1883 komornímu ředitelství na Jánském Vrchu, že výrobní systém sklárny je zastaralý a je nutno jej nahradit belgickým systémem průtažných pecí na výrobu tabulového skla, který používají jiné sklárny už dávno. Pokud by mu byl po skončení nynějšího pronájmu sklárny v r. 1885 prodloužen na dalších 12 let, byl by ochoten tuto technickou novinku zavést.

K tomuto jeho podání požádalo komorní ředitelství obvyklým postupem o dobrozdání jeseňnického důchodního úřadu. Důchodní Kutsch je vyhotovil 5. října 1883 velmi důkladným způsobem, dokazujícím, že ani on již nemohl zavírat oči před technickými vynálezy a byl nucen uvažovat o možnosti jejich využití v zájmu biskupství. Sklárna v Ramzové dle jeho slov měla zastaralý výrobní systém tak, jak byl provozován všemi dosavadními nájemci. V tomto stavu nemohou její výrobky, zejména pak stolní sklo, konkurovat moderním továrnám. Má-li huť prosperovat, musí být modernizována, a to především zavedením navrhovaného belgického systému výroby tabulového skla. Podnik spotřebuje ročně průměrně 3 000 kubických metrů dřeva, ale v tomto roce odebral již 5 000 kubických metrů, především různého méněhodnotného a odpadového dřeva, jež nemůže být jinak zužitkováno. Plánovanou stavbou železniční dráhy Hanušovice – Ramzová – Jeseník – Glucholazy navazující na r. 1878 dokončenou železniční trať Šumperk – Hanušovice, která měla zajistit lepší spojení krajiny s Olomoucí, Brnem, Vídní, Prahou, Německem a přes tamní glucholazskou peáž i s Opavou a Ostravou, by se roční obrát sklárny mohl zvýšit o 1 000 zl a doprava zboží i surovin by se značně zlevnila. Dosavadní náklady na otop sklárny jsou o třetinu vyšší, než kdyby se začalo používat uhlí, ale není jisté, zda by za stávajícího stavu hutě bylo možno přejít na otop uhlím. Nájemce by se potom i v nové smlouvě musel zavázat k odběru nejméně 3 000 kubických metrů dřeva různých druhů z lipovského revíru.

K dobrozdání byl připojen rozpočet nákladů na opravu a modernizaci sklárny, vypracovaný lesním inženýrem Smetáčkem. S tím dosti kontrastovala skutečnost, že střechy na objektech měly být i nadále šindelové.

Zmínka o otopu uhlím nebyla náhodná – Hohlbaum nyní chtěl skutečně zařízení sklárny upravit tak, aby jej bylo možno zavést. V návrhu nové nájemní smlouvy z 8. listopadu 1883, resp. doprovodnému dopisu k němu pro komorní ředitelství, poukazoval na to, že otop uhlím bude každopádně levnější než otop dřevem, tím spíše, že ceny dřeva stále více rostou. Vrchní lesní úřad v Jeseníku si ovšem nechtěl nechat ujít příjmy z dalšího odběru dřeva sklárnou a tak 22. listopadu 1883 tvrdil, že Hohlbaumova námitka o růstu cen dřeva není opodstatněná, v případě lipovského revíru prý jde jen o „vyrovnání různých a vzájemně si neodpovídajících cen lesních úřadů“. Každopádně 26. prosince 1883 byl již návrh nové nájemní smlouvy schválen zemskou vládou slezskou v Opavě a mohl být považován za právoplatnou smlouvu, ovšem s tím, že vstoupí v platnost až 1. května 1885 a skončí 30. dubna 1897. Nájemné činilo 750 zl ročně, budovy sklárny byly pojištěny na 10 000 zl a nájemce byl nadále povinnen odebírat stanovené kvóty dřeva z lesů horno- a dolnolipovského revíru.⁶⁴

Obě strany však považovaly tuto smlouvu za čistě formální záležitost, kterou jako takovou celkem bez průtahů podepsaly jenom proto, aby tak bylo umožněno konečné řešení problému sklárny. Správa biskupských statků i Hohlbaum se shodovali v tom, že dosavadní stav sklárny je neudržitelný, měli však odlišné názory na řešení tohoto stavu. Hohlbaum chtěl sklárnu důkladně přestavět a pokud by mu správa biskupských statků neposkytla příspěvek na tuto akci, přesahující jeho vlastní kapitálové možnosti, byl odhodlán huť ve Vysokém Bartensteině zrušit. Pak by ji přenesl na svůj vlastní pozemek v Dolní Lipové, kde by byl zcela oproštěn od vlivu biskupství. Zde by měl pro umístění sklárny lepší podmínky než v odlehlém horském zákoutí u Ramzové a mohl by novou huť bez problémů vybavit vším, čím by chtěl. Ovšem v orgánech komorního ředitelství na Jánském Vrchu a důchodního úřadu v Jeseníku měli převahu stoupenci názoru, že sklárna je za daného stavu věcí zcela nerentabilní, nevyplatí se proto něco do ní ještě investovat, i stávající příjmy za dřevo, odebírané sklárnou, jsou za této

situace sporné a bude proto nejlepší hut rovnou zlikvidovat nebo tichou cestou ponechat na dožití. Vyplývá to z korespondence, vedené mezi oběma stranami v následujícím roce.

Josef Hohlbaum psal 28. února 1884 komornímu ředitelství, že smlouvu podepsal s tím, že dojde k zavedení belgické výrobní linky na tabulové sklo, protože jinak by byl provoz huti i nadále neekonomický. Kromě toho, jestliže pec nebude přestavěna na tehdy nejmodernější systém vytápění plynem, získávaným z uhlí, nenajde se po skončení jeho nájmu o hut jiný zájemce a ani již zahájená stavba železnice nebude mít pro sklárnu význam, protože topení dřevem je skutečně velmi drahé. Sklárna pana Richtera ve Vrbně používá již více než rok systému vytápění plynem a dosahuje velkých úspor, na uhlí pracují rovněž bělirny Regenharta a Raymanna v Jeseníku. Tato zlepšení přinesou větší konkurenceschopnost, úspory na mzdách a tím i výhodnější ceny oproti českému sklu. To vše bude chtít „pouze“ 3 000 zl na generální přestavbu pece, která je v provozu už víc než 25 let. Pokud k tomu nedojde, bude nucen považovat podmínky smlouvy za nepřijatelné.

Důchodní Kutschi k tomu podotkl 6. března 1884, že sklárna pracuje ve velmi primitivních podmínkách, její výrobky, reprezentované hlavně tabulovým okenním a dveřním sklem, nemohou na trzích konkurovat a Hohlbaum by byl nucen v zájmu toho, aby je vůbec někde uplatnil, používat dumpingových cen, což by ovšem přineslo další ztráty. V huti zůstaly velké zásoby tabulového skla, které je díky systému výroby křivé a nedokonalé, při zasklívání praská a jeho cena je velmi nízká. Nákladný a obtížný je rovněž dovoz dřeva, křemene a sody. V okolí sklárny totiž už není dostatečná zásoba vhodného dřeva a jeho dovoz z větších dálek je drahý. Za takových podmínek se po vypršení smlouvy těžko najde o hut vhodný zájemce a Hohlbaumovi by se proto mělo snížit nájemné na polovinu. Hohlbaum sám by byl ochoten platit jako nájemné 400 zl, jestliže by musel náklady na pořízení belgické výrobní linky, odhadované na 5 000 zl, hradit sám; pokud by mu správa biskupských statků na to přispěla požadovanými 3 000 zl, byl by ochoten platit 700 zl. Kdyby se ale nic z toho neuskutečnilo, má Hohlbaum dost majetku, energie a zkušeností, aby si postavil novou moderní sklárnu v Dolní Lipové a hut v Ramzové nechal padnout.

Zdá se, že poté obě strany zvolily taktiku „boje na zdrženou“ - protože asi správa biskupských statků přece jenom nebyla plně připravena na následky, vyplývající z okamžitého zrušení sklárny, a také Hohlbaumovi šlo v první řadě o rozprodání nebo jiný způsob likvidace nahromaděných zásob skla v ramzovské huti a zabezpečení jejího zbylého personálu, vedlo se jednání tak, aby v jeho průběhu bylo dosaženo magického data 1. května 1885, kdy měla nájemní smlouva vstoupit v platnost, s tím, že pak už bude řešení situace ponecháno na Hohlbaumovi. Za záminku k těmto průtahům pravděpodobně posloužilo přesné stanovení výše nákladů na pořízení belgické výrobní linky, které musely být „důkladně prozkoumány“. 16. května 1885 oznámil Hohlbaum, že tyto náklady činí 5 087 zl 55 kr. Co následovalo potom, nemáme v pramenech zachyceno, ale můžeme si to snadno vyvodit z dalšího vývoje událostí. Komorní ředitelství oznámilo, že na něco tak drahého nemůže ničím přispět – a tím byl nad sklárnou ve Vysokém Bartensteině vyřčen ortel smrti.⁶⁵

Budování a provoz sklárny v Dolní Lipové

Josef Hohlbaum ramzovskou sklárnu ponechal na dožití s tím, že během doby trvání nájemní smlouvy bude postupně uskutečněna její úplná likvidace, a soustředil se na přípravu k vybudování nové sklárny v Dolní Lipové. 23. května 1886 oznámil okresnímu hejtmanství v Jeseníku, že na své realitě č. 16 na parcele č. 4115/1 v Dolní Lipové chce zřídit sklárnu s pecemi. Podle přiloženého plánu tam budou pece tavicí a průtažná, obě budou vytápěny plynem a výtopna bude v bezprostřední blízkosti 20 m vysokého komína. Plyn bude dle potřeby přiváděn trubkami, regulován regulátory, může být i uzavřen. Pro sousední reality z provozu sklárny nevznikne žádné nebezpečí. Komín bude odvádět kouř bez obtěžování okolí. Stavba se provede z lomového kamene, bude kryta šindeli, pece, komín a vytápěcí zařízení budou ze šamotových cihel. Na odvod záru budou nad pecemi zřízeny přikryté větrací otvory. Uprostřed stavby se zřídí vjezd a vchod s dřevěnými dveřmi. Obě pece budou podél vnitřní cesty v budově

proti sobě a nebudou odděleny zdí, ale posouvatelnou prkennou stěnou. To se dělá v zájmu dělníků, aby se mohlo odvádět horko z pecí a přes otvory v prkenné stěně šla ventilace.

Komisionální jednání bylo svoláno na 15. června 1886, přičemž jeden ze zúčastněných živnostenský inspektor Alois Menzel z Opavy požadoval ještě předtím, aby výška pracovního prostoru v huti byla 4 m. Kromě něho se jinak jednání zúčastnili okresní inženýr Komárek, představitelé správy obce Dolní Lipová, vládní komisař Mengele a okresní lékař Friemel. Bylo konstatováno, že sklárna bude stát na parcele mezi okresní silnicí a potokem Staříč, bude mít rozměry 30,4 x 17,4 m a bude kryta vysokou šindelovou střechou. V delší stěně budovy ve směru od silnice budou umístěny nalevo a napravo od hlavního vchodu dvě pracovní prkenné stěny na přívod čerstvého vzduchu. Zatímco průtažná pec bude sloužit na výrobu tabulového skla, které bude jediným produktem sklárny, v tavicí peci se bude tavit sklo v tyglících. Plyn bude přiváděn z pece na výrobu plynu se schodištvým rostem a bude se vyrábět z kamenného uhlí i dřeva. Zařízení sklárny je odpovídající, nebudou produkovány žádné škodliviny a nijak se nebude škodit okolí. Vzdálenost od okolních budov činí od č. 17 Josefa Schweidlera 80 m, od č. 311 Josefa Kliera 85 m, od č. 13 Vincence Huspera 60 m a od okresní silnice 22 m. Proti zřízení sklárny nebyly vzneseny žádné námitky.

Měl je však dodatečně opět inspektor Menzel, jenž oznámil jesenickému okresnímu hejtmanství 7. července 1886, že žár v huti sice nebude příliš abnormální, ale posouvatelná prkenná stěna mezi pecemi přesto nebude stačit pro přívod chladnějšího vzduchu pro dělníky. V koncesní listině pro sklárnu se proto má uvést, že stěny se mají uvnitř obílit a vybělení se má opakovat každoročně, podlaha hutě se má vydláždit nebo zaopatřit jinou vhodnou podlahou, ne však hliněnou, kdyby prkenná stěna na svůj účel nestačila, má se zcela nebo zčásti nahradit kamennou stěnou, pro dělníky je třeba zajistit pitnou vodu vyhloubením studny, je třeba se postarat, aby měli v dostatečném počtu umývárny a záchody.

Okresní hejtmanství vystavilo v tomto smyslu 12. července 1886 koncesní listinu a samo k ní přidalo, že je třeba zabránit vybíhání koní z budovy na silnici a jiným věcem, jež by mohly přivodit neštěstí. Péče o bezpečnost lidí vskutku pozoruhodná.⁶⁶

Poté byla zahájena stavba sklárny a již 2. června 1887 hlásil Hohlbaum okresnímu hejtmanství, že budova je v podstatě hotová a bylo by třeba patřičným způsobem zajistit, aby na počátku příštího měsíce mohla být uvedena do provozu. Okresní hejtmanství stanovilo datum kolaudačního řízení na 12. července 1887, protokol z něj byl sepsán o den později. Bylo shledáno, že stavba je provedena dle plánu a vše je dobře uděláno. Komín je vysoký 23 ½ m. Hotovy jsou i vedlejší budovy – nástavby k čelu budovy v délce 8 ½ m, v nichž se nacházejí sklady skla, vápna a křemenného písku, dva manipulační prostory pro třídění a balení zboží, apod. Směrem od silnice je ve stěně dřevěná stěna s dvěma posuvnými dvířkami o rozměrech 0,9 x 1,8 m, nad nimi 4 okna pro větrání. Podmínky koncesní listiny z 12. července 1886 byly většinou splněny, ale dosud nejsou vyběleny stěny, podlaha není vydlážděna, záchody jsou ve dvoře, vybíhání zvířat z budovy brání prkenný plot u silnice, vlastní studna není nutná, protože vodu lze brát z potoka Staříče. Také se postavily domky pro ubytování 8 dělnických rodin, jsou náležitě vybaveny. Nebyla dořešena otázka zdravotního pojištění zaměstnanců, je nutno se o to postarat.

Okresní lékař Friemel však 20. července 1887 odběr vody z potoka Staříče na pití nedoporučil, protože nad sklárnou bylo bělidlo, které svými odpady vodu znečišťovalo. Také živnostenský inspektor Menzel o dva dny později podotkl, že sociální a další zařízení pro zdraví dělníků nejsou v dostatečném počtu a v pracovním řádu se má uvést, že majitel má nemocným dělníkům hradit po 6 týdnu polovinu mzdy. Není to sice ideální nemocenské pojištění, ale je to lepší, než vstup do společenstva, které nemá nemocenskou pokladnu. Do vydání nového zákona o nemocenských pokladnách se toto zdá být nejlepší formou nemocenského pojištění. Okresní hejtmanství pak 26. července 1887 vystavilo souhlas se zahájením provozu sklárny s tím, že všechny vznesené připomínky mají být respektovány a dodatečně zařízeno to, co je dle nich třeba.⁶⁷

Zda se Hohlbaum podle toho zařídil a pokud ano, v jakém rozsahu, nevíme. Skutečnost, že se řádně nepostaral o sociální a hygienická zařízení pro dělníky a musel být upomínán,

aby vyřešil otázku nemocenského pojištění, leccos vypovídá o charakteru tohoto podnikatele, pro něhož nepochybně platila v plném rozsahu slova nadšeného propagátora dělnického hnutí v křesťanskosociálním duchu bořutínského faráře Josefa Hlubka z r. 1906, že pokud zaměstnavatelé nemají dobrou vůli a zapomněli na mravní zákon křesťanský, pak je to jeden z předpokladů, že bude stále platit pohanský zákon silnějšího proti slabšímu.⁶⁸ Hohlbaum to ještě více dokázal svým návrhem pracovního řádu pro sklárnu, který předložil ke schválení jesenickému okresnímu hejtmanství 23. října 1887. Za všechno zde mluví připomínky, vznesené okresním hejtmanstvím k tomuto návrhu 12. ledna 1888. Neodpovídal platným zákonným normám, zejména bylo třeba dbát na to, aby u pecí nepracovali mladiství ve věku 14 – 16 let, v brusírně mohli být zaměstnáni pouze při odnášení skla k ochlazení, úpravě forem na foukání, pomocných a jiných lehčích pracích, na něž stačí jejich síly. Nerespektovalo se ustanovení o práci šestinedělek. Pracovní doba může být maximálně 84 hodin týdně, tj. 12 hodin denně (!). Do pracovního řádu bylo třeba pojmout ustanovení živnostenského řádu z 8. března 1885 o podmínkách okamžitého propuštění. Podmínky pojištění dělníků je nutno upravit.

K těm podmínkám pojištění se vyjádřil podrobněji živnostenský inspektor Menzel 6. března 1888. Nemocenská pokladna společenstva v Jeseníku byla právě zřízena a pokud ještě nefunguje, musí se pro nemocné hledat jiná péče nebo zřídit tovární nemocenská pokladna. Jinak nebylo možno uvádět jiné důvody okamžitého propuštění, než ty, o nichž mluví živnostenský zákon. Dělník, jenž úmyslně způsobí majiteli škodu, tím jistě ztratí jeho důvěru, za ostatní škody je povinnen náhradou, což určí soud a bez něj nesmí zaměstnavatel odírat dělníkovi mzdu nebo mu ji krátit (což asi Hohlbaum chtěl dělat). Pracovní řád musí být opatřen datem a podpisem majitele.

K těmto připomínkám byl Hohlbaum nucen aspoň zčásti přihlédnout, ale jak vypadala konečná podoba pracovního řádu z 8. března 1888, můžeme posoudit sami. Hohlbaum se choval přesně podle doslovného překladu tehdejšího německého výrazu pro zaměstnavatele *Arbeitsgeber* = („milostivý“) dárce práce, jemuž zato museli být dělníci coby příjemci tohoto daru (*Arbeitsnehmer*) náležitě vděční. Sledujme jak.

Každý dělník musel mít pracovní knížku, kterou mu při nástupu práce vezme majitel a při odchodu mu ji vrátí. Ve sklárně pracovali skláři, pomocníci, taviči, jejich pomocníci, výrobci pánví, topiči, sezónní zaměstnanci a nádeníci. Děti pod 16 let nebylo možno zaměstnat jinak, než jako pomocné sezónní pracovníky a výjimečně při lehčích pracích, ne ale v noci. Šestinedělky mohly nastoupit do práce až za 4 týdny po porodu, a to na lehčí práce. Pracovní den je po celý týden, pracovní doba je nepravidelná asi 10 – 12 hod. denně, ale jsou mezitím dvě přestávky po 1 ½ hod. Pro taviče, skláře a sklářské pomocníky může pracovní doba obnášet nejvýše 84 hod. týdně. O nedělích a svátcích se podle možnosti nepracuje, ale může se zůstat v práci, pokud bude k dispozici pomocný personál. Pracovní doba musí být přesně dodržována, nesmí být narušována bez omluvy nebo dovolení, jednání proti tomu se trestá propuštěním. Mzda se vyplácí sklářům po výhasu, oni sami týdně platí svým pomocníkům se souhlasem majitele. Po dobu výhasu dostávali skláři každou sobotu 12 zl. Ostatním dělníkům se vyplácela jejich mzda v sobotu. Mzdy sklářů se řídí dle počtu vyrobených kop skla s odečtením týdenních záloh v době výhasu, příspěvků na nemocenskou pokladnu, event. i dalšího. Každý dělník musí udržovat svěřené nářadí v dobrém stavu, event. poškození je povinnen hlásit majiteli a na pracovišti má udržovat čistotu. Jako všude jinde i zde si skláři zaopatřují sklářské píšťaly sami. Dělníci se mají chovat řádně, nemají vyhledávat hádky, jsou povinni poslouchat příkazů majitele nebo jeho nástupce. Pití alkoholu v práci je zakázáno (rozumělo se tím i pití piva, které se jinak sklářům tolerovalo na osvěžení v žáru pecí?). Svačit mohou dělníci jen v době přestávky. Stížnosti pracovního personálu řeší majitel, ten také jedině může někoho přijímat a propouštět. Na podporu nemocných dělníků přistupuje majitel k nemocenské pokladně společenstva smíšených řemesel v Jeseníku. Další podmínky stanoví statuta této pokladny. Dělníci (tj. asi sklářští specialisté) nemohou odejít ze zaměstnání v době tavební sezony, jedině v době výhasu při výpovědní lhůtě 14 dnů. Pomocný dělník může odejít bez výpovědi nebo může být okamžitě propuštěn, jestliže předloží falešné pracovní doklady, je nahrazen někým jiným, je neschopný práce, dopustí se krádeže, zpronevěry nebo jiného jednání, jímž ztratí důvěru majitele, vyzradí obchodní a výrobní tajemství, provozuje bez povolení majitele jiné zaměstnání, které je na škodu jeho pracovnímu zařazení, bezdůvodně opustí práci, zanedbá své povinnosti, nabádá jiné k neposlušnosti, vzpouře proti majiteli, nepořádnému životu, nemravnému a protizákonnému jednání (jak by tedy asi dopadli otcové a dcery nemanželských dětí ve Vysokém

Bartensteině!), *dopustí se hrubé urážky, násilí a nebezpečného vyhrožování, přes upozornění zachází neopatrně s ohněm a světlem, je stížen odpudivou nemocí (!), stane se vlastní vinou práce neschopným, trvá-li u něho nezaviněná pracovní neschopnost více než 1 týden (!), je uvězněn na více než 14 dnů, bez výpovědi odejde z práce, nemůže-li konat práci bez značné škody pro své zdraví (!), jestliže hrubě urazí majitele a jeho lidi nebo s nimi zle jedná, jestliže majitel nebo jeho lidé sami navádějí dělníky k nemravnému nebo protizákonnému jednání (byla ovšem otázka, co se tím mínilo), jestliže majitel hrubě poruší podmínky pracovní smlouvy, není-li schopen platit mzdu nebo nechce-li ji dát (ale kdo posoudil, kdy taková situace nastala?) Zánikem podniku nebo smrtí pomocného dělníka zaniká pracovní poměr automaticky. Jestliže dělník opustí práci předčasně z nějakého důvodu, který nezavinil, nemusí dobu, která by jinak uplynula do jeho normální výpovědi, nahrazovat. Jestliže majitel propustí dělníka bez zákonného důvodu nebo sám zavíní jeho odchod, musí mu uhradit mzdu a požitky po dobu výpovědi. Jestliže pomocný dělník odejde předčasně bez zákonného důvodu, spáchá přestupek živnostenského řádu a bude dle toho potrestán. Majitel ho může prostřednictvím úřadů donutit k návratu do práce po dobu, chybějící do výpovědi a požadovat po něm náhradu utrpených škod. Tento pracovní řád se měl každému při nástupu do zaměstnání přečíst a jeho tištěný exemplář měl být uvěšen v továrně.⁶⁹*

Bylo tedy vskutku „velkou radostí“ pracovat v dolnolipovské sklárně u pana Hohlbauma. Člověku se při čtení tohoto pracovního řádu mimoděk derou na mysl slova jedné tehdejší dělnické písně „*Chceme také mítí osm hodin práce, osm hodin klidu, osm vzdělávat se*“, která by pan Hohlbaum, kdyby je někdo zazpíval před ním, asi také považoval za projev neposlušnosti a urážky majitele. Ostatně lepší sociální zabezpečení zaměstnanců bylo v té době spíše pravidlem u velkých skláren a sklárských firem, jako např. Reichův koncern nebo závody firmy Josef Inwald v okolí Prahy – což sklárna v Dolní Lipové rozhodně nebyla.

Ale kdo vlastně v této sklárně pracoval? Hohlbaum postupně převáděl do Dolní Lipové zbylý personál sklárny ve Vysokém Bartensteině a hledal samozřejmě skláře i odjinud. Zaměstnanci ramzovské sklárny, kteří bydleli ve 3 domcích v hutí, tam zůstali i nadále a stejně tak jako skláři, bydlící v Horní Lipové, museli do nové sklárny dojíždět. Obydlí u dolnolipovské sklárny byla určena pro nově příchozí. Jména sklářů jsme bohužel v pramenech nezjistili, ale dá se předpokládat, že postupně bylo ve sklárně zaměstnáno několik desítek osob a jejich počet dále vzrůstal.

V r. 1888 byla dokončena stavba železnice z Hanušovic do Glucholaz, což Hohlbaum nepochybně považoval pro novou hut' za značný přínos, jak se ovšem ukázalo záhy, ve skutečnosti dosti sporný. V tištěných statistických zprávách obchodní a živnostenské komory v Opavě za léta 1885, 1890 a 1895 je i nadále uváděna pouze sklárna v Horní Lipové, tj. Vysoký Bartenstein.⁷⁰ Hohlbaum buď považoval obě hutě za jeden podnik s oficiálním sídlem ve Vysokém Bartensteině, anebo v zájmu „nevyzrazování obchodních a výrobních tajemství“ nechtěl o nové dolnolipovské sklárně příliš mnoho mluvit. Údaje o technickém vybavení, počtu zaměstnanců, vyplacených mzdách, produkci a odbytu, požadované obchodní a živnostenskou komorou byl ochoten poskytovat jedině pod podmínkou, že v tištěných publikacích budou sumarizovány, tj. uvedeny dohromady s údaji z ostatních slezských skláren ve Vrbně a do r. 1885 také v Krnově. Z toho samozřejmě není možné zjistit nic o poměrech v jednotlivých podnicích. Pravda o dolnolipovské sklárně probleskla mimoděk pouze ve zprávě z r. 1895. Psalo se tam, že výroba jednoho podniku činila 216 000 čtverečních metrů tabulového skla, jež bylo vyváženo do zemí Rakouska – Uherska, výroba druhého podniku nebyla zjištěna, obnáší hodnotu asi 200 000 zl a produkty se vyvázejí do Rakouska – Uherska, Německa a Rumunska. Asi se nezmýlíme, když první podnik budeme považovat za Dolní Lipovou a druhý za Vrbnou. Ještě zajímavější byl údaj, že z Dolní Lipové se sklo vozí po dráze do Vídně o 50 % dražší než z Teplic v Čechách (známé sklárny Ascherlova v Újezdečku, Ottermannova ve Mstišově, Fischmannova v Dubí a Mstišově a Múhligova v Teplicích).

Sklárna ve Vysokém Bartensteině byla přitom v té době již de facto opuštěna. Máme o tom poněkud kuriózní zprávy z let 1892 – 1893, kdy evropské země znovu ohrožovala jedna z vln cholery epidemie a po zkušenostech z minulých let se úřady důkladně připravovaly na její odražení. Na schůzi obecního výboru v Horní Lipové 21. srpna 1892 se za předsednictví starosty Josefa Hohlbauma ml. jednalo o vládním nařízení o zřízení cholery baráku pro okolní krajinu. Majitel sklárny Josef Hohlbaum st. dal k tomu účelu k dispozici ve Vysokém Barten-

steině budovu „kriminálu“ s 2 závěsnými postelemi. K tomu se zaopatřilo 17 kg surové a 3 kg čisté kyseliny karbolové. Na další schůzi 26. června 1893 bylo rozhodnuto nahradit cholerový barák větším a vybavenějším špitálem pro epidemická onemocnění, jenž musel z dosavadních prostorů odejít kvůli vypovězení nájmu. Z dalších zpráv vyplývá, že měl být umístěn ve sklárně v Panském domě, který byl z objektů hutě relativně v nejlepším stavu. Je jasné, že v sousedství něčeho takového nikdo přebývat nemohl a ani nechtěl. Asi tehdy dočasně odešli i obyvatelé dosud obývaných 3 domků u sklárny.⁷¹

Cholera epidemie nakonec Jesenicko nezasáhla, přijatá opatření se proto nerealizovala, skláři se opět vrátili do domků ve Vysokém Bartensteině, zato však ve sklárně došlo k jiné závažné události – k úmrtí jejího majitele Josefa Hohlbauma 8. června 1894. Činnost firmy v důsledku toho k 30. červnu 1894 oficiálně zanikla. Hohlbaumovy děti Josef ml. (hornolipovský starosta), Johann, Gustav, Emilie Schnürchová, Lydie Krónerová a Emma Straubeová však 2. července 1894 požádali okresní hejtmanství v Jeseníku, aby povolilo další provozování podniku pod názvem „Dědici Josefa Hohlbauma, sklárna v Dolní Lipové“. Okresní hejtmanství se tázalo 6. července 1894 starosty v Dolní Lipové, kdo je vedoucím sklárny a jaké má domovní číslo. Starosta odpověděl 8. července 1894, že sklárnu vede Josef Hohlbaum, má asi 40 let, bydlí v Horní Lipové č. 4 a sklárna je v Dolní Lipové č. 16. Vyřízení žádosti není zachováno, ale ze souvislostí vyplývá, že sklárna byla i nadále v provozu.⁷²

Naproti tomu se s konečnou platností naplnily poslední dny existence sklárny ve Vysokém Bartensteině. Komorní ředitelství na Jánském Vrchu a důchodní úřad v Jeseníku braly změnu držitelů v r. 1894 jako pokračování v dosavadní nájemní smlouvě a tak se vyčkávalo do r. 1897, kdy měla platnost smlouvy vypršet. Že již smlouva nebude obnovena, bylo jasné, zůstávala však otázka, co s objekty opuštěné sklárny. Jesenický důchodní úřad sděloval 22. ledna 1897 komornímu ředitelství, že další pronájem sklárny po 30. dubnu 1897, kdy vyprší dosavadní smlouva, je nemožný, protože budovy jsou naprosto v dezolátním stavu a je možná už jen jejich demolice.⁷³

Lesní úřad v Jeseníku se k tomu vyjádřil 6. února 1897, že sklárna (sám napsal „továrna“) byla postavena hlavně kvůli odběru dřeva, avšak poměry ve výrobě skla i spotřebě dřeva se v průběhu doby změnily. Pokud by někdo chtěl tento podnik ještě udržet, musel by se zcela přestavět nákladem 120 – 150 000 zl, s čímž není možno v žádném případě souhlasit. Lesní úřad proto navrhl celý objekt včetně dosud obývaných dělnických domků zrušit a proměnit areál na louku.

Vratislavský biskup kardinál Kopp na základě těchto doporučení vydal 21. února 1897 výnos o zrušení sklárny. Její areál měl být po odstranění objektů zalesněn. Protože statky biskupství jakožto církevní instituce podléhaly dohledu ministerstva kultu a vyučování, muselo se ke zrušení vyjádřit ještě i toto ministerstvo. Za daného stavu věci to byla víceméně formalita – ministerstvo udělilo svůj souhlas se zrušením sklárny 14. června 1897.⁷⁴

Jako formalitu to brala i správa biskupských statků, protože ještě před vydáním tohoto souhlasu již byly v proudu přípravy na demolici objektů sklárny. Ty byly napřed prohlédnuty a oceněny. Lesní správa chtěla ponechat kůlnu, pravděpodobně tu, kterou zbudoval v 60. letech Seidl, jako sklad krmiva pro lesní zvěř, jelikož byla ještě v dobrém stavu. Byl s tím vysloven souhlas a po porovnání nákladů na zboření sklárny a toho, co z toho získá biskupství rozprodejem získaného stavebního materiálu a dalších věcí, vyšel čistý zisk pro biskupství ve výši 491 zl 44 kr. Komorní ředitelství to komentovalo tak, že je to sice skromná částka, ale vzhledem k nepřístupné poloze sklárny a jejímu primitivnímu stavu po téměř sto letech existence je to větší přednost, než investice do nového podnikání.

Obec Horní Lipová se však přihlásila se svými bytí nerealizovanými, ale formálně stále ještě platnými nároky na umístění cholerového špitálu v Panském domě. Důchodní úřad v Jeseníku je 21. května 1897 odmítl s tím, že Hohlbaum o své nabídce tohoto objektu pro zmíněný účel neinformoval komorní ředitelství, budova je navíc ve velmi špatném stavu, stěny i podlaha jsou prožrány dřevomorkou a náklady na její opravy by v tak odlehlém místě byly vyšší, než kdyby biskupství postavilo pro daný účel novou budovu přímo v obci. Jak záležitost dopadla, není známo, ale pravděpodobně nakonec obec od svých nároků mlčky ustoupila.

Mezitím 6. května 1897 učinil Josef Schroth z Horní Lipové nabídku na provedení demolice budov sklárny do 3 měsíců s tím, že mu bude přenechán materiál ze zbořených objektů za 350 zl. Právní zástupci Hohlbaumových dědiců předali 19. května 1897 sklárnu biskupství, přičemž znovu bylo konstatováno, že budovy a inventář jsou v dezolátním stavu. Budovy byly hned předány Josefu Schrothovi k provedení demolice, použitelné předměty z vybavení koupili Hohlbaumovi dědici za 12 zl a 3 kotle na vaření potaše měly být prodány v dražbě po 2 kr za 1 kg váhy. S tím ovšem komorní ředitelství nesouhlasilo a tak kotle byly ponechány v prostoru hutě na volném prostranství. Důchodní úřad v Jeseníku k tomu 21. května 1897 podotkl, že biskupství z nich tak nebude mít nic stejně tak jako z dřevěných částí objektů sklárny, protože ty mají cenu jen palivového dřeva. Nakonec tedy bylo rozhodnuto prodat kotle spolu s některými dalšími předměty do starého železa.

Schroth začal s demolicí budov sklárny pravděpodobně hned po jejich převzetí a byl s ní hotov v navrženém termínu do počátku srpna 1897. 4. srpna 1897 hlásil jesenický důchodní úřad komornímu ředitelství dokončení likvidace sklárny kromě kůlny, převzaté lesní správou, a odevzdal to, co z demolice biskupství získalo – 350 zl za stavební materiál, převzatý Schrothem, 12 zl od Hohlbaumových dědiců za předměty z vybavení a 4 zl 68 kr za staré železo. Kromě toho byly 1 stříkačka a 2 kbelíky předány do obydlí nadlesního v Ramzové.⁷⁵

Tak tedy zanikla sklárna ve Vysokém Bartensteině. Ale ani Hohlbaumovi dědici v Lipové neměli situaci dobrou. I když sklárna na přelomu 19. - 20. století měla již 2 pece na regenerativní otop černým uhlím a 100 zaměstnanců, vyráběla ročně v průměru 220 000 čtverečních metrů kvalitního tabulového skla a měla i svůj vlastní poměrně velký prodejní sklad,⁷⁶ nemohla se zbavit potíží. Všechny jejich příčiny neznáme, ale za jednu z rozhodujících lze považovat skutečnost, že šlo o podnik na přechodu mezi malým a středním provozem, zatímco budoucnost patřila velkým podnikům, sdružujícím více závodů, jež umožňovaly větší a lacinější produkci skla a jeho lepší vývoz do zahraničí. Dále spolupůsobily vzrůst cen surovin a potíže s přepravou. Zpráva opavské obchodní a živnostenské komory z r. 1899 upozorňovala, že výroba tabulového skla má zhoršené podmínky kvůli vzestupu cen uhlí v dubnu a září 1899, zdražily se i Glauberova sůl a křemenný písek, ale ceny skla jsou pořád stejné. Odbyt byl dostatečný, ale podniky neměly žádný zisk kvůli vysokému přepravnému. Cesta z Dolní Lipové do Vídně byla o 30 % dražší, než cesta do Vídně z Teplic, ač ta je delší. Bylo třeba snížit přepravné za dovoz skla do Uher, jinak české a speciálně slezské sklo nevydrží tamní konkurenci. Uhry a zejména Slovensko totiž tehdy prožívaly sklářský boom paradoxně díky tomu, že většina tamních skláren dosud topila dřevem a nyní těžila z toho, že ceny dřeva oproti cenám uhlí vzrostly nepatrně. Stejná situace byla i v l. 1900, 1901 a 1904. Obchodní a živnostenská komora v Opavě navrhovala v r. 1900 uzavřít obchodní smlouvy na dodávky všech druhů skla s Německem a USA a upravit přitom zejména podmínky jejich přepravy. V r. 1901 upozorňovala, že byla velká poptávka po tabulovém skle zvláště v Bělehradě, ale realizaci dodávek znemožnilo vysoké přepravné na dráze. V r. 1904 byl odbyt tabulového skla příznivě ovlivněn stavebním ruchem ve Vídni, ale přesto se nedosáhlo lepších zisků, protože v r. 1903 ztroskotal kartel rakouskouherských výrobců tabulového skla a ceny tohoto skla pak šly prudce dolů. Tabulové sklo bylo žádáno i v Rumunsku, ale obchodu opět bránilo vysoké přepravné. Bylo žádoucí podstatně snížit přepravné pro tabulové sklo do Vídně a Haliče, což byla hlavní odbytiště slezského tabulového skla, rovněž do Rumunska a Bulharska. Jedině tak se totiž slezský tabulářský průmysl mohl stát lepším a konkurenceschopnějším.⁷⁷ Většina těchto návrhů a požadavků opavské obchodní a živnostenské komory zůstala hlasem volajícího na poušti.

Hohlbaumovi dědici si byli těchto problémů vědomi a stejně tak chápali, že jedinou cestou k jejich překonání je rozšíření jejich podniku. K tomu však neměli možnosti. A tak asi v r. 1905 se odhodlali k prodeji dolnolipovské sklárny podnikateli Franzi Hochovi, působícímu v Karolině Huti u Velkých Karlovic. To byla velká a proslulá sklárna a byla tedy naděje, že s její pomocí se podaří provoz sklárny v Dolní Lipové udržet a přivést k rozkvětu.⁷⁸

Sklárna v Dolní Lipové po r. 1905 – majitel Franz Hoch

Hoch však brzy došel k přesvědčení, že výrobu tabulového skla v Dolní Lipové nelze udržet a pokud sklárna nemá zcela zaniknout – ztráta v ní existujících pracovních příležitostí by měla jistě negativní dopady v regionu, bude nutné ji přebudovat na výrobu dutého skla, které tehdy mělo lepší možnosti odbytu než sklo tabulové. Dal proto vypracovat plány na tuto přestavbu sklárny, výrobu tabulového skla postupně zrušil a v r. 1908 se odhodlal k činu.

Dne 30. března 1908 požádal okresní hejtmanství v Jeseníku o povolení zmíněné přestavby. Uvedl, že v zadní části budovy bude zřízena nová tavičí pec s 10 chladicími pecemi a 2 temperovacími pecemi, staré zařízení na výrobu plynu se změní na výrobu dřevného plynu, z bývalé průtažné pece bude zřízena brusírna s modelárnou a strojovnou, k průčelí budovy se přistaví sklad na 3 sudy benzinu, na východní straně huti budou pánvárna, cejchovna, vazárna a balírna. K žádosti byl kromě plánů na přestavbu přiložen velmi podrobný popis sklárny, který lze brát jako jeden z mála autentických dokladů o vzhledu a činnosti tehdejšího průmyslového sklářského podniku.⁷⁹

Okresní hejtmanství svolalo komisionální jednání o přestavbě sklárny na 16. duben 1908. Živnostenský inspektorát v Opavě ještě předtím požadoval náležitou ventilaci přes střešní vikýře, výšku pracovních prostorů 2,85 m, ventilaci pro plynové generátory, ve stoupě vodní kolo, pro benzinový motor setrvačnický, v brusírně vodní zařízení na odchyťávání prachu a řádné osvětlení, jinak vše dle nařízení ministerstva z 23. listopadu 1905 o podmínkách pro živnostenské provozovny.

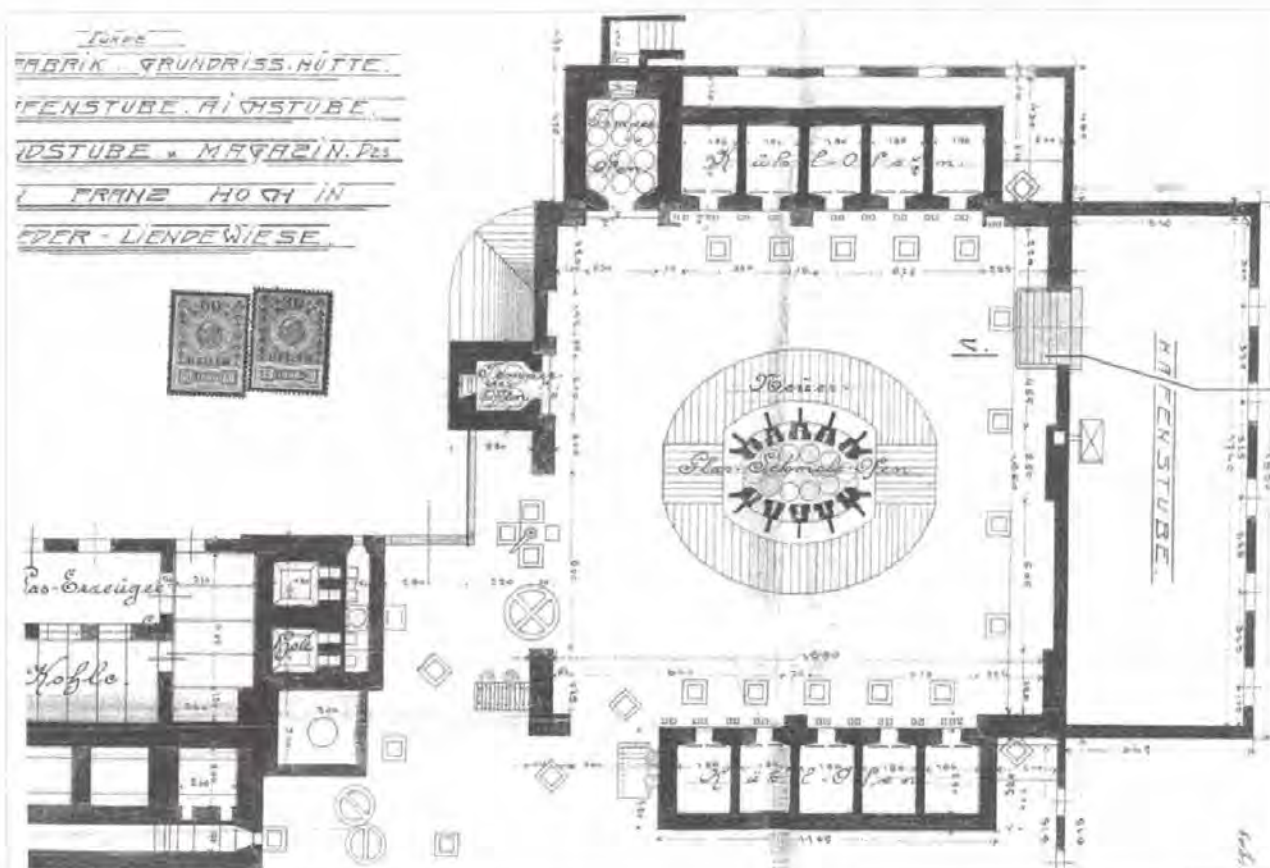
Při zmíněném komisionálním jednání bylo konstatováno, že střechy na budově sklárny i dalších objektech budou šindelové, objekt má být osvětlen plechovými petrolejovými lampami, bude nutno adaptovat záchody a je třeba respektovat připomínky živnostenského inspektorátu. Nesouhlasilo se s tím, aby na dřevěném plotě kolem budovy sklárny byl ostnatý drát, naproti tomu Terezie Schweidlerová z č. 17 požadovala, aby se zabránilo průchodu přes její pozemky, což předtím dělníci dělali. Všechny připomínky byly akceptovány, okresní hejtmanství v tomto smyslu vydalo 21. dubna 1908 souhlas s navrženou přestavbou sklárny a Hoch se ihned pustil do práce. Již 27. května 1908 adaptace pokročila natolik, že Hoch mohl okresnímu hejtmanství hlásit zahájení provozu v nové výrobně dutého skla. Žádal o kolaudaci objektu, kterou však okresní hejtmanství stanovilo až na dobu po úplném dokončení všech prací.

Nový druh práce ve sklárně si vynutil nový pracovní řád, jehož návrh Hoch zpracoval 1. června 1908. Odrážely se v něm jednak nová funkce sklárny, jednak změny v postavení dělnictva, jichž dosáhlo pod vedením tehdy nejlivnější politické strany sociální demokracie, která měla své příznivce i na průmyslovém Jeseníku – i když samozřejmě ani tento pracovní řád nebyl ideální. Mezi zaměstnanci byli nově uváděni brusíči, rytci, baliči, formíři, strojníci, zámečníci, tesaři, bednáři, zedníci. Opět se zdůrazňovala mlčenlivost o pracovních poměrech, ale také dobré vztahy mezi pracovníky. Pracovní doba sklářů byla určena na 10 hodin denně, taviči měli pracovat šestkrát v týdnu, topiči 12 hodin a v neděli 18 hodin ve směnách na střídačku, ostatní pomocný personál měl pracovní dobu 12 hodin. Čištění, osvětlování a střežení objektu huti byly prováděny stále. Dvakrát ročně se měly konat inventury. Skláři a jejich pomocníci měli pracovat také 12 neděl v roce podle rozpisu. Před Velikonoce, letnicemi, Vánoce a Novým rokem se dělalo od 6 hodin ráno do 4 hodin odpoledne.

Hlavičkový papír fa Franz Hoch

[SOkA Jeseník]

Plán přestavby sklárny v Dolní Lipové, arch. Rudolf Zelenka, 1908

[SOkA Jeseník]

Mzdy se dělily na časové a úkolové (kusové), tyto se vyplácely vždy po půl měsíci. Zameškané směny a špatné výrobky nebyly propláceny, za ostatní škody se požadovala náhrada ve formě srážek ze mzdy. Náradí si měl každý obstarat na vlastní útraty. Bylo třeba dodržovat výrobní postupy, dbát pokynů dozorců a hlásit veškeré závady v provozu. Zaměstnavatel měl právo prohlížet zavazadla dělníků, zda neodnášejí ze sklárny něco ukradeného. Do sklárny nesměly být voděny cizí osoby bez souhlasu kanceláře. Tresty za provinění, formulovaná obdobně jako ve starém pracovním řádu, byly odstupňovány – důtka, pokuta, výpověď, okamžité propuštění. Jinak řád opakoval většinu ustanovení pracovního řádu starého, zdravotní pojištění zaměstnanců však bylo zajištěno lépe. Přípomínky k pracovnímu řádu nebyly vzneseny a takto tedy vstoupil v platnost.⁸⁰

Na počátku r. 1909 Hoch ještě nebyl hotov s úpravou střechy, kde zdržení zavinilo špatné zimní počasí, studny, u níž chtěl zřídit krytou pumpu, a záchodů, u nichž počítal s vlivem plánované regulace potoka Staříče. Přesto si však dal 12. února 1909 zaprotokolovat sklárnu jako podnik jednotlivce, zaměřený na výrobu dutého skla, do obchodního rejstříku krajského soudu v Opavě.⁸¹ Dokončení úprav se stále více oddalovalo a nakonec se s ním počítalo až na jaře 1910. Adaptace budovy sklárny byla nepochybně značně nákladná a ukázala se nad Hochovy síly. Ve zprávě pro okresní hejtmanství z 12. června 1909 zdůraznil, že měl v huti deficit již 14 000 korun. Hlavním důvodem asi byla skutečnost, že Hoch přes očekávání dolnolipovskou sklárnu administrativně nespojil s Karolininou Hutí, řídil provoz obou podniků samostatně a přitom Karolininu Huť jako větší a významnější podnik upřednostňoval. Dolnolipovská sklárna v důsledku toho nebyla schopna z výnosů vlastního hospodaření krýt výdaje na přestavbu ani další potřeby. A Hochovi se to nakonec mělo vymstít.

Ještě v r. 1909 nějakou výrobu ve sklárně provozoval, nasvědčuje tomu okolnost, že 28. ledna 1910 zasílal okresnímu hejtmanství v Jeseníku vyplněný dotazník o výrobě (nedochován). Pak ale jeho potíže dostoupily takového rázu, že v srpnu 1910 byl na sklárnu uvalen konkurs. A tím zřejmě výroba v ní skončila.⁸²

Konkursní řízení bylo značně složité a vleklé, zasáhlo do něj vypuknutí první světové války v r. 1914, v důsledku čehož se vlekl až do r. 1917 a skončilo 15. února 1918 výmazem firmy z rejstříku.⁸³ V období války nebylo pomyslení na to, že by výroba skla v Dolní Lipové mohla být obnovena. Sklářství totiž patřilo k odvětvím, která z válečného hospodářství – snad jen s výjimkou optického a lékárnického skla – neprosperovala. Zato byl v té době velmi žádoucí kovozpracující průmysl. Tomu zřejmě můžeme vděčit za skutečnost, že objekt zrušené sklárny v Dolní Lipové se změnil na slévárnu železa a barevných kovů.⁸⁴

Po skončení první světové války a vzniku ČSR došlo ve struktuře průmyslu na Jesenicku k určitým změnám, v jejichž důsledku v objektu bývalé dolnolipovské sklárny v r. 1920 vystřídala slévárna výroba armatur. Ta pak působila v Dolní Lipové několik desetiletí. V r. 1968 přešla do n. p. Rudné doly Jeseník a byla změněna na výrobu kovového nábytku a různých stavebních kovových soustav a dílů. V r. 1990 se pod názvem Kord osamostatnila.⁸⁵

Stavební změny, jimiž objekt dolnolipovské sklárny po jeho přechodu na jiné využití prošel, způsobily, že se dnes z budovy této sklárny nezachovalo nic. Obdobně je tomu se zbytky sklárny ve Vysokém Bartensteině. Údolím Vražedného potoka sice zčásti prochází zeleně značená turistická stezka z Ramzové na Obří skály, ta však asi přes lokalitu bývalé sklárny nevede a tak o tom, kde se nacházela a co tam lze ještě z ní spatřit, vědí pouze někteří občané z Ramzové. V nedávné době využívali místa, na němž stála tato sklárna, ke svým akcím skauti. Je škoda, že sklářství na Jesenicku, kdysi významný faktor v hospodářské aktivitě tohoto regionu, takto upadlo v zapomenutí. Je třeba lidem připomenout tuto kapitolu ze života jejich předků a dokázat, že region Jeseníků se oproti jiným známým oblastem českého sklářství (Šumava, Krušné hory, severní Čechy, apod.) nemá zač stydět. Článek, který jsme zde prezentovali, si klade za cíl aspoň částečné splnění tohoto úkolu.

POZNÁMKY

1. ŠTĚPÁN, V.: K historii sklářství na Jesenicku, Javornicku a Zlatohorsku. VI. svatováclavské česko – polsko – německé setkání v Jeseníku. Jeseník 2006, str. 55. MELZER, M. - SCHULZ, J. a kol: Vlastivěda šumperského okresu. Šumperk 1993.
2. Zemský archiv v Opavě, fondy Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1010, kart. č. 248, Sbírká matrik býv. Severomoravského kraje, matrika narození římskokatolické fary Dolní Lipová 1785 – 1819 se záznamy pro Vysoký Bartenstein od r. 1806, sign. Je IV 1.
3. Zemský archiv v Opavě, fond Velkostek Jeseník, inv. č. 183, sign. C 1 – 73 – pozemková kniha Ramzová 1788 – 1851, fol. 65.
4. Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1650, kart. č. 2117; pozemková kniha Ramzová 1788 – 1851, fol. 67.
5. Z toho připadlo na mzdy personálu Karlu Kaplánkovi (otec hutníka) 82 zl za 205 kop tabulového skla po 24 kr, Franzi Kuttermeierovi (spr. asi Gattermayerovi) 50 zl 40 kr za 152 kop téhož skla po 20 kr, učedníku Matyáši Kaplánkovi (asi bratr hutníka) 61 zl 30 kr za 205 kop téhož skla po 18 kr, učedníku Franzi Peschelovi 44 zl 25 kr za 205 kop téhož skla po 13 kr, (vyráběly se zřejmě různé druhy tabulového skla), Karlu Kaplánkovi 48 kr za kusové sklo po 16 kr, Josefu Schallymu 77 zl 2 kr za 231 1/10 kop křídového skla po 20 kr, Antonínu Kuffnerovi 38 zl 24 kr za 128 kop téhož skla po 18 kr, učedníku Emanuelu Kuffnerovi 42 zl 9 kr za 210 4/5 kop téhož skla po 12 kr, Karlu Hilgertovi 66 zl 58 kr 3 den. ze zelené sklo po 19 kr. Tavič měl za zmíněných 7 týdnů týdenní mzdu 2 zl 30 kr, celkem 17 zl 30 kr, 4 topiči za tutéž dobu po 10 zl, celkem 70 zl (správně 280 zl), 1 balička a vazačka po 1 zl 15 kr, celkem 8 zl 45 kr. Jména některých sklářů (Gattermayer, Hilgert) prozrazují vazbu hutě na lichtenštejnskou sklárnu v Květné u Starého Města pod Sněžníkem.
6. Pokud jde o ten spotřebovaný materiál, činil 47 centů 31 liber potaše za 1 236 zl 15 kr, 20 centů soli po 7 zl za 140 zl, 124 centů 2 libry písku po 36 kr za 74 zl 24 kr, 32 liber arseniku po 15 kr za 8 zl, 16 1/3 liber burele po 10 kr za 2 zl 45 kr, 14 1/4 liber šmolky po 30 kr za 7 zl 7 1/2 kr, 26 centů 51 liber vápna po 30 kr za 13 zl 15 kr, 102 centů 24 liber střepeň po 2 zl 30 kr za 255 zl 36 kr, 53 šefců popela po 30 kr za 26 zl 30 kr, 6 liber provazů po 48 kr za 4 zl 48 kr, 1 3/4 kopy slámy po 12 kr za 21 kr, 350 sáhů dřeva po 1 zl 17 kr za 449 zl 10 kr.
7. Zemský archiv v Opavě, fond „Velkostatek Žulová“, inv. č. 408, kart. č. 19.
8. Matrika narození Dolní Lipová 1785 – 1819; o rodině Langhammerů, Štěpán 2006, str. 54 – 55.
9. Karel Kaplánek dlužil na nedoplatech za sklo 69 zl 34 kr, Matyáš Kaplánek 57 zl 39 kr, Franz Peschel 45 zl 49 kr, Josef Schally 231 zl 52 kr, Antonín Kuffner 90 zl 47 kr, učedník - pozdější sklář - Václav Kuffner 49 zl 17 kr, Karel Hilgert 106 zl 49 kr, stoupař Franz Partsch 50 zl a topičský učeň Franz Löckel 9 zl celkem 710 zl 47 kr. Další nedoplatky za prodané sklo představovalo 70 zl u vrchního lesmistra v Ja-

vorníku, 43 zl 10 kr u javornického sládku, u Machatsche ve Velké Kraši (asi tamní sklenář) 25 zl 16 kr, u důchodního úřadu v Jindřichově 11 zl, u sklenáře Pauswanga (psáno Pausdiwama) v Bruntále 25 zl a u sklenáře v Dolní Lipové 7 zl 57 kr. Kaplánek poskytl dary komisaři Pffurerovi a jeseníckému vrchnímu za 10 zl 54 kr, společnosti (asi svým společníkům) 1 kopy blíže neurčeného skla, 24 sklenic a 8 pohárů za 8 zl 6 kr. Jako zásoby materiálu měla sklárna 285 ½ liber burele po 10 kr za 47 zl 44 kr, starého vápna za 10 zl 22 kr, písku za 37 zl 30 kr, popela za 246 zl 12 kr 3 den., 400 ¼ sáhů dřeva za 516 zl 34 kr 3 den., 84 centů starého šterku za 28 zl.

10. Společníci Richter a Scholz z toho dali 30. května 1805 270 zl, 9. června 1805 190 zl, 12. června 1895 150 zl, 14. června 1805 500 zl, 22. června 1805 210 zl, 24. června 1805 445 zl, od Latzela 18 zl, za kulaté čepy na stoupu 48 zl, 30. června 1805 125 zl, 7. července 1805 100 zl, 13. července 1805 55 zl, 16. července 1805 445 zl, 19. července 1805 300 zl, 27. července 1805 500 zl, 10. srpna 1805 200 zl, 23. srpna 1805 150 zl, 26. srpna 1805 150 zl, 7. září 1805 500 zl, 14. září 1805 125 zl, 28. září 1805 125 zl, 5. října 1805 200 zl, 19. října 1805 274 zl, z Jeseníku přišlo 300 zl, na 4 zámky dali společníci 2 zl 12 kr, od rychtáře Weidlicha z Dolní Lipové se získalo 59 zl 1 kr. Dále nakoupili zmínění společníci 20 centů soli za 133 zl 20 kr, 21 centů 82 liber střepů od Machatsche za 54 zl 33 kr, správce Scholz dal 16 centů 3 libry potaše za 416 zl 37 kr, polesný Richter 5 centů 40 liber potaše z Červené Vody za 113 zl, oba nakoupili rovněž 70 šeflů brambor po 2 zl za 140 zl, 18 šeflů obilí po 11 zl za 198 zl, 11 šeflů hrachu po 11 zl za 121 zl a 1 šefl píce za 11 zl. 12. října 1805 dali za 2 centy potaše z Horního Údolí 54 zl, za další potaš 67 zl, 16. prosince 1805 za potaš 81 zl a za 44 liber masa 8 zl.

11. Velkostek Žulová, inv. č. 408, kart. č. 19.

12. Matrika úmrtí farnosti Dolní Lipová 1785 – 1819, sign. Je IV 11. Že by sklárna skutečně vyvážela většinu své produkce do Haliče a Uher, jak tvrdí ZUBER, R.: Jesenícko v období feudalismu do r. 1848. Ostrava 1966, str. 160, není prameny doloženo. Autora možná svedly k této domněnce cit. zpráva o smrti obchodníka Austena a pozdější zpráva o exportu výrobků sklárny v Dolní Lipové.

13. Spotřebovalo se 60 centů 48 liber vápna po 20 kr za 20 zl 15 kr, 107 centů 24 liber potaše po 34 zl za 3686 zl 39 kr, 60 centů 52 liber soli po 8 zl 20 kr za 444 zl 39 kr, 235 centů 11 liber písku po 30 kr za 117 zl 30 kr, 91 liber burele po 10 kr za 9 zl 10 kr, 1 cent 31 ½ liber arseniku po 32 kr za 71 zl 48 kr, 17 liber šmolky po 30 kr za 8 zl 30 kr, 203 centů střepů po 2 zl 30 kr za 305 zl 30 kr, 81 centů střepů po 3 zl za 241 zl, 34 šeflů 1 věrtel popela po 24 kr za 13 zl 42 kr, 190 sáhů dřeva po 54 kr za 171 zl, 610 sáhů dřeva po 1 zl 18 kr za 793 zl. Na mzdách se vyplatilo za 520 kop tabulového skla po 24 kr 208 zl, za 1 040 kop tabulového skla po 21 kr 364 zl, za 1 864 kop dutého skla po 20 kr 621 zl 20 kr, za 396 kop zeleného skla po 20 kr 132 zl, taviči za 18 týdnů práce 45 zl, topiči po 11 zl 30 kr celkem 207 zl, baliče 22 zl 30 kr.

14. Velkostatek Žulová, inv. č. 408, kart. č. 19.

15. Matrika narození Dolní Lipová 1785 – 1819.

16. Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1650, kart. č. 2117; Velkostatek Žulová, inv. č. 408, kart. č. 19; Velkostatek Jeseník, inv. č. 492, kart. č. 27.

17. Matrika narození Dolní Lipová 1785 – 1819, dtto 1820 – 1835, sign. Je IV 2, matrika sňatků tamtéž 1785 – 1823, sign. Je IV 8, matrika úmrtí tamtéž 1820 – 1842, sign. Je IV 12.

18. Zemský archiv v Opavě, fond „Stabilní katastr slezský“, kart. č. 61, inv. č. 96, sign. Sl. 135. ZUBER 1966, str. 160 uvádí, že k založení sklárny bylo využito zásob dobrého křemene pod Ramzovou. Těžba křemene tam není doložena, snad se někde z okolí Ramzové bral jen křemenný písek, naproti tomu správně uvádí SKACEL, J.: Historický pohled na poznávání a těžbu zdrojů nerostných surovin na Jesenícku. VI. svaťovlácké česko – polsko – německé setkání 2006, str. 19, že křemen z Velké Kraše z ložiska ve lese Bažantnice byl brán i sklárnou v Horní Lipové pod Ramzovou, tj. sklárnou Vysoký Bartenstein.

19. Velkostatek Žulová, inv. č. 408, kart. č. 19; Velkostatek Jeseník, inv. č. 492, kart. č. 27.

20. Velkostatek Žulová, inv. č. 408, kart. č. 19.

21. Tamtéž; Velkostatek Jeseník, inv. č. 492, kart. č. 27.

22. Velkostatek Jeseník, inv. č. 492, kart. č. 27.

23. Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1089, kart. č. 1416; matrika narození Dolní Lipová 1820 – 1835, matrika úmrtí tamtéž 1820 – 1842.

24. Matrika narození Dolní Lipová 1820 – 1835, matrika sňatků tamtéž 1785 – 1823, matrika úmrtí tamtéž 1843 – 1853, sign. Je IV 13.

25. Matrika úmrtí Dolní Lipová 1820 – 1842.

26. *Ve výrobní budově sklárny se nacházelo 7 pánví, chladicí pec, průtažná pec (Streckofen), sloužící na výrobu tabulového skla – víme, že se v ní pracovalo s pomocí dřevěných holí (Kricken), jimiž se narovnával do podoby tabulí rozřiznutý plášť vyfouknutých skleněných válců, z nichž se odřizly obě boční stěny. Z dalších popisů vyplývá, že asi měla dvě pracoviště, považovaná někdy za samostatné pece, temperovací pec, sušicí pec, kalcinační pec, pánevárnu, přípravnou komoru (na míchání sklářského kmene) a 10 sklářských komor. K nim přiléhala poměrně dobře zachovalá stoupa se 6 kladiv na vodní pohon, naproti tomu obytná místnost a komora byly ve špatném stavu. Kůlna na skladování křemene s pecí na jeho úpravu byla poměrně zachovalá. Byt nájemce tvořily 3 obytné místnosti, 1 místnost pro služebního posla, zařízení na výrobu pálenky, sklep, stáj pro koně a dobytek, vše poměrně dobře zachovalé. Byt brusiče se skládal z velké místnosti s brusičským vybavením na vodní pohon, náležejícím současněmu brusiči Janu Langhammerovi, dále z 2 místností s komorou, vše ve velmi špatném stavu. Čtyři byty továřů se nacházely*

ve velké budově, ve sklepě byl umístěn výčep piva, objekt byl poměrně zachovalý. Ve stejném stavu byla shledána budova na kamenných pilířích za hutí s 1 obytnou místností a komorou, stájí pro koně a krávy a čistírnou potaše se 3 železnými kotly (již dříve zmiňovaná potašárna). Stodola s mlátem byly v dobrém stavu. Šindelové střechy budov byly považovány za špatné, nepochybně značně trpěly následky zdejšího velmi drsného podnebí. Kromě výrobního zařízení nebylo v hutí celkem nic dalšího cennějšího. Zásoby tvořilo pouze 50 centů pecního skla, dřevo – z velké části staré a špatné – prodala nájemkyně paní Buchwaldová vápeníkům v Horní Lipové, nářadí ke dvěma pecím jí odebral Scholz a uložil do komory.

27. Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1010, kart. č. 248, inv. č. 1089, kart. č. 1416; Velkostatek Žulová, inv. č. 408, kart. č. 19.

28. Josef Schrenk je v žádosti uváděn jako sklářský mistr z Náchoda (Nachott). Příslušníci této rodiny žili v Kunštátě v Orlických horách a je pravděpodobné, že byli činní v některé z okolních skláren – Černá Voda, Deštné, apod. Po zániku těchto hutí koncem 18. století přešli do lichtenštejnských skláren na panství Branná a odtud pak postupně do Annína. Josef Schrenk asi uvedl Náchod jako nejbližší větší město poblíže míst původního působení své rodiny, možná měl na Náchod i nějakou rodinnou vazbu podobně jako Stulierové na Lanškroun.

29. Objekty sklárny byly číslovány č. 1 – 5. Vlastní objekt sklárny byl zbudován z hrázděného zdiva (Bindwerk), pobit prkny a pokryt šindelem, měl rozměry 22 x 10 dolnorakouských sáhů (41,8 x 19 m) a nacházely se v něm přípravná, obytná místnost, chladicí pec se 2 železnými dvířky, 3 sušící pece, každá s 1 dvířky, 1 temperovací pec, 2 průtažné pece, 1 kalcinační pec, komora na potaš, kůlna na slámu, komory na materiál, střepy, zelené sklo, křídové sklo, 8 komor na tabulové sklo, pánvárna a 8 velkých skříní na písek. Obydlí nájemce bylo sbito ze dřeva, mělo 6 místností, z toho 1 byla určena k pálení pálenky a voda do ní byla přiváděna vodovodem, 2 komory, 2 stáje pro koně a hovězí dobytek, zděný sklep, novou stáj pro 4 koně a stodolu. Obydlí brusičů a řezačů skla bylo rovněž ze dřeva, kryté šindelem. Skládalo se ze 2 velkých místností, 1 malé místnosti, 2 kuchyněk, brusírny poháněné vodním kolem a malého sklepa. Stejně byla postavena stoupa, která měla 8 kladiv, 1 velký a 1 malý obytný pokoj, sklep, boudu na křemen, velkou pec na křemen, vodovod a 1 malou pec na vypalování barevné výzdoby skla. Obdobně vypadalo obydlí pro tovaryše se 4 místnostmi, 2 komorami a zvlášť postaveným zaklenutým sklepem. Za sklárnou byla postavena zcela nová budova potašovny, která byla vyzděna z kamene, obsahovala 3 železné kotly, 6 velkých kádí a komoru na popel. Jedna polovina budovy byla opatřena opěrnými pilíři, mezi nimiž bylo uloženo odpadové dřevo, druhá byla zvenčí pobita dřevem. V přízemí této budovy byly předsíň, místnost, komora, kuchyně, malá stáj, sklářská komora, kůlna na vúz, kůlna na odpad, v horním patře sklad skla, seník, poblíže budovy zdroj vody se 3 potrubími. 50 měřic lesních pozemků, patřících ke sklárně, bylo v nejlepším stavu. Střechy na objektech byly v průměrném stavu, u obydlí nájemce se nacházela zeleninová zahrádka. Viz Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1010, kart. č. 248.

30. O nich ŠTĚPÁN, V. - ŠTĚRBOVÁ, J.: Sklářství na panství Velké Losiny. Časopis Slezského zemského muzea B 50, 2001 – passim.

31. Matrika narození Dolní Lipová 1820 – 1835, dtto 1835 – 1847, sign. Je IV 3. Údaj ZUBERA 1966, str. 160, že ramzovská sklárna byla ve 40. letech 19. století jedinou sklárnou v Rakouském Slezsku, není správný, autor zřejmě neznal zprávy o sklárně ve Vrbně.

32. Matrika narození Dolní Lipová 1835 – 1847, matrika úmrtí Dolní Lipová 1843 – 1853, sign. Je IV 13; ENS, F.: Das Oppaland oder der Troppauer Kreis mit seinen geschichtlichen, naturgeschichtlichen, topographischen und örtlichen Eigenthümlichkeiten. Vierter Band. Ortsbeschreibungen der Fürstenthümer Jägerndorf und Neisse österreichischen Antheils und der Mährischen Enclaven im Troppauer Kreise. Wien 1837, str. 238; ZUBER 1966, str. 160. Zde bychom snad mohli přijmout jeho údaj o ročním obratu sklárny 8000 zl, který jsme ovšem v žádném soudobém pramenu nenalezli.

33. Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1010, kart. č. 248; Velkostatek Žulová, inv. č. 409, kart. č. 19.

34. Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1089, kart. č. 1416.

35. Budova hutě byla postavena z hrázděného zdiva, pobita prkny a kryta šindelem, při vstupu měla vrata a na protilehlém konci výjezd. Poblíže vrat se nacházela přípravná komora s 1 velkou a 3 malými skříněmi na křemen. Obytná místnost rovněž u vchodu byla vyždřevna. Proti ní byla umístěna chladicí pec a vedle ní vlastní tavící pec. U výjezdových vrat byla temperovací pec, vedle ní 2 průtažné pece a za nimi kalcinační pec, k nim patřila kůlna. Vpravo od chladicí pece byla prkenná komora na materiál s policemi na výrobky, dále pak rovněž prkenná komora na střepy a komora na úschovu křídového skla s policemi. Pod obytnou místností u vchodu se nacházelo 6 komor na tabulové sklo. Zmíněnou obytnou místností se procházelo do čeledníku a další místnosti.

Obydlí nájemce mělo 6 místností, schody zepředu, sýpku, stáj pro 4 koně a krávy, dřevěnou kůlnu a bylo podsklepeno klenutým sklepem. Vpravo od budovy hutě stály stodoly a dřevěná kůlna. Přes cestu naproti domu nájemce byl obytný dům pro brusiče a řezače skla, zbudovaný rovněž ze dřeva a krytý šindelem. Brusírna byla umístěna vpravo od vchodu, pod ní se nacházela místnost pro vodní kolo na pohon brusek a byt brusiče byl naproti brusírně.

Nad brusírnou stála dřevěná budova stoupy se 6 kladivy se železnými obručemi, obytnou místností stoupaře vlevo, přívodem vody na vodní kolo, pohánějící stoupu a od ní dále na kolo v brusírně a 3 místnostmi na manipulaci s křemenem. Nad ní se nacházelo na zděných pilířích prkny pobité a šindelem kryté skladiště křemene, vlevo u vchodu do stoupy zděná pec na vypalování křemene a dřevěná chladicí skřín.

Nad brusírnou bylo rovněž dřevěné obydlí pro tovaryše, kryté šindelem, se 2 vchody. Prvním se vstu-

povalo do dvou obytných místností, druhým do dalších dvou. Za hutí byla ještě jedna obytná budova se sklepem, stájí, obytnou místností, komorou, kuchyňkou, komorou na popel a schodištěm na zcela otevřenou půdu.

Skladiště potaše bylo do poloviční výše vyzděno kameny a opatřeno zděnými pilíři, mezi nimiž bylo uloženo odpadní dřevo, druhá polovina byla dřevěná, budova byla krytá šindelem. Přiléhala k ní dřevěná kůlna na vůz a šindele. Po straně pak byla zachycována prudce tekoucí voda a sváděna dřevěným potrubím do přívodů na vodní kola ve stoupě a brusírně.

Tamtéž; Velkostatek Jeseník, inv. č. 552, kart. č. 148; Zemský archiv Opava, fond „Zemské právo Jánský Vrch“, kart. č. 86; MELZER – SCHULZ 1993, str. 255.

36. Matrika úmrtí Dolní Lipová 1843 – 1853.

37. Matrika sňatků Dolní Lipová 1824 – 1856, sign. Je IV 9, matriky narození tamtéž 1835 – 1847, 1848 – 1852, sign. Je IV 4, 1853 – 1858, sign. Je IV 5, 1859 – 1870, sign. Je IV 6; STĚPAN – ŠTERBOVA 2001 – passim; SPLÍCHAL, V. - ŠŮLA, J.: Křehká krása z Orlických hor. Deštné – Žamberk 2004, str. 103.

38. Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1089, kart. č. 1416; Velkostatek Jeseník, inv. č. 528, kart. č. 122.

39. Matriky narození Dolní Lipová 1835 – 1847, 1848 – 1852, 1853 – 1858, 1859 – 1870, matriky sňatků tamtéž 1824 – 1856, 1857 – 1873, sign. Je IV 10, matriky úmrtí tamtéž 1843 – 1853, 1854 – 1874, sign. Je IV 14; ZUBER 1966, str. 268. Jeho údaj o výrobě v 6 pecích ve sklárně v té době je zavádějící, zřejmě nerozpoznal, že jednotlivé pece, uváděné v popisech výrobních zařízení sklárny, byly pouze pomocnými zařízeními pro jednu jedinou tavicí pec.

40. Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1089, kart. č. 1416, 1417; Velkostatek Jeseník, inv. č. 528, kart. č. 122.

41. DRAHOTOVÁ, Olga a kol.: Historie sklářské výroby v českých zemích. I. díl. Praha 2005, str. 319 – 324.

42. *Samotný objekt sklárny – podle matrik měl v kolonii Vysoký Bartenstein č. 4 - byl ze dřeva o rozměrech 22 x 10 sáhů (41,8 x 19 m), krytý šindelem. Vchod tvořila velká vrata a menší dveře, na protější straně těchto vrat byla výjezdní vrata. Budova měla celkem 20 oken. Vlevo od velkých vstupních vrat se nacházela obytná místnost. Nedaleko výjezdních vrat bylo celkem 5 pecí – tavicí, kalcinační, chladicí, průtažná, temperovací, upravo od chladicí pece skladiště materiálu, obklopené prkennou ohradou s dveřmi, dále skladiště střepů, křídového skla, 6 skladů na tabulové sklo, přípravná a světnice pro pánve. Obydlí nájemce stálo za hutí, bylo celé dřevěné, kryté šindelem, poblíže se nacházela dřevěná šindelem krytá stodola. Obydlí brusičů a řezačů skla bylo postaveno stejným způsobem, v něm se nacházela upravo od vchodu brusárna s pecí na zelené sklo, brusem a pod místností vodním kolem na pohon brusů. Nad touto budovou stála dřevěná šindelem krytá stoupa s obydlím stoupaře. Měla 6 kladiv, 1 nosič kladiv, 3 drtiče šterku, 2 čepy a 4 železná kola. U této budovy se nacházely sklad šterku a pec na jeho pálení. Poblíže stálo dřevěné obydlí dělníků, kryté šindelem. Za sklárnou byl domek se sklepy, z větší části postavený z kamene, prokládaného trámy a z menší části ze dřeva, krytý šindelem. V jednom jeho sklepe byl umístěn sklad surovin pro hnědé (zřejmě asi zelené) sklo, jinak tam byla místnost se 3 kotly a vlevo od ní sklad popela. K hutí patřilo 50 měřic lesa. Viz Velkostatek Jeseník, inv. č. 528, kart. č. 122.*

43. d'ELVERT, Ch.: Zur Geschichte des Bergbaues und Hüttenwesens in Mähren und Österr. Schlesien. Brno 1866, str. 359 – 372.

44. KOŘISTKA, C.: Die Markgrafschaft Mähren und das Herzogtum Schlesien in ihren geographischen Verhältnissen. Wien – Olmütz 1861, str. 421.

45. MADLÉ, A.: Das Herzogthum Schlesien unser Heimatland. Opava 1858, str. 219.

46. Matriky narození Dolní Lipová 1853 – 1858, 1859 – 1870.

47. Tamtéž, matrika sňatků Dolní Lipová 1857 – 1873, matrika úmrtí tamtéž 1854 – 1874.

48. Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1089, kart. č. 1417.

49. Velkostatek Jeseník, inv. č. 528, kart. č. 122.

50. Matriky narození Dolní Lipová 1859 – 1870, 1870 – 1888, sign. Je IV 15, matrika sňatků tamtéž 1857 – 1873, matrika úmrtí tamtéž 1854 – 1874.

51. Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1089, kart. č. 1417.

52. Velkostatek Jeseník, inv. č. 528, kart. č. 122.

53. Tamtéž.

54. Matrika sňatků Dolní Lipová 1857 – 1873.

55. Matriky narození Dolní Lipová 1859 – 1870, 1870 – 1888, matrika sňatků tamtéž 1857 – 1873, matrika úmrtí tamtéž 1854 – 1874.

56. Matrika narození Dolní Lipová 1870 – 1888, matriky sňatků 1857 – 1873, 1874 – 1900, sign. Je IV 22.

57. Matrika úmrtí Dolní Lipová 1854 – 1874.

58. Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1089, kart. č. 1417.

59. Věc má ovšem háček - Seidlovo přání o zrušení pronájmu sklárny nelze popřít, na druhé straně tu však jsou zatím stále ještě platná nájemní smlouva a dědické nároky 3 Seidlových synů. Sklárna je sice prostá,

většinou ze dřeva, ale Seidl v ní řadu věcí na své náklady zlepšil. Nájemné obnáší 700 zl, což není sice mnoho, ale ani málo. Důležitý je především roční odběr 1 000 sáhů dřeva (k 1. lednu 1876 se přešlo u nás na metrickou soustavu, ale úředníci se stále ještě ze setrvačnosti vyjadřovali ve starých mírách).

60. Z pramenů vyplývá, že osazenstvo sklárny kromě domácích lidí pocházelo z českých hutí v Markoušovicích a Cejkově a moravských v Protivanově a Boškově. Pokud Seidl měl ještě někoho odjinud, není možno to přesně zjistit.

61. Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1089, kart. č. 1417.

62. Matrika narození Dolní Lipová 1870 – 1888, matrika sňatků dtto 1874 – 1900.

63. Historie sklářské výroby v českých zemích I, 2005, str. 323.

64. Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1089, kart. č. 1417.

65. Tamtéž.

66. Státní okresní archiv Jeseník, fond Okresní úřad Jeseník, inv. č. 764, sign. G, kart. č. 98.

67. Tamtéž. MELZER – SCHULZ 1993, str. 232 kladou vznik sklárny do r. 1892; Historický místopis Moravy a Slezska 1848 – 1960. XIII. Okresy Bruntál, Jeseník, Krnov, Olomouc 1994, str. 103, 106 do r. 1882; Historie sklářské výroby v českých zemích I, 2005, str. 339 celkem správně do r. 1886.

68. ŠTĚPÁN, V.: Dějiny obce Závada. Opava 2007, str. 72 – 73.

69. Okresní úřad Jeseník, inv. č. 764, sign. G, kart. č. 98.

70. Statistischer Bericht über die industriellen und gewerblichen Verhältnisse Schlesiens im Jahre 1885. Opava 1889, str. 272; Statistischer Bericht über die volkswirtschaftlichen Verhältnisse Schlesiens im Jahre 1890. Opava 1894, str. 200 – 201; Statistischer Bericht über die volkswirtschaftlichen Verhältnisse Schlesiens im Jahre 1895. Opava 1900, str. 674.

71. Státní okresní archiv Jeseník, fond Archiv obce Horní Lipová, inv. č. 1 – protokoly ze schůzí obecního výboru 1889 – 1913, str. 43, 48.

72. Okresní úřad Jeseník, inv. č. 764, sign. G, kart. č. 98.

73. Domky č. 1, 2, 3 a 5 jsou dřevěné, ve špatném stavu a nemají téměř žádnou hodnotu. V domcích č. 1, 2 a 3 stále ještě bydlí dělníci dolnolipovské sklárny, které by v případě likvidace budov bylo třeba vystěhovat. Pan Hohlbaum provozuje moderní sklárnu v Dolní Lipové, odvedl tam personál a provoz v hutí již zcela zastavil.

74. Komorní ředitelství Jánský Vrch, inv. č. 1089, kart. č. 1417.

75. Tamtéž; Historický místopis Moravy a Slezska 1848-1960, XIII, str. 103.

76. Historie sklářské výroby v českých zemích I, 2005, str. 339.

77. Summarischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer für Schlesien über die wirtschaftlichen Verhältnisse ihres Bezirkes im Jahre 1899. Opava 1900, str. 123 – 124; dtto 1900. Opava 1901, str. 117; dtto 1901. Opava 1902, str. 113; dtto 1904. Opava 1905, str. 117 – 118.

78. Datum prodeje sklárny Hochovi není známo. Je ale nápadné, že MELZER – SCHULZ 1993, str. 232, Historický místopis Moravy a Slezska 1848 – 1960, XIII, str. 103 a Historie sklářské výroby v českých zemích I, 2005, str. 339 uvádějí rok 1905 jako datum zániku sklárny a jejího přechodu na slévárnu železa a barevných kovů. To se tehdy nestalo. Omyl asi vznikl tím, že zánik firmy Hohlbaumových dědiců v důsledku jejího prodeje Hochovi byl považován za zánik sklárny a její přechod na kovozpracující výrobu. O Hochově činnosti ve sklárně se totiž dosud nevědělo. Proto se domníváme, že prodej sklárny Hochovi se uskutečnil v r. 1905.

79. Plyn pro tavicí pec se měl vyrábět ze dřeva ve dvou zařízeních. Pro chladič pec vyrábělo plyn z uhlí staré dosud funkční zařízení. Topič vždy po ½ – 1 hodině naplnil trychtýře zařízení dřevem nebo uhlím a během 4 – 6 hodin vyčistil rošty od odpadu (strusky). Tavicí pec měla mít 8 pánví a 2 malé tyglíky. Byla to Siemensova regenerativní pec na plyn, měla prostor na smíchání plynu a vzduchu, spojení s komínem, regenerátory (komory) - to vše pod úrovní dlažby - a vlastní tavicí pec nad dlažbou. Prostor na smíchání plynu a vzduchu spojovaly s komorami 2 kanály vpravo a vlevo. Jeden byl na přívod plynu a vzduchu na hoření, druhý na odvod kouřových zplodin přes prostor na smíchání do velkého komína. Regenerátory (komory) sloužily k ohřevu plynu a vzduchu a využívaly k tomu tepla z kouřových plynů. Měly být 4 – 2 vzduchové komory na přívod vzduchu, 2 plynové komory na přívod plynu. Aby se mohlo dojít k těmto komorám a mezi nimi ležícím zásobníkům plynu, budou dva zaklenuté sklepy, které zároveň zmírní horko, působící na skláře. Vchod do nich, tzv. jeskyni, tvoří zděné schody, které jsou v úrovni podlahy hutě zakryty silnými trámy a odkrývají se jen tehdy, když je třeba prohlédnout komory nebo zásobníky plynu. To se děje vždy po 14 dnech.

Horní část pece měla sloužit pro vlastní výrobu – tavení a zpracování skla. Po jejím zapálení se přiváděl plyn ze zařízení na jeho výrobu ke komorám a přes ně po smíchání se vzduchem odspodu do pece. Směs plynu a vzduchu vydávala velký plamen a žár, kterým se tavicí prostor a pánve vyhřály na 1000 – 1400 °C. Plamen pak šel otvorem dále, vracel se ke komorám a od nich přes prostor na smíchání směřoval ke komínu. Tam už měla směs teplotu jen 200 °C, zbytek teploty zůstal v komorách na ohřev plynu a vzduchu. Byla-li teplota v peci a pánvích vhodná k tavení, tavicí a pomocníci vložili do pánví připravenou směs, tj. smíchané suroviny pro výrobu skla – písek, sodu, potaš, vápno, aj. Zárem se to vše roztavilo, smísilo a tak vzniklo roztavené sklo. Protože bod tání byl u směsi větší než u roztaveného skla a mohlo se tak stát, že při úplném zaplnění pánve najednou by mohly v roztaveném skle zůstat špatně roztavené částice směsi v důsledku

toho, že tavič by si při zbežném pohledu na roztavené sklo mohl myslet, že už je vše roztaveno, a tyto částice by v něm neviděl, bylo třeba každou pánev plnit ve vrstvách několikrát za sebou vždy poté, když se tavič přesvědčil, že vložená dávka se skutečně dobře roztavila. Tak se postupovalo až do úplného zaplnění pánve, což trvalo 12 – 14 hod. Bylo-li pak sklo zcela čisté a jasné, mohlo se přistoupit k jeho zpracování. Skláři a pomocníci stáli na lešení kolem pece, zvaném pracovní místo (verštat), odebírali sklo v malém množství píšťalami přes pracovní otvory pece, vyfukovali je do forem na požadované tvary a pomáhali si přitom různým dalším nářadím. Tato práce trvala obvykle 8 – 11 hodin. Když byly skleněné výrobky hotovy, musely být velmi pomalu ochlazovány, aby nedošlo k jejich poškození. K tomu měly sloužit chladicí pece, jichž bylo na každé straně pět a byly vytápěny uhelným plynem. Vedl k nim pod dlažbou kanál od zařízení na výrobu uhelného plynu kolem celé hutě. Jednotlivé pece s ním byly spojeny přípojkami, majícími zařízení na regulaci přívodu plynu, které při eventuelním výbuchu plynu sloužilo jako bezpečnostní ventil. Aby nebyli skláři obtěžováni kouřem a žářem z chladicích pecí, byla každá z nich spojena samostatně s komínem. Při práci bylo obvykle v činnosti najednou 4 – 5 těchto pecí. Pece byly zapalovány topiči, přítomnými na směně, asi 1 – 1 ½ hod. před začátkem práce sklářů a během té doby byly již natolik vyhřáté, že se tam mohlo zpracované sklo hned ukládat ve vrstvách. Když byly pece plné – obvykle ke konci práce, uzavřely se přívody plynu i chladicí pece a sklo se v nich ponechalo 24 – 48 hod. Během této doby se pomalu ochladilo.

Po ochlazení skláři a pomocníci sklo z pecí vybírali a podle druhu výrobků je dávali buď do brusírny nebo rovnou do vazárny na zabalení. Dvě temperovací pece měly sloužit na předehřívání pánví. Velká pec na levé straně hutě vedle chladicí pece mohla pojmout najednou 12 pánví, druhá vedle výměníku proti tavičí peci byla menší. Větší pec byla zařízena na poloviční vytápění plynem a poloviční uhlím a tím nebyli dělníci obtěžováni kouřem a žářem, byla rovněž spojena s komínem. Pánvárna na průčelní stěně budovy hutě v přístavbě byla přístupná z hutě po schodech, protože byla hlouběji než samotná huť. Byly v ní skládovány bedny na ohnivzdornou hlínu pro výrobu pánví, zařízení na jejich výrobu a police na jejich sušení. Zpracovává se tam šamotový materiál. Na rozemílání hlíny a dalších materiálů na výrobu pánví byla v objektu ještě z dřívějšího provozu stoupa na vodní pohon. Protože většina sklářů není vyučena tak, aby hned rozuměla všemu, bude napřed pracovat v brusírně, kam jde sklo, potřebující po zpracování u pece ještě dalšího opracování. Brusírna vznikne z bývalé průtažné pece. Bude poháněna benzinovým motorem o výkonu 12 HP, umístěném v odděleném prostoru. Dozor nad brusírnou a tamními dělníky a dělnicemi bude mít brusičský mistr. Benzinový motor poslouží zároveň pro soustružnu, kde se dělají formy. Budou jej obsluhovat společně formíř a brusičský mistr. Benzin bude uskladněn v odděleném sklepě, odpovídajícím bezpečnostním předpisům, v maximálním množství 450 – 500 kg. Transmise benzinového motoru bude umístěna v brusírně pod podlahou a bude kryta mříží.

Mnoho výrobků bude označováno v cejchovně předepsanými mírami. Vše se pak bude balit do slámy a svazovat, aby při přepravě nedocházelo k uvolnění výrobků a tím i ke snadnější možnosti jejich rozbití. To budou dělat ženy a dívky ve vazárně, která vznikla z bývalé vazárny již zrušené výrobní tabulového skla. Odtud půjde zboží do skladu. Suroviny budou smíchávány ve zvláštní vaně v mísírně, jež tomuto účelu sloužila už dříve. Předtím budou váženy, aby jejich dávky odpovídaly používané receptuře. Sklad surovin byl poblíže mísírny. Ve dvoře se nacházely dřevěné skladiště dřeva a uhlí, sklad slámy a u stoupy záchody. Budova hutě byla opatřena věžičkou na střeše a ostatní prostory mají náležitě dimenzovaná okna. V brusírně se bude používat hadic na odvádění výparů. Viz Okresní úřad Jeseník, inv. č. 764, sign. G, kart. č. 98.

80. Tamtéž.

81. Zemský archiv v Opavě, fond Krajský soud Opava – firemní spisy, sign. A I 104 a, kart. č. 30.

82. Tamtéž; Okresní úřad Jeseník, inv. č. 764, sign. G, kart. č. 98.

83. Krajský soud Opava – firemní spisy, sign. A I 104 a, kart. č. 30.

84. MELZER – SCHULZ 1993, str. 232 – jak již bylo řečeno, je uváděno chybné datum 1905.

85. Tamtéž.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Geschichte der Glashütten in Hohenbartenstein und Nieder Lindewiese

Die Glashütte in der Kolonie Hohenbartenstein bei Ramzová (Ramsau) entstand im Jahre 1805. Anfangs betrieb sie der Hüttenmeister Josef Kaplanek mit den Partnern Richter und Scholz, ab dem Jahre 1810 mit Johann Buchwald, dann erneut mit Richter, Scholz und dem Kammerrat Karst. Von ihren Erben kaufte das Breslauer Bistum im Jahre 1830 die Glashütte und in den Jahren 1831 – 1842 befand sie sich in der Pacht von Johann Göttlicher und Josef Schrenk. Dann wechselten die Betreiber schnell, in den Jahren 1852 – 1876 war Josef Seidel Pächter, der sich bemühte, den Betrieb der Glashütte zu modernisieren, jedoch mit geringem Erfolg. Nach seinem Tode gelangte die Glashütte in die Hände von Josef Hohlbaum. Der schränkte den Betrieb allmählich ein und errichtete stattdessen in den Jahren 1886 – 1887 eine sehr moderne Glashütte in Nieder Lindewiese, die auf die Produktion von Tafelglas ausgerichtet war. Die leerstehende Glashütte bei Ramsau wurde im Jahre 1897 abgerissen. Von den Erben Hohlbaums kaufte im Jahre 1905 Franz Hoch die

Nieder Lindewiesener Glashütte und versuchte sie für die Produktion von Hohlglas umzubauen. Er hatte jedoch keinen Erfolg und auch diese Glashütte ging im Jahre 1910 ein.

Beide Glashütten sind durch die in überlieferten Archivalien enthaltenen Beschreibungen interessant und die Nieder Lindewiesener Glashütte auch durch die Pläne, aus denen man beachtenswerte Angaben über die Technologie der Glasproduktion im 19. und zu Anfang des 20. Jahrhunderts entnehmen kann.

Římskokatolická církev na Jesenicku v letech 1945 -1956

Michaela Neubauerová

Státní správa jesenického okresu a církevní organizace československého Slezska

Poválečným Jesenickem chápeme území politického okresu Jeseník (Frývaldov), který byl v roce 1948 tvořen soudními okresy Zlaté Hory (Cukmantl), Javorník, Jeseník a Vidnava, stejně jako tomu bylo v roce 1938. Správa (byť zjednodušená) se obnovila prakticky ve stejném rozsahu. V roce 1945 stála v čele okresní správy Okresní správní komise, později změněná na Okresní národní výbor (ONV), který byl podřízen v letech 1945-1948 Zemskému národnímu výboru, expozituře v Moravské Ostravě.¹ K 1. lednu 1949 připadl celý okres olomouckému kraji, správně spadalo ONV pod Krajský národní výbor v Olomouci (KNV).²

Církevní správa se od státní správy odlišovala. Vratislavské biskupství bylo v důsledku slezských válek v polovině 18. století rozděleno na habsburskou a pruskou část, čímž bylo rozrušeno řízení diecéze. Na území rakouské části vznikly dva komisariáty - těšínský s děkanáty (arcikněžstvími) v Bílsku, Strumeni, Frýdku, Fryštátu, Jablunkovu, Karviné, Skočově a Těšíně a niský s děkanáty ve Vidnavě, Zlatých Horách, Jeseníku a Javorníku. Jejich sídla se měnila podle působnosti komisařů a arcikněží (děkanů). Pro oblast rakouského území Slezska byl v roce 1771 zřízen generální vikariát a jmenován generální vikář, který později sídlil v Těšíně. K nejvýznamnějším oblastním církevním institucím patřila piaristická kolej v Bílé Vodě, založená roku 1727, a kláštery řádu Chudých školských sester de Notre Dame v Bílé Vodě, řádu sv. Voršily v Jeseníku a řádu sv. Karla Boromejského ve Vidnavě.

V roce 1899 bylo ve Vidnavě zřízeno bohoslovecké učiliště pro rakouskou část vratislavské diecéze. Těsně před smrtí vratislavského arcibiskupa kardinála Bertrama byl František Onderek 21. června 1945 jmenován zvláštním pověřencem pro československé území. Papežským rozhodnutím z 26. června 1947 byla pro čsl. část vratislavské arcidiecéze zřízena nová správa - apoštolská administratura v Českém Těšíně a František Onderek byl jmenován jejím apoštolským administrátorem. Nová správa zahrnovala jesenický i českotěšínský obvod a vykonávala agendu s týmiž právy, výsadami a povinnostmi, jaké byly vyhrazeny sídelnímu biskupovi.³ V roce 1946 administratura obhospodařovala 5 lesních celků, velkostatků a různých budov, k významnému majetku patřil bývalý kněžský seminář pro bohoslovce (budovy čp. 254 a čp. 60 a pozemky o celkové výměře 3,5 ha). K největšímu půdnímu a lesnímu fondu patřila část na jesenickém okresu, v celkovém rozsahu 33 000 ha.⁴ Obě části vratislavské arcidiecéze byly v roce 1978 připojeny k olomouckému arcibiskupství, a to papežským rozhodnutím Praescriptionum sacrosancti o nové úpravě diecézních hranic v ČSSR z 30. prosince 1977.⁵ V současné době patří jesenické děkanství k diecézi Ostravsko-opavské, která vznikla v roce 1996.

Naprostá většina obyvatel politického okresu Jeseník byla v předválečném obdo-

bí římskokatolického vyznání. V roce 1930, při posledním předválečném sčítání lidu, se v politickém okrese Jeseník přihlásilo k římskokatolické církvi 69 845 z celkových 71 717 obyvatel, tedy celých 96 % . K německé evangelické církvi se přihlásilo pouze 800 obyvatel, 184 k židovské obci, minimální zastoupení měla vzhledem k národnostní skladbě církev československá, 218 uvedlo do sčítacích archů jiné náboženství, 460 bez vyznání.⁶

Ke konci roku 1949 se v okrese Jeseník nacházelo šest ženských klášterů (4 velké budovy a 2 menší), dvě ženské kongregace: po odsunutých voršilkách z Jeseníku to byly Sestry sv. Karla Boromejského a Chudé školské sestry de Notre Dame v hlavních řádových konventech v Javorníku, Bílé Vodě a Vidnavě, s celkovým počtem 112 řeholnic, které vedly čtyři charitní ústavy (73 osob), z toho jeden dům azylové péče (21 osob); dále výchovný ústav a dětský domov (111 osob). Na území okresu se v této době nacházelo šest poutních míst.

V tomto období bylo na Jesenicku celkem 135 osob v duchovní činnosti: církev římskokatolická v počtu 23 duchovních, z toho nižších (farář, administrátor, kooperátor, kaplan) – 21, vyšších (děkan, arciděkan, vikář) – 2.⁷ Z ostatních církví se zde nacházel jeden farář církve československé a jeden farář církve českobratrské evangelické.⁸

V dalších šesti letech došlo na Jesenicku ke značným změnám, počet duchovních se snížil, naopak provedením internace ženských řeholí přibýlo na okres značné množství řádových sester: vznikly dva charitní zaopatřovací ústavy a jeden soustředovací klášter. Ke konci roku 1954 vedlo jesenické farnosti 18 římskokatolických duchovních (z toho 1 pomocný duchovní, 16 duchovních správců a 1 duchovní s funkcí dozorce), 2 faráři českobratrské církve evangelické, 1 farář církve československé a 1 duchovní církve pravoslavné (bez duchovních Jednoty bratrské a Jednoty českobratrské). Řeholnice byly soustředěny v ústavu České katolické charity v Bílé Vodě (10 řádů) a Vidnavě (3 řády), řeholní sestry čtyř řádů žily v soustředovacím středisku v Javorníku.⁹

Odsun německých kněží a řádových sester, situace v jesenických farnostech

Druhá světová válka a první léta po ní vyvolaly na Jesenicku obrovské celospolečenské změny v dosud nevídaném rozměru. V prvních květnových dnech roku 1945 bylo Jesenícko osvobozeno z větší části 59. armádou I. ukrajinského frontu a poslední němečtí vojáci museli opustit území okresu.¹⁰ Ve farních kostelech byly slouženy mše za válečné oběti a za mír. Také na Jesenicku se vyskytl případ kněze vězněného za války v koncentračním táboře. Podle farní kroniky Bílé Vody byl za války ustanoven farářem v této farnosti P. Alois Starker, dřívější kaplan v Javorníku. Svou funkci vykonával od 9. června 1939 do 13. února 1943, kdy byl uvězněn v koncentračním táboře v Dachau. Odtud se vrátil 1. dubna 1945 a působil v Bílé Vodě až do svého přeložení v roce 1948.¹¹

Jedním z hlavních problémů církví, které správní a církevní orgány Jesenícka řešily, byl odsun německých kněží a řeholních sester a následný nedostatek českých kněží, mši v českém jazyce či představených klášterů. „Na Jesenicku se koncem roku 1945 začal rozvíjet i čilý kulturní život (...) Nábor provedla církev čl. a pravoslavná. Organizace římskokatolické církve příliš nepokročila, neboť neměla dostatek českých kněží.“¹² V letech 1945 – 1947 odešlo z převážné většiny původní německé obyvatelstvo a Jesenícko zaznamenalo příliv českého, slovenského, polského, maďarského, rumunského a jiného obyvatelstva.

Podle sčítání lidu z roku 1930 měl politický okres Frývaldov 71 717 obyvatel, z toho 2703 Čechů a 66987 Němců.¹³ Ještě v roce 1945 žilo na Jesenicku asi 58 357 Němců.¹⁴ Počet německého obyvatelstva se odsunem neustále snižoval, takže v lednu 1946 žilo podle kroniky města Jeseníku v jesenickém okrese 53 519 Němců a 14 744 Čechů. V lednu roku 1947 se poměr obrátil, v kraji zůstalo 4 336 Němců a přistěhovalo se 30 480 Čechů. Na Jesenicku se tedy odsun týkal asi 55. 000 obyvatel německé národnosti.¹⁵

Německé obyvatelstvo bylo rozděleno do pěti kategorií podle směrnic „pro přípravu a provedení evakuace státně nespolehlivých živlů“ vydaných Zemským národním výborem (dále

Němečtí kněží Jesenicka, 1944

[SOkA Jeseník]

jen ZNV) v Brně 10. července 1945 na provádění odsunu.¹⁶ Podle těchto kategorií byly osoby německé národnosti řazeny do sběrných, internačních či pracovních táborů na území Jesenicka: Adolfovic, Javorníku, Zlatých Hor (Čukmantlu), Vápenné (Zighartic), Domašova, Mikulovic a Jeseníku (Frývaldova). Ještě v rámci období tzv. divokého odsunu v květnu 1945 odešel mezi prvními profesor náboženství jesenického gymnázia a kněz Josef Ehrlich, přestože byl označen za antifašistu a podílel se v květnu 1945 na poválečné jesenické správě jako člen legálního revolučního výboru.¹⁷

Zajištění duchovní péče pro internované ve sběrných střediscích bylo často problematické. Podle výsledků práce Jany Hradilové o životě v adolfovickém sběrném táboře se o duchovní správu v tomto středisku minimálně do začátku září 1945 nikdo nestaral a přítomnost duchovních přímo mezi internovanými není nijak archivně doložena. „*Farář z Dolního Domašova, jenž byl osloven velitelem KT I št. stržm. Hůrkou, pak sice projevil ochotu posloužit vězňům církevními úkony, zvláště v nemoci svátostí umírajících, bohoslužby v táboře však stejně vykonávat nemohl, neboť k tomu neměl ani potřebné bohoslužebné nářadí ani odpovídající místnost.*“¹⁸ O dalších pokusech zabezpečit duchovní činnost pro internované se z dostupného archivního materiálu víc nedovíáme.

V oblasti náboženství se restriktce vůči Němcům uplatňovaly i mimo sběrné tábory. Jednou z nich byla vyhláška jesenického úřadu SNB, která svým zněním neumožňovala některým věřícím docházet do kostela ve svém farním obvodu. Věřící německé národnosti totiž potřebovali k přechodu do jiné obce zvláštní povolení příslušné stanice. Protože však farní obvod tvořilo několik obcí, nebylo všem věřícím umožněno navštěvovat bohoslužby. Problémy také vznikaly i při křtech dětí, svatbách, pohřbech, zaopatřování nemocných, atd.¹⁹ Místní správní komise v Jeseníku bránila duchovním správcům vykonání „*tzv. křesťanských cvičení pro německé děti v pohraničí, které považovala za obcházení zákazu soukromého vyučování.*“²⁰

V květnu 1946 bylo zakročeno proti jesenickému děkanu Friedrichu Polzerovi, který byl podezříván z protitátní činnosti. Probošt Polzer měl zaslat do sběrného střediska v Mikulovi-

cích internovanému Rudolfu Mayerovi dopis spolu se sedmdesáti výtisky papežovy motlitby za uprchlíky, aby je rozdělil mezi Němce zařazené do odsunu. Obsah motlitby „Gebet des Heiligen Vaters für die Flüchtlinge“ byl sice shledán nezávadným, ale v souvislosti s odsunem Němců z republiky bylo přirovnání Němců k utlačovaným, srovnání jejich útěku s Kristovým a analogie naprosté nemajetnosti s biblickým dějem označeno za „politicky závadné“. Bylo sice na příkaz ministerstva vnitra upuštěno od trestního řízení, avšak probošt Polzer byl okamžitě zadržen, internován a neprodleně zařazen do odsunu (aby neměl možnost veřejného rozloučení se s německým obyvatelstvem v kostele).²¹

Z protistátní činnosti byl v podezření v prosinci 1945 i domašovský farář Franz Schreiber, a to z nedovolené korespondence s Němci a údajnému pomáhání Němcům v útěku přes hranice. Farář Schreiber měl fungovat jako prostředník v korespondenci Němky Bertý Joneleitové z Velkých Kunčic u Havlíčkova Brodu se svým synem Siegfriedem Joneleitem na letecké základně u Havlíčkova Brodu. Farář Schreiber byl na stanici SNB v Adolfovicích protokolárně vyslechnut a případ byl odeslán k dalšímu řízení do Havlíčkova Brodu.²²

Všeobecná nepřátelská nálada vůči německým kněžím se projevila i v místním tisku: „Školy jsme převzali ve všech obcích, nepřevzali jsme však dosud fary a kostely do českých rukou. Zemský osídlovací úřad se obrátil společně s OSK na vyšší církevní úřady, aby i tato závažná potřeba pohraničí byla s urychlením vyřešena. Nebyli totiž všichni němečtí kněží katoličtí zásadními odpůrci hitlerismu a nacismu.“ Autor článku v „protifašistickém listu Hranicář“ pak své tvrzení podepírá důkazy, které měly přijít z Bernartic, Javorníka, Žulové (Frýdberku), Zlatých Hor a Jeseníku: „Z Vlčic měl být údajně vypovězen jistý německý probošt, který původně uprchl z Horního Slezska k nám.“²³ Víc než příznačný je rovněž článek v listu Hranicář z 19. dubna 1946: „Je spravedlivé, že v místě, kde je již polovina obyvatel československé národnosti, mají Němci v neděli bohoslužby třikrát, zatím co Češi jen jednou a k tomu panu faráři ani pořádně nerozumí? Snad by to asi bylo na obtíž (nejvíc panu faráři) mluvit česky. Při českých bohoslužbách se vybírá na světlo, ačkoliv jsou Češi v kostele téměř potmě, zatím co Němcům svítí všechna světla. Je třeba, aby němečtí faráři byli odsunuti a nahrazeni českými, protože by neměli komu kázat, až Němci odejdou. Právě v pohraničí, kde se dá mluvit správně česky, nebudou lidé poslouchati jakési nesrozumitelné řeči německého faráře.“²⁴

Prvním českým farářem v Jeseníku byl Alois Eineigel, katecheta, který se ihned ujal své funkce.²⁵ V červenci 1945 již byla sloužena v jesenickém farním kostele první česká mše.²⁶ V záznamech školní správy ONV v Jeseníku z let 1945-1947 je kněz Eineingel rovněž uveden jako učitel náboženství na středních školách v Jeseníku.²⁷

„Bylo to povznášející, když zazněly opět české bohoslužby a české písně v proboštském chrámu frývaldovském. Otázka obsazení far českými kněžími nemůže se oddalovat, i když je známo, že je velký nedostatek duchovních. Duchovní a mravní život v pohraniční prodělává svůj vývoj a nebylo by k prospěchu věci, kdyby čeští věřící měli stále poslouchat neupřímná kázání v lámané a kostrbaté řeči (...). Tento apel vznáším při vzpomínce historické, neboť znám dobře živelné přání českých osídlenců.“²⁸

Hrozivý nedostatek laického duchovenstva české či spíše „neněmecké“ národnosti, i přes úpornou snahu preláta Onderky dosadit sem český živel z ostatních děkanátů čsl. části vřatslavské diecéze, znamenal pro zajištění fungování římskokatolické církve na Jesenicku nemalé potíže. Z tohoto tvrzení vychází nepochybná fakta: program odsunu jesenických kněží německé národnosti (ať už za hranice nebo „jen“ do vnitrozemí) se protáhl až do jara roku 1948, přičemž uvolněná místa nebylo snadné doplnit českými duchovními a navíc se Jesenicko stalo pro mnohé jakousi „trestnou stanicí“.

Pro naprostý nedostatek starších i nově vysvěcených kněží (v červenci roku 1946 byli v oblasti českotěšínské administratury vysvěceni pouze tři) a malou možnost zaplnit mezery, které by vznikly odsunem všech zbývajících kněží německé národnosti, požádal na jaře roku 1946 zvláštní pověřenec v Českém Těšíně prelát Josef Onderek o zastavení odsunu některých kněží německé národnosti v čsl. části vřatslavské arcidiecéze: „Zdejší úřad žádal dne 27.3.1946 o zastavení odsunu nemocných a starých kněží německé národnosti, kteří se ničím neprovinili proti ČSR a českému národu a chtějí žádati o vrácení čsl. občanství.“ (...) Jsem proto

První svaté přijímání českých dětí ve Frývaldově, 1946

[SOkA Jeseník]

nucen v zájmu duchovní správy katolíků žádati, aby z odsunu byli vyňati němečtí kněží, kteří dostatečně ovládají český jazyk, popř. působili před rokem 1938 v českých farnostech či částečně pocházejí z předků slovanské národnosti a poskytují záruku, že se přizpůsobí změněným poměrům.²⁹ Protože ministerstvo vnitra nevydalo rozhodnutí o zachování německých farářů, byla žádost o ponechání některých duchovních s menšími úpravami (např. profesori vidnavského semináře Pavel Kirschner, Alois Brauner opustili republiku v srpnu 1946 dobrovolně) znovu podána v září téhož roku.³⁰

Podle dochovaných záznamů byla otázka odsunu většiny duchovních německé národnosti na Jesenícku řešena „cestou milosti“ v průběhu let 1946-1948. K další vlně stěhování došlo až po únoru 1948. Rozhodnutím ministerstva vnitra měli být všichni duchovní německé národnosti působící v pohraničí, kteří byli určeni k odsunu, ihned z pohraničí odvoláni a proveden okamžitý odsun do Německa. Duchovní, kteří měli čsl. státní občanství, byli postupně rozptylováni do vnitrozemí a na jejich místa byli určeni duchovní české národnosti z vnitrozemí. „Přestárlí a nemocní duchovní jak české, tak německé národnosti, jsoucí tč. v ústavech v pohraničí budou přemístěni do ústavů ve vnitrozemí.“³¹ V seznamu, který vypracoval Úřad zvláštního pověřence v Českém Těšíně, bylo do vnitrozemí určeno 12 kněží patřících do čsl. části vratislavské arcidiecéze, z nichž 11 sloužilo na Jesenícku.³² Počet kněží německé národnosti tedy neustále klesal. Z původních třiceti kněží v létě roku 1946 (přesné údaje o počtu německých farářů před a těsně v době odsunu jsou prozatím nedostupné) zůstalo na konci ledna 1948 na Jesenícku jedenáct kněží, v říjnu roku 1949 už jen sedm.³³

Náhradou za odsunuté Němce se stávali duchovní české, polské a v některých případech německé národnosti (např. bohumínský administrátor Václav Leder) z dalších částí česko-těšínské apoštolské administratury. Opuštěných far na Jesenícku se v letech 1949-1954 ujímali kněží především z děkanátů Fryštát, Karviná nebo Jablunkov. Přemístění do pohraničí bylo víc než nedobrovolné.³⁴ Státní aparát, který v této době dohlížel na jmenování duchovních v rámci diecéze, sledoval přesuny nepohodlných, často politicky stíhaných kněží především dva cíle: odklidit tyto „nepřátelské“ duchovní do odlehlých částí pohraničí a neustálými přesuny rozrušit vztahy s dosavadními farníky. Výsledkem byla ta skutečnost, že se Jesenícko postupně stalo „trestním okresem“ a že specifický vývoj okresu v období největších státních

zásahů do činnosti církve byl dán již v prvních poválečných letech. Na jedné straně zde stále působila, i když ve značně zmenšené roli, pozice bývalého centra vratislavské diecéze v Javorníku, na straně druhé odloučenost od centra v Českém Těšíně. Oboupolností se vyznačovala i angažovanost části jesenického duchovenstva na ryze politicky účelových akcích (Mírové hnutí katolického duchovenstva, loajální kněží, apod.), část duchovních se na těchto akcích aktivně podílela, na druhé straně zde působilo tradiční jádro konzervativních kněží, většinou německé národnosti. Na Jesenicku se často objevovaly závažné přečiny jak proti světským, tak i církevním zákonům - veřejné konkubináty na farách, rezignace na větší náboženský život, neutěšená hospodářská situace, na druhé straně vzrůstající odpor proti administratuře, která nebyla schopná (nebo spíš nemohla) neutěšený stav jesenického komisariátu zlepšit.³⁵

Jako příklad je možné uvést případ bohumínského administrátora Jana Zlotého, který byl k 15. červenci 1954 přeložen do Ondřejovic.³⁶ Zlotý, který se v Bohumíně „nebezpečně zapletl do aktivního zapojení v lidové správě“, se od svého přemístění na Jesenicko neustále dožadoval návratu: „Vím, že na Jesenicko (řekněme si to upřímně a otevřeně) nikdo nechce jít, že přeložení na Jesenicko jak kněží, tak i laici považují za trest. Vaše veledůstojnost sama mi to jednou řekla, když jsem ihned na začátku mé excardinace byl se představit a poděkovat za Bohumín a se zmínil v mojí obavě, že mne pro začátek dáte kamsi do pohraničí: do pohraničí posíláme jen za trest, a vy jste se ničím neprovinil.“³⁷ Odloučenost, neutěšené poměry v duchovní správě a v neposlední řadě i ten fakt, že oproti ostatním okresům diecéze byl duchovní odkázán takřka výlučně na státní plat, byla dislokace na Jesenicko pro kněze československé administratury velmi nepopulární budoucností.³⁸ Lakonicky tuto skutečnost komentoval církevní zmocněnec u československé administratury Daniel: „Je tedy Jesenicko jakousi trestnou školou kněžské chamtivosti čelící, kde všechno úsilí kněze o zvyšování religiozity ztroskotává, protože nic hmotného nevynáší. (...) Z Jesenicka by nejraději všichni kněží utekli, příliš jasně si uvědomují, že jim tam pšenice nepokvete.“³⁹

Účast jesenických kněží na mírovém hnutí

Bezprostředně po ustanovujícím sjezdu Katolické akce (KA) se v červnu 1949 začaly tvořit krajské a okresní výbory KA.⁴⁰ Nutno podotknout, že především na funkcionářích KSC a Národní fronty (NF) na krajských, okresních a místních sekretariátech záleželo následné uvedení Katolické akce v život.⁴¹ Začátkem června byl pod taktovkou Okresního akčního výboru NF (OAV NF) vytvořen jesenický přípravný výbor KA, jehož prvořadým úkolem bylo obeznámit kněžstvo v okrese s její přípravou.⁴² Krátce po 10. červnu, kdy vznikla KA, komunističtí funkcionáři místních národních výborů, členové Místního akčního výboru Národní fronty (MAV NF) spolu s některými prověřenými duchovními postupně navštěvovali ostatní kněze a snažili se získat jejich písemný souhlas s obsahem prohlášení KA s cílem získat tak co největší možnou základnu.⁴³ Jaké byly poměry při podepisování pod prohlášení, ilustruje tento záznam okresního církevního tajemníka (OCT) z 14. (19.?) června 1949: „Byly stanoveny tři dvojice, kterým byly přiděleny jednotlivé fary: Hlášení dvojice Miloš Novák - tajemník, KAV NF a Ferdinand Otevřel - administrátor v Uhelné; „Návštěva u Dohnala - administrátora v Bernarticích: Tento byl označen soudruhem z OAV NF Jeseník jako přející režimu (...), ale podepsat odmítl, neboť to neodpovídá jeho právnímu citu. Když mu bylo naznačeno, že je to problém jeho zásadního poměru k lidově demokratickému zřízení, žádal šeptem administrátora Otevřela, aby za něho podepsal, podepíše-li i komisař (...) Eineigel - administrátor Jeseník: U tohoto kněze byla jiná skupina, které odmítl podepsat. Jednal s ním potom ještě tajemník Novák, kterým vysvětlil, že nepodepsáním se vlastně vyřazuje z jednoty národa - Eineigel podepsal.“⁴⁴

Mnozí tedy podepsali nebo ústně slíbili, pod zřejmým vlivem zkreslených informací, z nevědomosti o novém charakteru této akce, někdy dokonce pod psychickým nátlakem.⁴⁵ Téhož dne informoval člen předsednictva Okresního výboru KSC v Jeseníku Havlík o stavu podpisové akce: „Před rozvinutím akce měli jsme již 2 podpisy: Stabravy a Otevřela z Písečné a Uhelné. Prozatím podpisů 9. Až na dva podepsali všichni. Příslušníci vyšší církevní hierarchie Kuba Javorník a Dohnal Bernartice nepodepsali. Závada byla v postupu u faráře Eineigela v Jesení-

ku, který přec nakonec večer přišel a vyjádřil se k akci kladně. Stabrava z Písečné je t.č. v nemocnici v Krnově, kde se léčí z nervového otřesu. Za to, že podepsal, byl doslova uhnán vyššími církevními hodnostáři v okrese“.⁴⁶ Akce tedy navenek proběhla úspěšně.⁴⁷ Z 19 římskokatolických kněží „slovanské národnosti“, kteří přicházeli v úvahu, podepsalo prohlášení Ústředního výboru KA 15, nepodepsali 4, politického aktivu kněží, který byl pořádán za účasti OAV NF, se zúčastnilo 6 kněží.⁴⁸ V polovině června 1949 zasáhl do zdánlivě hladkého průběhu vzniku KA biskupský pastýřský list z 15. června 1949, který byl doručen místním farářům v neděli 26. června členem řádu dominikánů Silvestrem Braitem. Jeho misie se setkala s úspěchem.⁴⁹ Ustavení krajského výboru KA v Olomouci se nezúčastnil žádný kněz jesenického okresu, pastýřský list byl čten kromě tří kostelů ve všech.⁵⁰ Mocenské složky na Braitovu návštěvu zareagovaly pozdě, proto mohl na zasedání předsednictva OV KSC jeho člen Harabiš pouze konstatovat: „(...) že SNB nebyl dost pružný, aby včas zpravil StB, stranu, OAV NF, atd., aby- chom mohli včas zařídit, aby se učinilo opatření proti (zabránilo) čtení pastýřského listu.“⁵¹

O den později 27. června 1949 byl ustanoven krajský výbor KA v Olomouci, který okamžitě zahájil svoji činnost, na okresech poté vznikaly přípravné výbory KA, jejichž prvotním úkolem bylo provádění státní církevní politiky.⁵² Podle tajných informací Státního úřadu pro věci církevní (SÚC) bylo dalším prvořadým úkolem při tvorbě a provádění Katolické akce odhalovat nepřátele z Vatikánu a nabádat věřící k podpoře výstavby nového řádu.⁵³ Po vzniku KV KA byl uveden v činnost 20. července 1949 i čtrnáctičlenný okresní výbor KA (jiné prameny hovoří o dvanáctičlenném výboru, který vznikl až v srpnu 1949).⁵⁴ Jeho ustanovení se neobešlo bez problémů, a to zejména ve výběru vhodných osob. V hlášení okresního církevního tajemníka v Jeseníku z 9. července 1949 se objevila tato zmínka: „Lidé, kteří jsou obyvatelstva známější, jsou převážně členy KSC a nemají zvláště kladného poměru k církvi. Bezvýznamných lidí nemůžeme na čelné funkce použít, poněvadž by se stali loutkami.“⁵⁵ Svou činnost zahájil okresní výbor ustavením důvěrníků v církevních věcech ve všech obcích okresu. Ovšem ještě v srpnu 1951 byli z 21 farností jesenického okresu vedeni důvěrníci pouze ve dvou: ve Vápenné a České Vsi.⁵⁶ Koncem července 1949 OV KA rovněž zahájil soupis církevního majetku, podle sdělení okres. círk. tajemníka se tato akce nesetkala s odporem a všichni správci církevního majetku se aktivně zúčastnili.⁵⁷ Na 27. srpen 1949 byl do Jeseníku svolán veřejný agitační projev pro věřící, jehož obsah a termín se projednávaly již od června na předsednictvu OV KSC i KAV NF.⁵⁸ První veřejné vyhlášení KA v Jeseníku se ovšem neobešlo bez skandálu. Celá akce skončila naprostým fiaskem. Díky nedostatečně zajištěnému odvozu se nedostavil hlavní referent P. Bohuš Černocký a referát za něj pronesl krajský tajemník KA Jaroslav Doupovec.⁵⁹ Na počátku jeho projevu, který byl vysílán městským rozhlasem, však bylo na vedení k tlapačům napojeno rádio s německým vysíláním. Toto přerušování mělo trvat asi 20 minut. Podle dalších zpráv nebyl „pachatel“ zjištěn. „Tím bylo vysílání projevu tajemníka Doupovce na téma Poměr církve a státu i celý průběh veřejného projevu znemožněno.“⁶⁰ Celý projev údajně podle různých zdrojů vyslechlo asi 160-300 jesenických občanů.⁶¹

Přes neúspěch s celostátním organizováním a fungováním KA, jež skomírala již na podzim roku 1949, se na Jesenicku dařilo „bojovat až do konce“. Je až s podivem, jak se naprosto jednoznačný a jistý rozklad většiny základny KA Jesenicka takřka nedotkl. Během roku 1950 byly díky úsilí jak církevního tajemníka ONV i OK KA založeny místní výbory KA, byli získáváni důvěrníci, odebíraly se Katolické noviny. V zápise ze schůze užšího předsednictva KV KA z 21. září 1950 se objevily i zmínky o agitačních besedách a přednáškách: „Ve farnostech jesenického okresu byly absolvovány samostatně nebo s některou ze složek NF přednášky na téma: Křesťanství a socialismus nebo „Vyšší formy zemědělské výroby z hlediska křesťanských nauk.“⁶² Podle archivních materiálů se první buňky místní výbory KA začaly tvořit v květnu 1950, jako první byly ustanoveny ve Zlatých Horách, Vidnavě, Javorníku a Bernarticích.⁶³ V září 1950 byl již OV KA plně organizován. Poslední zápisy KA a zmínky o ní na Jesenicku končí až v září 1951.⁶⁴

Velehradská konference „vlasteneckých“ duchovních stála u zrodu dalších organizací „vlasteneckých“ kněží, které vznikaly na krajských a okresních úrovních. Před koncem roku 1950 již existoval arcidiecézní Mírový výbor katolického duchovenstva v Olomouci, kterému podle-

haly okresní děkanské konference a Krajské výbory obránců míru. Na 14. prosince 1950 byla svolána krajská Mírová konference římskokatolických duchovních (MKRD). Pozváno bylo 95 duchovních z celého olomouckého kraje, dostavilo se 84 kněží. Za Jeseník se jí zúčastnilo 6 duchovních.⁶⁵ Podle výsledné zprávy z konference MKRD zaslané Státnímu úřadu pro věci církevní bylo jejím hlavním heslem: „*Jak mají a mohou římskokatoličtí duchovní bojovat za světový mír a zabránit válkám.*“ Zajímavou skutečností je fakt, že servilní blahopřání a zdravice, zaslaná ministru zdravotnictví P. Plojharovi k jeho prohlášení doktorem teologie, vzešla z návrhu jesenického faráře Aloise Eineigela. V návaznosti na tuto mírovou konferenci se o 14 dní později konala jí podobná na okresní úrovni i v Jeseníku. Hlavním cílem a náplní bylo vyhodnocení krajské konference s přednesením jejích závěrů těm, kteří se jí nezúčastnili.⁶⁶

Mírové hnutí „vlasteneckých“ duchovních na Jesenicku se začalo v roce 1951 plně rozvíjet, a to s nepochybnou podporou všech politických i správních orgánů Jesenicka. Jejím výsledkem bylo např. čtení „mírového pastýřského listu“ diecéze na nedělních kázáních koncem května 1951.⁶⁷ Zjevným výsledkem agitace byl i „jednoznačný souhlas“ s svoláním Světové rady míru na besedě z 29. května 1951.⁶⁸ Podpisy všech římskokatolických duchovních figurovaly pod závěry mírového lidového hlasování z června téhož roku.⁶⁹ Jednou z částí mírového hnutí na Jesenicku byl nově vytvořený Okresní výbor obránců míru. Podle hlášení ze školení duchovních z 1. června 1951 byl do výboru angažován jesenický farář Alois Eineigel a farář František Stabrava z Písečné, oba členové předsednictva Výboru obránců míru v okrese Jeseník.⁷⁰

V předvečer svátku sv. Václava 27. září 1951 byla svolána celostátní schůze Mírového hnutí katolického duchovenstva (MHKD).⁷¹ Rozhodnutím SÚC a následně krajského církevního tajemníka byl proveden na konferenci nábor, za Jeseník byla jmenována členka OV KSČ Brožová. Byla rovněž učiněna nezbytná propagace církevním oddělením ONV v Jeseníku. Za okres Jeseník bylo přihláшено k účasti na MHKD 8 duchovních.⁷² Před samotnou konferencí 5. září 1951 zaslal všem přislíbeným delegátům mírového sjezdu apoštolský administrátor František Onderek prohlášení: „*Jako delegát naší administratury osvědčíte svou věrnost myšlence míru, projevíte jménem ostatních spolubratrů nezlomnou vůli učinit vše, co může vykonat katolický kněz, aby byl mír zachován.*“⁷³ Toto poselství bylo následně čteno v kostelích. 23. října 1951 svolána děkanská (mírová) porada, jejímž výsledkem bylo prohlášení k MHKD.⁷⁴ Podle hlášení okresního církevního tajemníka nebyla vznesena vážnější připomínka, naopak prý někteří duchovní sami referovali, jaký na ně mírový sjezd zanechal dojem.⁷⁵ V dalším hlášení z 15. října 1951 se objevila zpráva, že „*při bohoslužbách, dne 10.10.1951 bylo všude ve všech farnostech a všemi ř.k. duchovními čteno Poselství mírového výboru, které bylo všude přečteno celé a nevyskytl se v okrese případ, že by duchovní četli Poselství jen z části. Akce proběhla uspokojivě.*“⁷⁶

Z uvedených informací je zřejmé, že se správním orgánům v letech 1949-1951 podařilo celkem úspěšně na Jesenicko aplikovat státní akce církevního charakteru, ať to byla Katolická akce či Mírové hnutí katolického duchovenstva. Opožděný vývoj těchto hnutí (a zejména jejich konec) pravděpodobně způsobila značná odloučenost kraje od jakýchkoliv církevních i územních center.

Soudní a mimosoudní perzekuce kněží, trestná činnost

Také Jesenicko postihly soudní i mimosoudní perzekuční zásahy proti římskokatolickému kléru.⁷⁷ Podle záznamů všech úrovní československé správy církevních záležitostí se na Jesenicku vyskytly případy jak lehčích správních deliktů, tak i těžkých trestních činů, zejména soudních stíhání podle zákona č. 231/48 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky ze dne 6. října 1948. Podle povahy deliktu bylo v této kapitole možné stíhání rozdělit na mimosoudní – správní (lehčí trestné činy), soudní – „běžné“ trestné činy a soudní – perzekuční zásahy politického charakteru.

V pramenech se objevila jména čtyř duchovních a jedné řeholnice – sestry Schramelové z Javorníku (představené Chudých školských sester de Notre Dame), se kterými bylo vedeno mimosoudní – správní řízení. Ještě před únorovým převratem bylo nařízeno správní řízení pro-

ti faráři Františku Stabravovi z Písečné (Sandhýblu), o jehož „případu“ se dozvídáme z novinového článku v Nové svobodě, deníku KSČ pro Ostravský kraj - „Tak se kněz chovat nemá!“: „*Posuďte sami: Pan farář Stabrava si přivedl z fary ve Velkých Kuněticích 2 krávy, 1 jalovici a prasnici. Všechno správně odhlásil ve V. Kuněticích, avšak nepřihlásil v Sandhýblu. Mléko neodváděl, přitom pobíral lístky na máslo a mléko. Ani po naléhavé výzvě vlády krávy nepřihlásil, lístky na mléko a máslo bral dále. Prasnice je již prodána na černo a selata prý uhynula, ovšem podle jeho tvrzení. To se stalo v době, kdy poctiví čeští zemědělci zvyšují dodávky mléka, kdy se zříkají na mnoha místech svých samozásobitelských dávek másla ve prospěch městských dětí. Obyvatelé Sandhýblu jsou jednáním Němce – faráře rozhořčeni a žádají jeho nejpršnější potrestání.*“⁷⁸ V roce 1949 bylo vedeno správní řízení s administrátorem Bohuslavem Dohnalem z Bernartic pro přestupek § 431 tr. zák., neopatrné jízdy motorového vozidla. V roce 1952 bylo podáno trestní oznámení pro nesplnění ohlašovací povinnosti na faráře Štůlu: „*Po dobu tří týdnů na faře bydlel J. Glogar, který propadl na průmyslovce v Ostravě a přihlásil se na bohosloveckou fakultu.*“⁷⁹ Řízení bylo zakončeno ponaučením a pokutou 100,-Kčs.⁸⁰ V dalším případě to byl skorošický farář Josef Motyka, který, jak udává okresní církevní tajemník ve svém hlášení z děkanské porady z 23. ledna 1952, v době statistického soupisu do hlášení neuvedl chov jednoho vepře. Trest v tomto případě nebyl stanoven.⁸¹ Pro nesplnění ohlašovací povinnosti bylo navrženo v říjnu 1952 komisí okresní církevní pětky „*aby proti řeholní sestře Schramelové (Školské sestry de Notre Dame) z Javorníku bylo zavedeno trestní řízení správní.*“⁸² Osud této řeholnice v přístupném archivním materiálu není zachycen, podle výpovědi P. Kajetána Matonohy z Bílé Vody se sestra Schramelová nevrátila ve stanoveném termínu ze zahraniční návštěvy.

V případech trestních stíhání se v archivních materiálech opakovaně objevují jména osmi laických duchovních a dvou nekatolických kněží (faráři církve československé evangelické a církve československé). V případě oznámení trestného činu byly záležitosti stíhání předány k vyšetřování orgánům SNB, které je mohly, zvláště v případech přestupku proti zákonu č. 231/48, postoupit vyšetřujícím orgánům StB.⁸³ K prvnímu trestnímu stíhání došlo v roce 1949 - 11. března 1949 bylo zastaveno trestní řízení podle § 34b s administrátorem v Javorníku Ferdinandem Otevřelem, který měl při vyučování v únoru roku 1949 zbit žáka. Na konci roku 1951 byl pro zneužívání dětí zajištěn místoděkan P. Jan Barteček. Tento kněz byl nejprve zbaven duchovní funkce administrátora v Černé Vodě a Staré Červené Vodě, patrně někdy začátkem roku 1952 (pramenné údaje nejsou přesné) byl shledán vinným z trestného činu pohlavního zneužívání dětí, za což byl Okresním soudem v Jeseníku odsouzen ke ztrátě svobody v trvání 10 let a ztrátě občanských práv na dobu 5 let.⁸⁴ Jak poznamenal církevní tajemník, „*jeho případ byl záměrně šířen mezi věřícími a toto pak nemalou měrou přispělo k odhalení pravé tváře některých duchovních.*“⁸⁵ Případ P. Bartečka byl dáván do souvislosti s případem P. Josefa Galuszky, administrátora ve farnosti Vendryně. P. Galuszka byl zatčen pro „*prznění školní mládeže*“, a koncem roku 1954 ho čekal nejméně desetiletý trest odnětí svobody.⁸⁶

Počátkem roku 1954 byla rovněž řešena činnost administrátora v Písečné P. Františka Stabravy „*v záležitosti Betléma*“, šetření bylo okresními orgány VB nakonec předáno krajské správě StB.⁸⁷ A jeho provinění? „*Stabrava měl v kostele některé věci po řeholnicích. Byl to Betlém, obrazy, koberec, lino, apod. Stabrava tyto věci vybral, ale neuvedl do seznamu. (...) Na tento Betlém vybral 600,- (nezanesl pravděpodobně do knih). (...) Štůla informoval OCT, že Stabrava čachruje s farním majetkem, že v Širokém Brodě nechal některá zařízení odvézt z farního úřadu a toto měl údajně zpeněžit.*“ P. Stabrava byl znovu stíhán v souvislosti s hospodářskými přečiny na jaře roku 1955, tč. byl již kaplanem v Třinci. Dne 17. dubna 1955 proběhl s tímto bývalým jesenickým děkanem lidový soud, který ho odsoudil k tříletému vězení: „*Jmenovaný prodával pomníky odsunutých Němců, peníze si ponechal.*“⁸⁸

Pro šíření poplašné zprávy (§32, odst. 2, zák. č. 231/48 Sb.) byl soudně stíhán profesor bohosloví ve Vidnavě Josef Blokscha. Výsledkem trestního řízení byl rozsudek, který byl vynešen Okresním soudem v Jeseníku 11. dubna 1949 a jímž byl Blokscha odsouzen podle § 460 tr.z. k tuhému vězení na 1 měsíc a k náhradě trestního řízení, s podmínkou na dva roky.⁸⁹ Podle výsledků šetření měl Blokscha vydat svým spoluobviněným Františku Nollovi a Jindři-

chu Bublíkovi klíče od budovy semináře pro ukrytí ukradených věcí.⁹⁰

V průběhu roku 1949 bylo vedeno trestní řízení proti javornickému kaplanu Stanislavu Waloszskovi, který byl obviněn z pobuřování proti republice, hanobení vlády pro výkon její pravomoci a zneužití úřadu duchovního podle §8, 24, 28, tr. zákona č. 231/48 Sb. Trestní oznámení podalo velitelství StB v Jeseníku. Při vyšetřování byl obviněn, že jako učitel náboženství v Jeseníku 8. prosince 1948 a 11. ledna 1949 při vyučování pobuřoval. Waloszek podle dochovaných zpráv měl 8. prosince 1948 prohlásit před žáky, že v ten den měli mít volno, ale to nebylo povoleno, protože je dvouletka, 11. ledna 1949 měl žáky vyzývat, aby nesbírali papíry na Jiráskovy spisy, „*poněvadž v nich není pravda, jsou bludem a katolíkům škodlivé.*“⁹¹ V průběhu vyšetřování, které bylo zahájeno v únoru 1949, bylo trestní řízení proti Waloszskovi vedeno ve vyšetřovací vazbě v Praze na Pankráci, v říjnu téhož roku byly vyšetřovací spisy postoupeny Státní prokuratuře v Praze. V této době ještě nebylo trestní řízení ukončeno, dochované materiály o výsledku stíhání nevypovídají.⁹² Waloszek byl propuštěn po amnestii prezidenta republiky koncem října 1949.⁹³ Waloszek byl i po propuštění nadále sledován StB, v prosinci 1960 byl na jeho osobu (tč. byl Waloszek kaplanem v Karviné) zřízen svazek StB pod heslem „Rozkradač“. Pro doplnění uvádím další osud Stanislava Waloszka i v letech, které se této studie netýkají: v roce 1960 unikl trestnímu stíhání pro porušení § 123 trestního zákona pro zneužití náboženské funkce (rozšiřování polské náboženské literatury), o rok později byl odsouzen soudem v Karviné za rozkrádání národního majetku na 1 rok nepodmíněně (trest byl po odvolání snížen na 8 měsíců).⁹⁴

Častými tresty pro faráře bylo odebrání (či neschválení) státního souhlasu s vykonáváním duchovní služby. V případě starších farářů to pak byl jejich nucený odchod do ústavů pro přestárlé duchovní. Tento způsob „úklidu“ nepohodlných duchovních doporučila komise okresní církevní „pětka“ v Jeseníku na svém zasedání 25. srpna 1952: „*Při projednávání činnosti faráře Weichta ze Zálesí bylo konstatováno, že jmenovaný, státní příslušnost německá, je osobou naprosto nespolehlivou, je zaujat proti lidové demokratickému zřízení, (...) k výkonu duchovního nebyl mu dán českými úřady státní souhlas a taktéž nedostává plat.(...) Komise doporučuje, aby jmenovaný byl co nejdříve ze Zálesí odvolán a dán do ústavu pro přestárlé. Jeho činnost dá se hodnotit trestně podle zákona na ochranu republiky, pěstování revanšistických snah a nyní v poslední době i na ochranu pětiletého plánu, jelikož porušil předpisy o nakažlivých nemocích u zvířat.*“⁹⁵ Z rozhodnutí lidového soudu v Jeseníku ze dne 7. května 1953 byl Josef Weicht nakonec odsouzen ke ztrátě svobody na 4 měsíce (a současně na tento trest amnestován). Přes amnestii byl podle druhého trestu z okresu Jeseník vyhoštěn.⁹⁶ Podobný osud měl postihnout i faráře ve výslužbě Emila Beitze ze Staré Červené Vody a Josefa Blokschu, bývalého profesora vidnavského bohosloveckého semináře.⁹⁷ Prokazatelně z politických důvodů došlo k přeložení 5 duchovních v říjnu 1956. Z farního úřadu ve Zlatých Horách byl nucen odejít do Vratimova Miloslav Klisz a Jan Zlotý z farnosti v Ondřejovicích do Karviné.⁹⁸

Perzekuční zásah postihl i jesenické nekatolické církve. A to poměrně brzy. V říjnu roku 1948 byl zatčen spolu se skupinou asi deseti funkcionářů okresního výboru Československé sociální demokracie pro protistátní činnost farář církve českobratrské evangelické Jaroslav Choděra, který do Jeseníku přišel na jaře roku 1946.⁹⁹ Po zatčení se vyšetřování ujaly složky StB: „*Výše uvedené osoby jsou důvodně podezřelé, že asi v měsíci květnu nebo začátkem června 1948 utvořily po předběžné domluvě tajnou protistátní organizaci v Jeseníku, jejím úkolem bylo rozvrátiti politickou a hospodářskou základnu státu šířením nepravdivých zpráv, živěním nespokojenosti mezi obyvatelstvem, rozšiřováním protistátních letáků a vybízením k neplnění zákonných povinností.*“ Jaroslav Choděra byl označen za vedoucího a strůjce celé ilegální skupiny bývalých sociálních demokratů, kteří nesouhlasili se sloučením strany s KSC.¹⁰⁰ Podle hlášení Okresního akčního výboru NF v Jeseníku: „*byla celá skupina již předána soudu, avšak přelíčení dosud nebylo zahájeno, takže neznáme jeho vinu.*“¹⁰¹ Choděra je znovu hlášen jako vězněný za protistátní činnost ještě v seznamu kněží z 27. ledna 1949.¹⁰² Další osud Jaroslava Choděry již archivní záznamy nezachytily.

Další akce je spojena s perzekučními opatřeními vůči Československé straně lidové. V roce 1949 došlo k zatčení členů skupiny Světлана - Makyta v Jeseníku Jaroslava Regnera a Josefa

Důbravy. Josef Důbrava byl odsouzen ke 20 letům vězení, zabavení majetku a k pokutě 20000 Kč za kritické postoje vůči komunistickému režimu. Byl propuštěn po 10 letech a dvou měsících. K zatčení J. Regnera, majitele drogerie na jesenickém náměstí, došlo v lednu 1949. Regner byl obviněn z přechovávání ilegálního materiálu a ze snahy o „rozbití republiky“. Odpykal si v jáchymovských dolech 8 let z vyměřeného trestu doživotí.¹⁰³

Tzv. „reakční“ duchovní na Jesenicku

Je patrné, že již od počátku 50. let, ale zejména v období voleb do Národního shromáždění (NS), začala být znát výrazná nejednotnost v jesenickém římskokatolickém duchovenstvu. Z nejednoznačných indicií (resp. neobjektivních – hlášení OCT nadřízeným státním orgánům) se přinejmenším již v období „mírového hnutí“ vyhranily dva tábory. Tento fakt potvrzuje například hlášení okresního církevního tajemníka o průběhu besedy s katolickými duchovními děkanátu Jeseník z 20. listopadu 1954: „*Na této besedě došlo ke střetnutí duchovních, kteří mají poměr k republice, a tábora Dr. Bloksche, který je proti našemu lidově demokratickému zřízení. (...) Beseda má ten význam, že reakční křídlo se naprosto jasně odhalilo a že se ukázalo, že Dr. Blokscha není jenom miláčkem biskupa Onderky, ale je reakčním vůdcem duchovních v okrese jesenickém.*“¹⁰⁴ Státní souhlas k vykonávání duchovní služby a státní služné byly totiž silným motivem k veřejné spolupráci s režimem. Na druhou stranu se řada duchovních psychickým tlaku nepodvolila a trpěla za své přesvědčení pod silným státním dohledem. Takoví kněží byli označováni za ten nejreakčnější živel, a jak potvrzuje srovnání jmen „reakčních“ duchovních se jmény perzekvovaných osob, byli často terči komunistické mocenské mašinérie.

Kněží byli podle angažovanosti v nejrůznějších státně-církevních akcích a podle „politické bezúhonosti“ rozděleni do čtyř kategorií. To dokládá i několikrát zmiňovaná zpráva OCT z poloviny prosince 1953: „*Pomocí této akce (vlastenecké hnutí) vyšlo najevo nepřátelské stanovisko některých kněží, zvláště děkana Bijoka, arcibiskupského komisaře Kuli a faráře Dohnala, kooperátora Hrabce, Mikulce a Waloschka, takže jsme si mohli duchovní rozdělit do několika kategorií.*“¹⁰⁵ Duchovní s „reakčním zaměřením“ byli systematicky navštěvováni jak z krajských, tak i okresních Národních výborů, rovněž byli pod nejrůznějšími záminkami povoláváni k pohovorům k církevním tajemníkům.¹⁰⁶

Jako hlavní „reakčníci“ byli označováni zejména diecézní kněží německé národnosti, kteří nebyli z Jesenicka v období odsunu vystěhováni. Jako modelový příklad lze uvést případ Josefa Weichta ze Zálesí (Waldeku), který byl označen za osobu naprosto politicky nespolehlivou: „*Jmenovaný do nedávna žádal, aby byl odsunut a nabádal Němce v Zálesí, aby nežádali, případně vrátili čsl. státní občanství. Občané české národnosti jeho jednání odsuzují. Jeho přičiněním byly v obci utvořeny dva tábory. Církevním oddělením ONV bylo učiněno opatření, aby jeho činnost byla řádně vyšetřena a současně byl podán KNV návrh na jeho přemístění ze Zálesí.*“¹⁰⁷ Právě přemístění na jinou farnost (a tím i ztráta kontaktů s původními farníky) nebo odnětí (či nepřiznání) státního souhlasu s vykonáváním duchovní správy patřily k nejčastějším trestům, které „reakční“ duchovní postihly.

V roce 1952 bylo docíleno, že byl přeložen P. Bohuslav Dohnal z Bernartic. Na základě zásahu KNV byl zbaven státního souhlasu a tím i farářského místa: „*Šlo o osobu, která sledovala pouze osobní prospěch a drobnou úsluhou mezi obyvateli obce snažil se je získat pro své cíle, které neměly nic společného s otázkou náboženského přesvědčení.*“¹⁰⁸ Na jeho místo byl dekretem apoštolské administratury jmenován dosavadní kaplan v Javorníku Bohuslav Vlček.¹⁰⁹ Za „nejreakčnějšího“ kněze byl považován bývalý profesor bohosloveckého semináře ve Vidnavě Josef Blokscha.¹¹⁰ Jeho osoba snad nejvíce popuzovala státní orgány: „*P. Dr. Blokschu je možno zařadit mezi reakční kněze. Sám vidím v Dr. Blokschovi vyloženého nacistu, který měl být odsunut mezi prvními. (...) On, který vždy při všech příležitostech velmi rád zdůrazňuje „díků straně za to, že mu dala státní občanství a uchránila ho před odsunem“, velmi kritizoval stranu pro článek otištěný v Rudém Právu „Marxismus a náboženství“ a označil příslušníky strany za úhlavní nepřítel římskokatolických duchovních a římskokatolické církve.*“¹¹¹ Za „nejreakčnější

živel“ na Jesenicku byly rovněž považovány internované řeholnice, soustředěné na třech místech: v soustředovacím středisku v Javorníku, v Zaopatřovacím charitním ústavu v Bílé Vodě a v Zaopatřovacím ústavu ve Vidnavě. „*Jsou sice formálně soustředěny, vyrvány z prostředí, kde dříve reakčně působily, ale ústavní zřízení jim dovoluje zajížděti do původních sídlišť, nebo dokonce navíc spolupracovati i s reakcí v příkázaném sídlišti a při cestách pracovati agitačně ve vlacích, v čekárnách, v čekárnách ambulantních léčebných ústavů a vesměs všude. (...) Nejreakčnější – horažďovické školské sestry de Notre Dame - řízené z Broumova (...) mají vliv, jsou zfanatizované nepřítelky lidově demokratického zřízení a mám za to, že bylo velkou chybou, že tento bojový štáb řehole byl rozdělen do všech středisek. Tento řád měl býti samostatně soustředěn a přísně střežen.*“¹¹²

Závěrem je nutné zdůraznit, že se na Jesenicko díky jeho údělu „trestného okresu“, dostali duchovní nejružnějšího morálního a povahového profilu. Jesenicku se proto nevyhnula jistá angažovanost části kněží ve státních akcích církevního charakteru, v mnoha případech otevřená loajalita vůči režimu, stíhání za běžné trestné činy, porušování odvěkých církevních zásad. Na druhou stranu i politická perzekuce částí duchovních mohla za jejich postoj a přesvědčení. Jinak se projevovaly ženské řády¹¹³, jejichž život určila státem řízená internace do několika soustředovacích obcí.¹¹⁴

POZNÁMKY

1. BARTOŠ, J. a kol.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Olomouc 1994, s. 79-80.
2. JANÁK, D.: Politické strany a masové organizace. ČSZM, 1991 (roč. 40), s. 167-184; HUNČAGA, P.: Římskokatolická církev v československom Sliezsku po roku 1945. Magisterská práce. Rkp. FPF SU Opa-va 1996., s. 14.
3. MELZER, M.- SCHULZ, J. a kol.: Vlastivěda šumperského okresu. Šumperk 1993, s. 106; ADÁMEK, M.: Filozoficko-teologické učiliště a kněžský seminář ve Vidnavě (1899-1945). Disertační práce. Rkp. C.M. bohoslovecká fakulta v Litoměřicích. Vratimov 1982, s. 1 a 10.
4. ZAO, f. ZNV, exp. v Ostravě, k. 610, inv.č. 517. Zpráva arcibiskupského zvláštního pověřence Františka Onderky o majetku čsl. části vřatislavské arcidiecéze z 24.6.1946, č.j. 2134/226, adres. MŠO.
5. MELZER, M.- SCHULZ, J. a kol.: c.d., s. 106; ADÁMEK, M.: c.d., s. 1 a 10; HUNČAGA, P.: c.d., s. 14; SOKA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 296, inv.č. 185. Zpráva Apoštolské admin. v Českém Těšíně o jmenování generálního vikáře z 25.3.1953.
6. BARTOŠ, J. a kol.: c.d., s. 81-82.
7. Z minulosti se udržel zvyk nazývat některé farnosti děkanstvími nebo arciděkanstvími. Faráři pak užívali označení děkan nebo místoděkan (viceděkan). V obou případech jde pouze o titul. Podobně bylo titulu probošta používáno pro faráře ve farnosti na místě, kde kdysi byla kapitula kanovníků, pojmem kooperátor bývá označován farní vikář. Viz TRETERA, J.: Konfesní právo a církevní právo. Praha 1997, s. 157 a 161.
8. SÚA, f. SÚC, k. 42, inv.č. 102. Statistické přehledy z okresů KNV Olomouc, okr. Jeseník z 28.12.1949, adres. ÚAV NF.
9. Bílá Voda – Chudé školské sestry slavkovské, Sestry sv. Kříže, voršilký, Chudé školské sestry horažďovické, františkánky, vincentky, karmelitky, dominikánky, Služebnice Božského srdce Páně, rafaelky – 270 chovaneček a 49 členů personálu, Vidnava – dominikánky, boromejky, Chudé školské sestry horažďovické – 118 chovaneček a 29 členů personálu a Javorník – Chudé školské sestry horažďovické i slavkovské, cyrilky a vincentky – 122 řeholnic + kandidátky. Viz ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4460, inv.č. 4542. Statistické výkazy o počtu duchovních a řeholnic v letech 1954-1955, pololetní výkaz k 31.12.1954.
10. BARTOŠ, J. a kol.: c.d., s. 90.
11. SOKA Jeseník, farní kronika Bílé Vody. V Dachau byl až od 24. 4. 1943, propuštěn byl 28. 3. 1945. V Bílé Vodě působil opět od roku 1964 jako administrátor ex currendo. Viz TINŽOVÁ, Bohumila: Perzekuce katolického duchovenstva komisariátu Jeseník v letech 1938-1945. In: VII. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Sborník referátů. Jeseník 2007. s. 66-82.
12. KÁŇA, O.: Historické proměny Jesenicka po druhé světové válce (1945-1948). Severní Morava 1975, sv. 9, s. 30.
13. BARTOŠ, J. a kol.: c.d., s. 81-82.
14. KÁŇA, O.: c.d., s. 34.
15. KÁŇA, O.: c.d., s. 31.
16. HRADLOVÁ, J.: Odsun Němců z Frývaldova. Šumperk 1996, s. Citace archivního materiálu SOKA Jeseník, f. ONV, k. 12, inv.č. 79, č.j. 1283/pres.

17. Táz: c.d., s. 13.
18. Táz, c.d., s. . Citace z archivního materiálu SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 230 a), inv.č. 122, č.j. 615/45 z 14.9.1945. Hlášení o duchovní správě.
19. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 12, inv.č. 79, č.j. 46/45. Citace rovněž v práci Zdeny ŠMÍDOVÉ: Odsun Němců z Frývaldovska 1945. Magisterská diplomová práce. Rkp. FF MU Brno 1992, s. 46.
20. HRADILOVÁ, J.: c.d., s. 24. Citace SOkA Šumperk, ONV Frývaldov, k. 12, inv.č. 79. Opis č. 931/45 ze dne 24.10.1945; ŠMÍDOVA, Z.: c.d., s. 46-47.
21. SOkA Jeseník, f. ONV, k. 12, inv.č. 79, č.j. 3335 pres/46. Jana Hradilová uvádí ve své práci Odsun Němců z Frývaldova..., s. 24-25 č.j. 2574 pres/46 ze dne 28.3.1946. Staniční kniha SNB ve Frývaldově uvádí datum 27. 4. 1946.
22. SOkA Jeseník, f. ONV, k. 2, inv.č. 63, č.j. 484 dův./45.
23. Hranicář, 2.8.1946, roč. 2, č. 31(54).
24. Pryč s německými faráři! Hranicář, 19.4.1946, roč. 2, č. 16/69, s. 1.
25. HRADILOVÁ, J.: c.d., s. 25. Výpověď pana Vojtěcha Pospíšila ze dne 15.9.1995 – zde rovněž říká, že každá neděle ve sběrném táboře pro Němce ve Frývaldově (v budovách firmy Regenhart&Raymann) byla volná – asi jednou do měsíce zde kněz sloužil mši.
26. SOkA Jeseník, farní kronika Jeseníku, nestr.
27. SOkA Jeseník, f. ONV Frývaldov, k. 88, inv. č. 110.
28. Tamtéž.
29. ZAO, f. KNV Ostrava, k. 189, sign. 292.2. Žádost Úřadu arcibiskupského zvláštního pověřence Onderky v Českém Těšíně z 2.8.1946, č.j. 2537/4, adres. MV.
30. ZAO, f. KNV Ostrava, k. 189, sign. 292.2. Žádost Úřadu arcibiskupského zvláštního pověřence Onderky v Českém Těšíně z 11.9.1946, č.j. 3010/46, adres. ZNV, exp. v Ostravě.
31. ZAO, f. KNV Ostrava, k. 189, sign. 292.2. Zpráva o duchovních německé národnosti z 21.4.1948, adres. MV Praha.
32. ZAO, f. KNV Ostrava, k. 189, sign. 292.2. Zpráva Úřadu arcibiskupského zvláštního pověřence v Českém Těšíně z 12.7.1948, č.j. 1413-X-48, adres. Ústředí Státní bezpečnosti v Praze.
33. AMV, spis 305-389-3. Šetření OÚ StB v Ostravě z 30.1.1948 k novinovému článku z Nové Svobody z 16.11.1947: „Protistátní činnost německých kněží na Hlučínsku a v Jeseníkách – Hitlerovi vyznavači stále štvou na pohraničních farářech.“, č.j. 25461/47, adres. MV; ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4445, inv.č. 4520. Seznam ONV Jeseník řím. kat duchovních německé národnosti z 11.10.1949, zn. 370-11/10 – 1949-I, adres. KNV Olomouc.
34. SÚA, f. SÚC, k. 42, inv.č. 102. Zpráva KNV v Olomouci o kádrové situaci v olomouckém kraji z 30.12.1950, zn. 379/33-115-3/12-1950-I/č.
35. ZAO, pobočka Olomouc, f. KAV NF Olomouc, k. 98, inv.č. 628, sign. IV b 98. Zpráva služebního inspektora KAV NF ze služební cesty po jeseníckém okrese z 8.6.1949; SÚA, f. SÚC, k. 42, inv.č. 102. Situační zpráva KNV v Olomouci z 8.4.1952, zn. 290-I/3-1952-č; ZAO, pobočka Olomouc, f. KAV NF Olomouc, k. 98, inv.č. 628, sign. IV b 98. Situační zpráva KNV v Olomouci z 6.9.1954, zn. 290-1954-č.
36. SÚA, f. SÚC, k. 76, inv.č. 106. Zpráva zmocněnce Daniela u Apoštolské administratury v Českém Těšíně z 7.11.1954, zn. TD-58/1954.
37. SÚA, f. SÚC, k. 76, inv.č. 106. Dopis Jana Zlotého – administrátora v řím. kat. farnosti úřad Ondřejovice z 12.10.1954, adres. generálnímu vikáři Veselému Apoštolské admin. v Českém Těšíně, opis č.j. 105-54.
38. Zajímavý je i osud P. Ferdinanda Otevřela z farnosti v Uhelné, který byl z trestu přeložen do Uhelné z Jablunkova, kde před únorem 1948 organizoval stranu lidovou, za níž byl také místopředsedou MNV. „V Únoru 1948 se postavil na stranu pracujícího lidu, byl povolán do MAV NF, uloženo mu místní vedením KSC vytyčeno AV lidové strany. Když tento příkaz ochotně splnil, byl přeložen do Javorníka a tam mu byla přidělena farnost v Uhelné. (...) Dle mého soudu by bylo možno Ferdinanda Otevřela použít k různým akcím mezi nižším duchovenstvem, neboť ochotně podepsal „Memorandum“ a podal mě charakteristiku většiny kněží. Doporučil ty, na které se mám se žádostí o podpis obrátit.“ Viz ZAO, pobočka Olomouc, f. KAV NF Olomouc, k. 98, inv.č. 628, sign. IV b 98. Zpráva církevního instruktora KAV NF z okresu Jeseník z 8.6.1949.
39. SÚA, f. SÚC, k. 76, inv.č. 106. Zpráva zmocněnce Miloše Daniela u Apoštolské administratury v Českém Těšíně z 7.11.1954, zn. TD-58/1954.
40. SÚA, f. SÚC, k. 81, inv.č. 107. Záznam z porady z 23.8.1949 u poslance Havelky - úkoly KA na krajské úrovni: vybudovat síť kolportérů Katolických novin, péče o vývěsné tabule v obcích o KA, přednášky, koncerty jako agitace KA.
41. SÚA, f. SÚC, k. 81, inv.č. 107. Zápis zástupce KA v Olomouci Jaroslava Doupovce, bez data, adres. SUC Praha.
42. SOkA Jeseník, f. OV KSČ. Zápis ze schůze POV KSČ v Jeseníku z 14.6.1949.
43. KAPLAN, K.: Stát a církev v Československu 1945-1953. Praha 1993, s. 78-80.
44. ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4443, inv.č. 4517. Zápis ze schůze KV KA v Olomouci z 19.6.1949.

45. KAPLAN, K.: c.d., s. 79.

46. SOKA Jeseník, f. OV KSČ. Zápis ze schůze POV KSČ z 14.6.1949.

47. Podle zpráv SÚC z 350 duchovních v olomouckém kraji podepsalo 52 duchovních, I. pastýřský list čten v 31% a II. pastýřský list čten 51% v kostelích. SÚA, f. SÚC, k. 81, inv.č. 107. Zápis zástupce KA v Olomouci Doupovce, bez data, adres. SÚC Praha.

48. SOKA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 283, inv.č. 162. Zpráva ONV v Jeseníku za měsíc červen z 9.7.1949. V této době byla částí jeseníckého kléru sepsána rezoluce, která vzešla z porady římskokatolických kněží jeseníckého okresu z 15.6.1949. V otevřeném dopise bylo zaujato kladné stanovisko ke KA a dohodě mezi státem a církví. Rezoluci podepsali: Jan Barteček – administrátor ve Staré Cervené Vodě, Josef Motyka – admin. ve Skorošicích, Ferdinand Otevřel – admin. v Uhelně, Adolf Król – admin. v Domašově, Václav Leder – admin. ve Vidnavě a Alois Eineigel – admin. v Jeseníku. Viz Stráž lidu, 17.6.1949, roč. 5, č. 141, s.1.

49. Tamtéž.

50. SOKA Jeseník, f. OV KSČ Jeseník. Zápis o schůzi POV KSČ Jeseníku, 28.6.1949.

51. Tamtéž.

52. V každém okrese podle ustanovení krajského AV NF a KNV vznikaly OV KA, podle volebního řádu byli členové voleni na okresních konferencích zástupci místních výborů. OV KA se skládal z deseti až dvaceti členů tak, aby byly dle možnosti zastoupeny všechny farnosti. Funkcionáři se scházeli měsíčně každou středu. Viz ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4443, inv.č. 4517, Zápis ze schůze užšího představenstva KV KA z dubna 1950.

53. Tamtéž.

54. ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4445, inv.č. 4921. Zpráva o činnosti první okresních výborů KA, bez datace; ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4443, inv.č. 4517. Zápis ze schůze OV KA v Jeseníku ze srpna 1949.

55. SOKA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 283, inv.č. 162. Situační zpráva ONV v Jeseníku z 9.7.1949.

56. ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4443, inv.č. 4517. Zápis užšího představenstva KV KA z 3.8.1951. Jednoduchou sítí důvěrníků, funkce předsednictva OV KA, aktivní spolupráci laických členů se podařilo „rádně organizovat“ teprve v roce 1951. Viz ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV, k. 4443, inv.č. 4517. Zápis ze schůze užšího představenstva KV KA z 7.2.1951.

57. SOKA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 283, inv.č. 162. Situační zpráva ONV v Jeseníku z 9.7.1949.

58. SOKA Jeseník, f. OV KSČ. Zápis ze schůze POV KSČ v Jeseníku z 28.6.1949.

59. Člen předsednictva KA, ze Slatiny ve Slezsku. Viz SÚA, f. SÚC Praha, k. 81, inv.č.107.

60. ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4445, inv.č. 4921. Zápis ze schůze užšího předsednictva KV KA v Olomouci z 14.11.1949.

61. SOKA Jeseník, f. OV KSČ. Zápis o schůzi POV KSČ v Jeseníku z 30.8.1949.

62. ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4443, inv.č.4517. Zápis ze schůze užšího předsednictva KV KA z 21.9.1950.

63. ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4443, inv.č.4517. Zápis ze schůze užšího předsednictva KV KA z 14.9.1950.

64. ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4443, inv.č. 4517. Zápis ze schůze užšího předsednictva KV KA z 3.8.1951.

65. Václav Leder, administrátor Vidnava, Jan Barteček, administrátor Černá Voda, František Kaluža, administrátor Dolní Domašov, Josef Wencel, administrátor Vápenná, Alois Eineigel – farář Jeseník, František Štařbrava, farář Písečná. Viz ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4444, inv.č. 4517. Zpráva o MKRD z 14.12.1950, č.j. 379/5/XII-1950-I/4-De, adres. SÚC.

66. ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4444, inv.č. 4517. Zpráva o MKRD z 15.12.1950, č.j. 379/5/XII-1950-I/4-De, adres. SÚC.

67. SOKA Jeseník, f. ONV, k. 290, inv.č. 172. Zpráva církevního odd. KNV Olomouc, zn. 299-9/8-1951-I/4, 9.8.1951, adres. ONV.

68. Výzva duchovních Jesenicka z 29.5.1951: „*My duchovní římskokatolické církve na Jesenicku, vřele doporučujeme všem věřícím, aby svým podpisem potvrdili souhlas s provolání Světové rady míru. V lidovém hlasování promluvíme všichni jedním hlasem. Nechceme válku, protože milujeme člověka, milujeme svou rodnou vlast, svůj národ odsuzujeme naši zrádnou emigraci, která v cizích službách usiluje o přepadení naší vlasti. Podepíšeme všichni, protože každý podpis bude odpovědí válečným štváčům a bude dokumentovat, jak pevná a nerozborná jest hráz československého lidu o kterou se roztrhají všechny pokusy nepřátel o rozpoutání nové světové války. Lid celého světa bere věc zachování míru do svých rukou, proto i my, duchovní ř.k. okresu Jeseníckého, stavíme se do předních rad bojovníků a za mír a jsme přesvědčeni, že společným úsilím bude mír zachován.*“ Pod tímto dokumentem je podepsáno 14 kněží řím.kat. církve jeseníckého okresu. Zda se jedná o předtištěný formulář, který byl pouze podepsán, není známo, k celému dokumentu jsem nenašla žádné známky nátlaku, který by byl na duchovní vyvíjen, ale je to vcelku pravděpodobné. Viz SOKA Jeseník, f. ONV, k. 290, inv.č. 172. Zpráva církevního odd. KNV Olomouc, 9.8.1951, zn. 299-9/8-1951-I/4, adres. ONV Jeseník.

69. SOKA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 290, inv.č. 172. Beseda duchovních jeseníckého okresu z 29.5.1951;

SOkA Jeseník, f. ONV, k. 290, inv.č. 172. Zpráva o průběhu mírového hlasování mezi duchovními a řeholnicemi z 15.6.1951, adres. církevnímu odd. KNV v Olomouci; SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 290, inv.č. 172. Zpráva o čtení pastýřského listu z 9.8.1951, zn. 299-9/8-1951-I/4.

70. „Provolání biskupů a ordinářů ČSR k představitelům katolické církve, v západních státech za mírové dorozumění: (...) Je proto povinností všech lidí dobré vůle usilovati, aby bylo odvráceno nebezpečí rozštěpení národů na dva nepřátelské tábory (...)“ Dr. Fr. Onderek, apoštolský administrátor.“ Viz SOkA Jeseník, f. ONV, k. 296, inv. č. 185. Skolení jeseníckých duchovních z 1.6.1951.

71. KAPLAN, K.: Stát a církev..., s. 158.

72. Účast jeseníckých duchovních na MHKD z 27.9.1951- přihlášení za Jeseník: Jan Barteček, administrátor St. Červená Voda, Alois Eineigel, probošt Jeseník, Karel Motyka, administrátor Skorohořice, František Stabrava – farář Písečná, Evžen Štula, administrátor Zlaté Hory, Ptoček Alois, administrátor Dolní Lipová, Václav Wencel, Vápenná, Bohumil Vlček, Javorník. Viz ZAO, f. KNV Olomouc, k. 4444, inv.č.4517. Zpráva o mírové konferenci 1951 OCT v Jeseníku, nedat., adres. KNV v Olomouci.

73. ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4444, inv. č. 4517. Zpráva OCT v Jeseníku o ohlasu mírové konference na Jesenícku z 15.10.1951, zn. 1-290/2-15/10-1951.

74. Provolání duchovenstva jeseníckého okresu: „My, duchovní okresu jeseníckého slibujeme, že veškerou naši práci zaměříme k tomu, abychom také přispěli k zachování světového míru a k vybudování lepšího zítřka pro všechny na tomto světě. My, duchovní okresu jeseníckého nechceme válku a odsuzujeme každé počínání těch, kteří v cizích službách, nám nepřátelských, usilují o přepadení naší vlasti a snaží se všemi způsoby pošpinit všechno naše budovatelské úsilí.(...) Duchovní dnes nesmí býti uzavřenou osobou, nýbrž musí se skutečně zajímati o veškeré dění v našem státě a dobrou radiu musí býti všem našim lidem nápomocen ve všem.(...) duchovní budou v denním styku s občany ve svých farnostech a při různých jiných příležitostech upozorňovati a nabádati všechny naše občany k plnění občanských povinností a tím se skutečně aktivně zařadí do mírového tábora, který vede Sovětský svaz.“ Viz SOkA Jeseník, f. ONV, k. 290, inv.č. 172. Beseda k Celostátnímu mírovému sjezdu katolického duchovenstva v Praze z 23.10.1951.

75. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 290, inv.č. 172. Zpráva OCT v Jeseníku o MHKD, nedat.

76. ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4444, inv.č. 4517. Zpráva o mírové konferenci 1951 OCT v Jeseníku, nedat., zn. 1-290/2-15/10-1951, adres. KNV v Olomouci.

77. S Jeseníckem souvisí i případ dominikána Silvestra Braita, který byl souzen v celostátním procesu s klérem. Byl v jeseníckém okrese zajištěn při pročitávání pastýřských listů. Viz SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 290, inv.č. 172. Zpráva OCT o vývoji církevně politické situace na úseku církevním v okrese Jeseník z 15.12.1953; Braito, člen dominikánů, profesor na generálním theologickém a filozofickém semináři Dominikánů v Olomouci. Viz. SUA, f. SÚC, k. 42, inv.č. 102. Zpráva KNV v Olomouci z 21.2.1950, zn. 370/18-25.9/2-1950-I, adres. SÚC.

78. Nová svoboda, 21.1.1948, roč. IV, č. 18, s.4.

79. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 293, inv.č. 180. Zápis z děkanské porady z 23. 1. 1952.

80. Tamtéž.

81. Tamtéž.

82. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 293, inv.č. 180. Zápis ze zasedání komise církevní pětky z 25.10.1952 o trestním stíhání kněží.

83. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 293, inv.č. 180. Schůze komise církevní pětky při referátu I/3 ONV v Jeseníku, konané 11.2.1954.

84. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 290, inv.č. 172. Zpráva OCT o církevně politických otázkách v okrese Jeseník pro POV KSC v Jeseníku z 19.2.1952.

85. SOkA, f. ONV Jeseník, k. 290, inv.č. 172. Zpráva OCT o vývoji církevně politické situace na úseku církevním v okrese Jeseník, z 15.12.1953.

86. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 290, inv.č. 172. Hodnocení kněžské konference děkanátu Jeseník z 3.11.1954, odes. zmocněnc SÚC při apoštolské administratuře v Českém Těšíně Miloš Daniel, adres. OCT v Jeseníku; SUA, f. SÚC, k. 76, inv.č. 106. Zpráva zmocněnce Miloše Daniela při apoštolské administratuře v Českém Těšíně z 7.11.1954, zn. TD-58/1954, adres. SÚC.

87. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 293, inv.č. 180. Zápis ze schůze komise církevní pětky při referátu I/3 ONV v Jeseníku z 11.2.1954.

88. SÚA, f. SÚC, k. 42, inv.č. 102. Situační zpráva KNV v Olomouci z 4.5.1955, zn. T24/55-č, adres. SÚC.

89. ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4445, inv.č. 4520. Zpráva KNV v Olomouci z 7.10.1949, zn. 370/15-1-7/10-1949-I, adres. Okresní prokuraturaře v Litovli. Seznam kněží - trestní činnost, spolehlivost, vypracován jako podklad pro úpravu platů duchovenstva.

90. Tamtéž.

91. ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4445, inv.č.4520. Zpráva okresní prokuratury v Jeseníku z 10.10.1949 (seznam duchovních v trestním řízení), č.j. Pres. 5/49 – Taj., adres. Krajské prokuraturaře v Olomouci.

92. ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4445, inv.č. 4520. Seznam kněží - trestní činnost, spolehlivost, vypracován jako podklad pro úpravu platů duchovenstva. Zpráva KNV v Olomouci z 7.10.1949, zn. 370/15-1-7/10-1949-I, adres. Okresní prokuraturaře v Litovli a seznam duchovních v trestním řízení vypra-

covaný okresní prokuraturou v Jeseníku z 10.10.1949, č.j. Pres.5/49 – taj., adres. Krajské prokuraturě v Olomouci; ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4445, inv.č. 4921, sign. 460. Seznam kněží, kteří byli tč. ve správním řízení, stav k 28.10.1949, vypracoval ONV, adres. KNV v Olomouci; ZAO, pobočka Olomouc, f. KAV NF, k. 101, inv.č. 664, sign. IV b 134. Svodka KAV NF v Olomouci o postižených kněžích z 22.4.1949, zn. 788/49/Svo/Zaj, adres. ÚAV NF v Praze a zpráva KAV NF z 1.6.1949, zn. 788/2/49/Svo/Zaj, adres. ÚAV NF v Praze.

93. AMV, spis StB V-2026 krajského velitelství StB v Ostravě z 30.9.1952, č.j. A-2309/502-52.

94. AMV, spis StB V-2026. Zpráva okresního odd. StB v Karviné z 4.10.1961, č.j. A-00302/3-61.

95. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 293, inv.č. 180. Zápis z jednání komise církevní pětky z 25.8.1952 v Jeseníku.

96. SÚA, f. SÚC, k. 42, inv.č. 102. Situační zpráva KNV v Olomouci z 4.6.1953, zn. I/3-292-1953-u, adres. SÚC.

97. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 293, inv.č. 180. Zápis ze zasedání komise církevní pětky z 25.10.1952 o trestním stíhání kněží; Na P. Emila Beitze bylo v dubnu 1955 podáno trestní oznámení okresní prokuratury v Jeseníku pro rušení veřejného klidu („pobuřování“), výsledek není znám. Viz SÚA, f. SÚC, k. 42, inv.č. 102. Situační zpráva KNV v Olomouci z 4.5.1955, zn. T 24/55-č, adres. SÚC.

98. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 597, inv.č. 655. Úřední záznam ONV v Jeseníku z 1.10.1956.

99. Jaroslav Choděra byl 31. 8. 1947 byl zvolen prvním evangelickým farářem na Jesenícku po II. světové válce. Viz nezpracovaný fond soukromého archivu farností českobratrské evangelické v Jeseníka. Kronika sboru.

100. AMV, spis StB 305-49-3. Závěrečná zpráva Zemské úřadovny StB, exp. v Ostravě z 20.11.1948 o vyšetřování StB ve věci Jaroslava Choděry, č.j. 1131/taj.-48.

101. SOkA Jeseník, f. OAV NF, nezpr., bez datace.

102. ZAO, pobočka Olomouc, f. KAV NF, k. 99, inv.č. 635, sign. IV b 105. Seznamy kněží – charakteristika, spolehlivost. Zpráva AV NF v Jeseníku z 27.1.1949, č.j. 143-H/A.

103. KRÁLIKOVÁ, J.- SAMTOVÁ, P.- ŠARKÓZIOVÁ, B.: Svědectví o politických procesech padesátých let v jeseníckém regionu. SOČ Gymnázium Jeseník. Rkp. Jeseník 1993, s 15-19.

104. ZAO, pobočka Olomouc, f. KNV Olomouc, k. 4447, inv.č. 4522. Hlášení KCT v Olomouci o besedě s duchovním v jeseníckém okrese z 20.11.1954, zn. cír. 290-1954-č, adres. SÚC Praha.

105. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 290, inv.č. 172. Zpráva OCT o vývoji církevně politické situace na úseku církevním v okrese Jeseník, z 15.12.1953.

106. SÚA, f. SÚC, k. 42, inv.č. 102. Situační zpráva KNV v Olomouci, z 4.4.1954, zn. I/3-290-1954-č., adres. SÚC.

107. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 290, inv.č. 172. Zpráva o církevně politických otázkách v okrese Jeseník pro POV KSC v Jeseníku, z 19.2.1952.

108. Tamtéž.

109. Tamtéž.

110. Josef Blokscha, který jako jediný z profesorů semináře nebyl odsunut do Německa, patřil k nejvzdělanějším lidem na okrese (podle výpovědi pamětníků mluvil několika světovými jazyky, byl velmi přísný a stál pevně za svými náboženskými zásadami, které se nemohly v žádném případě slučovat s marxisticko-leninským učením československých komunistů).

111. SOkA Jeseník, f. ONV Jeseník, k. 290, inv.č. 172. Zpráva OCT Maličkého v Jeseníku z 11.11.1954, adres. KNV, odbor pro věci církevní.

112. Tamtéž.

113. NEUBAUEROVÁ-BRACHTLOVÁ, Michaela: Osudy ženských řádů a kongregací na Jesenícku po roce 1945. Vlastivědný věstník moravský 2004, č. 4, s. 337-354.

114. Tento článek je zkrácenou a upravenou verzí části autorčiny diplomové práce *Římskokatolická církev na Jesenícku v letech 1945-1956*, obhájené roku 2002 na Ústavu historie-muzeologie FPF Slezské univerzity v Opavě, pod vedením prof. PhDr. Zdeňka Jiráska, CSc.

ZUSAMMENFASSUNG

Die römisch-katholische Kirche in der Jeseníker Region in den Jahren 1945 – 1956

Die kirchliche Verwaltung der Jeseníker Region unterschied sich nach dem zweiten Weltkrieg von der staatlichen Verwaltung. Kurz vor dem Tode des Breslauer Erzbischofs Kardinal Bertram wurde am 21. Juni 1945 Dr. František Onderek zum Sonderbeauftragten für den tschechoslowakischen Landstrich ernannt. Durch päpstliche Entscheidung vom 26. Juli 1947 wurde für den tschechoslowakischen Teil der Breslauer Erzdiözese eine neue Verwaltung eingerichtet – eine apostolische Administration in Český Těšín – und František Onderek wurde zu ihrem apostolischen Administrator ernannt. Die neue Verwaltung erstreckte sich auf das Jeseníker und das Česko-Těšiner Gebiet

hatte eine Agenda mit den selben Rechten, Privilegien und Pflichten, wie sie einem residierenden Bischof zustanden. Beide Gebiete wurden durch päpstlichen Beschluss *Praescriptionum sacrosancti* im Jahre 1978 in das Erzbistum Olomouc eingegliedert. Gegenwärtig gehört das Jeseníker Dekanat zur Diözese Ostrava-Opava, die im Jahre 1996 entstand.

In den ersten Jahren nach Ende des Krieges lösten die Verwaltungs- und Kirchenorgane die Aussiedlung der deutschen Geistlichen (zu jener Zeit gab es im Jeseníker Gebiet insgesamt 135 Personen mit geistlicher Tätigkeit und 112 Ordensschwwestern in sechs Klöstern und Häusern der Ordensschwwestern). Nicht nur während der so genannten wilden Aussiedlung der Deutschen, in den Internierungslagern sondern auch in den einzelnen Pfarreien galten Restriktionen bezüglich der deutschen Geistlichen und Gläubigen. Bis zum Januar 1947 wurden an die 55 Tausend Deutsche aus der Region Jeseník ausgesiedelt, im Gebiet blieben nur 4 336 und zogen 30 480 Tschechen zu. Es herrschte ein absoluter Mangel an tschechischen Priestern. Die verwaisten Pfarreien in der Jeseníker Region übernahmen nach und nach Priester aus dem Gebiet Český Těšín. Die Umsiedlung in das Grenzgebiet erfolgte oftmals nicht freiwillig, sondern stellte mehr oder weniger eine Strafe dar. Der kommunistische staatliche Apparat verfolgte nach dem Jahre 1948 mit der Umsiedlung unbequemer, häufig politisch verfolgter Priester zwei Ziele: Die „feindlichen“ Geistlichen weg vom Zentrum in das Grenzgebiet zu bringen und durch ständigen Wechsel ihre Verbindungen zu den ehemaligen Gemeindemitgliedern zu zerstören.

Im Jahre 1949 wurde das Programm Katholische Aktion verkündet, mit dem die kommunistische Staatsmacht sich die Priester unterordnen und die Gläubigen anregen wollte, die volksdemokratischen Einrichtungen zu unterstützen. In der Region Jeseník dauerte die Aktion zwei Jahre mit problematischen Folgen. Einige Priester unterschrieben häufig eine Einverständniserklärung mit der Verkündung der katholischen Aktion ohne Überzeugung oder unter Druck. Ein weiteres Verschleiernsmanöver mit atheistischer Wirkung war die so genannte Friedensbewegung der katholischen Geistlichkeit, die sich im Jahre 1951 zu entwickeln begann

Die Jeseníker Region traf ein gerichtlicher und außergerichtlicher Verfolgungsschlag gegen den römisch-katholischen Klerus, insbesondere nach dem Gesetz Nr. 231/48 Gesetzbuch zum Schutz der Volksdemokratischen Republik. In den Archivmaterialien erscheinen wiederholt die Namen von acht Laiengeistlichen und zweier nicht katholischer Priester der tschechoslowakischen evangelischen Hussiten- und Tschechischen Bruderschaftskirche. Einige Zugriffe auf die Priester sind reine Kriminalisierung (angebliche Verbreitung von alarmierenden Nachrichten, Aufwiegelung, Verunglimpfung der Staatsmacht, strafbare Eigentumshandlungen). Häufige Strafen für Pfarrer war der Entzug oder die Nichterteilung des staatlichen Einverständnisses zur Durchführung einer geistlichen Dienstes. Im Falle von älteren Priestern ging es um eine Pensionierung. Die Verfolgung betraf auch die Mitglieder der Tschechoslowakischen Volkspartei. Infolge der Einstufung der Jeseníker Region als „Strafbezirk“ kamen auch einige Geistliche mit niedrigen Moral- und Verhaltensprofilen hier her. Als „reaktionärste Element“ in der Region Jeseník wurden die Ordensschwwestern angesehen, die in Bílá Voda, Javorník und Vidnava konzentriert waren.

Drobnosti

K historii Českého pramene a pomníku na Gräfenberku

Když v roce 1836 nechal francouzský baron Alfréd von Chabot na Hydropatické skály vytesat první děkonný nápis Vincenzi Priessnitzovi, začali i ostatní především zámožní jednotlivci či skupiny z různých národů uvažovat o podobném vyjádření svého vděku tomuto geniálnímu léčiteli. Za Priessnitzova života to byli Maďaři v roce 1840 se svým slavným Lvem, o rok později Rumun M. de Plaremburg s jehlanovitým tzv. Francouzským pomníkem u cesty vedoucí na Gräfenberk, v roce 1846 Prusové s mramorovým pomníkem věnovaný „nesmrtelnému“ Priessnitzovi a v revolučním roce 1848 Angličané s honosným mramorovým pramenem se třemi výtoky umístěným v dnešních Smetanových sadech. Nutno však dodat, že začaly vznikat také první obroubené prameny v okolí lázní. První z nich¹ byl sice postaven císaři Ferdinandovi patrně na konci 30. let 19. století, další však již začaly vznikat se šířením kultu vody, kterou Priessnitz především ke své léčbě využíval.² V tomto ohledu byli první Rakušané, kteří postavili roku 1840 esteticky jednoduchý Vídeňský pramen. A již v roce 1842 to byli i Češi, kteří se připojili k výstavbě pramenů (pomníků), aby vzdali hold Priessnitzovi a „jeho“ vodě.

V té době se zde léčili hrabě Karel Nostic, hrabě Thun – Hohenstein s manželkou, z Moravy přijela hrabata Vilém a Vladimír Mitrovští, snad se i oni podíleli na financování nebo samotné výstavbě a pojmenování pramene. Nutno však dodat, že ačkoliv se jednalo o pramen Český,³ pojmenován byl německy – *Böhmische Quelle*. Mohyla pramene byla dle dobových litografií vystavěna velice jednoduše. Asi dvoumetrová půlkruhová stěna z nasucho skládaných kamenů strmě a nerovnoměrně klesala do stran. Kromě desky s názvem *Böhmische Quelle 1842* zde byly další dvě kovové desky v německém a francouzském³ jazyce upozorňující pacienty, aby vodu pramene neznečišťovali. Voda pro svou výbornou kvalitu byla pacienty velice oblíbená. Dopoledne byl pramen tak navštěvován, že na mnohých lavicích zde umístěných téměř nebylo místo k sezení. K tomu samozřejmě přispívala i ideální poloha pramene. Voda byla navíc rourami sváděna do Gräfenberku na koupele, do

zásobníku pro vodu a dokonce napájela i Domácí pramen⁴ postavený v roce 1843 lázeňskými pacienty na budově Hradu. O kvalitě vody z Českého pramene se můžete nakonec přesvědčit sami. V současnosti je dokonce nejvýtečnější v celém okolí lázní, což mimo jiné zapříčiňuje i její mírná radioaktivita, jež má blahodárné účinky na lidský organismus, na což už ve 40. letech 20. století upozornil německý badatel A Wagner⁵ a což potvrdili o deset let později ve svých pracích Rudolf Jirkovský a Vlastimil H. Matula⁶.

Asi v 60. až 70. letech 19. století byl pramen upraven na menší kamennou zídku, přibýly zde i altány. Na přelomu 19. a 20. století byl pramen poprvé od svého vzniku přestavěn na honosnější pomníček. Z prostřední části ve tvaru kvádrů s kamennou stříškou nahoře vytékala pramenitá voda z chrlice lví hlavy. V okolí byl také vystavěn mléčný bar, který zvýšil atraktivitu místa. Tedy přinejmenším do vzniku Československé republiky. Bezprostředně po 1. světové válce totiž přestali do lázní zajiždět zámožní pacienti z Německa, Rakouska apod. Okolí pramene začalo pomalu pustnout...

V roce 1999 byla v blízkosti Hydropatických skal panem Mirkem Trávníčkem nalezena žulová deska s nápisem *Český pramen 1842, Zotav. Morava 1933*. Soudě podle toho, měl být pramen asi v roce 1933 opraven a dokonce poprvé pojmenován česky, což mohlo pro českou menšinu působit i jako povzbuzení v československém státu ohroženém nacizmem. Jestli se deska na pramen skutečně dostala a pak byla Němci snižena a pohozena, patří jen do stádia úvah.

Jasně však je, že stejně jako ostatní prameny i tento po roce 1945 zpustl zcela. Na jaře 1960 byl jarními vodami stržen, a proto o rok později lázně přistoupily k jeho obnově. Žulové kvádry byly zpevněny betonem. Taktéž byly zasazeny dvě desky. Jedna se zmínkou o renovaci s rokem 1960 a druhá s novým názvem a rokem založení. Pramen byl totiž profesorem Bohuslavem Fialou přejmenován na Jitřní, když se v roce 1946 měnilo turistické značení: začalo se právě tady ráno a skončilo se večer u pramene Altmannsfreude, který byl tudíž přejmenován na Večerní. V sou-

časnosti se Jitřní pramen nachází ve stejném stavu jako po opravě v 60. letech 20. století a je nadále udržován. Navíc se před nepřízní počasí mohou pacienti a turisté ukrýt v nově vystavěném altánu v blízkosti pramene.

Vraťme se však do 60. let 19. století...

Mnozí čeští krajané se kvůli německým a francouzskému nápisu na rádoby českém pramenu stávali velice často terčem posměchu pacientů ostatních národností. Dokonce po Gräfenberku kolovala básnička Johanna Carla von Walterskirchena, jejíž část se zmiňuje o tom, že *pramen Český všemi řečmi mluví, toliko mateřskou řečí nemluví.*⁷ Není třeba dodávat, že se velice rychle rozšířovala a škodila nejen českým pacientům, ale především samotnému národu. Proto v roce 1867 přišel vysloužilý císařský královský nadporučík a vlastenec Jan Ripper⁸ s myšlenkou postavení důstojného českého pomníku s českým nápisem. Tuto myšlenku sdělil právě zde meškajícím Dr. A. Pražákovi, který se na Gräfenberku léčil již v roce 1854, a Dr. A. F. Šromovi léčícím se zde s manželkou. Samozřejmě by pomníkem upozornili nejen na velkého „vodního doktora“ Vincenze Priessnitze, ale podnítili by oživlé národní sebevědomí Čechů jak na Gräfenberku, tak - jak se později ukázalo - v celém českém království. Stavba se tedy pro malý a utlačovaný národ stala otázkou prestiže. Proto Janu Ripperovi netrvalo příliš dlouho, aby tuto myšlenku prosadil i ve vyšších kruzích v Praze.

Peníze na stavbu a vyhotovení pomníku se shromažďovaly prostřednictvím dobrovolných sbírek, jichž se účastnili mnozí vlastenci. Za tímto účelem ustanovil Ripper společně s předními představiteli českého veřejného života F. L. Riegrem, K. Sladkovským, Dr. A. Pražákem, J. S. Skrejšovským, Dr. A. F. Šromem, knihkupci Rívnáčem a Grégrem, profesorem Hamerníkem a mnoha dalšími výbor pro postavení pomníku. Ten se obracel na přední českou šlechtu se žádostí o příspěvek. Mnozí z nich, např. kníže Lobkovicz, kníže Liechtenstein, hrabě Schönborn a další, na stavbu pomníku skutečně přispěli. Kromě toho výbor pořádal i koncerty (mezi nejúspěšnější patřil koncert uspořádaný 11. dubna 1874,⁹ který vynesl dokonce 269 zlatých), nebo prodával českou verzi knihy Emanuela Kappera s názvem První vodoléčebný ústav Gräfenberk a jeho okolí. Kniha byla vytištěna v roce 1871 J. S. Skrejšovským v Praze a byla prodávána za jeden zlatý. Nejúspěšnějšími prodejci byli Sládek (123 kusů), Böhm (77), ale mnoho knih také prodali výše zmínění knihkupci nebo poslanec F. L. Rieger. Čistý výnos z prodeje byl určen právě na stavbu českého pomníku na Gräfenberku.

Při první veřejné sbírce bylo na Gräfenberku vybráno za několik dní 156 zlatých, ale i přesto

byly pozdější místní sbírky oproti sbírkám v Praze mnohem chudší, v roce 1869 zde bylo vybráno pouze 90 zlatých. Kapper ve své knize uvádí, že do roku 1871 bylo na pomník, jenž měl stát odhadem 1500 zlatých, vybráno již 840 zlatých. O rok později mohl dokonce Ripper z fondu, který sám spravoval, zaplatit Myslbekovi honorář 750 zlatých za sochu a dalších 200 zlatých za Priessnitzův medailon. Je zajímavé, že 3. června 1874, tedy pouhé dva měsíce před slavnostním odhalením, vybízel ke sbírce básník Jan Neruda, ke konečné částce totiž stále scházelo několik set zlatých. Jeho fejeton „Čechové v lázních a Český pomník na Gräfenberku“ vydaný v Národních listech patrně reaguje na poznámku Opavského týdeníku května 1874, který upozornil na vážnou práci na stavbě pomníku právě z finančních důvodů. Kromě zmíněného honoráře pro Myslbeka náklady na stavbu pomníku činily dalších 640 zlatých, z čehož lze usoudit, že pomník celkem stál 1590 zlatých.

Jan Ripper přes zimu a jaro pobýval v Praze, zde také už v roce 1868 požádal o návrh pomníku nejdříve Františka Schmoranze ml. Jednalo se o kamenný altán, před vchodem lemovaný dvěma lvy po bocích. Návštěvník se pak po schodech dostal mezi dvěma sloupy před prameník, kde voda vytékala ze lví hlavy do mohutné mísy. Nad ním se měl nacházet Klácelův epigram. Na střechu pak byla umístěna mísa na trojnožce, v čele střechy nalezl místo nápis *Český pramen*. Návrh však nezískal většího úspěchu a upadl v zapomnění.¹⁰

Proto bylo jako další požádán architekt Alexandr Linsbauer. V jeho prvním návrhu¹¹ se objevila symbolická socha Bohemie (Čechie), v životní velikosti, postavená na sloupu. Podstavec tohoto pomníku pak tvořila podobizna Vincenze Priessnitze a tři znaky zemí Koruny české, protože se pomník nalézá právě na rozhraní Čech, Moravy a Slezska. Pod poprsím Priessnitze se pak měl být známý epigram moravského básníka a revolucionáře Františka Matouše Klácela, umístěný i na dnešním pomníku: *Nad*

Schmoranzův návrh Českého pomníku

[sbírka VMJ]

Jan Ripper s kameníky při stavbě Českého pomníku

[sbírka VMJ]

vodu nic! Z vody znik! Z vody zruš! Voda léčivo živné, Priessnitz zdárně konal, Thales moudře co tušil. Klácel. O sádrový model sochy byl požádán začínající sochař J. V. Myslbek. Oba návrhy byly v roce 1869 vystaveny v Krasoumné jednotě při příležitosti 70. výročí narození V. Priessnitze. Zde získaly veliký obdiv znalců, jako např. Josefa Zítka, ale i široké veřejnosti.¹² S tímto návrhem se počítalo ještě kolem roku 1871. Proč se však první Linsbauerův návrh nerealizoval, není známo. D. Polách uvádí, že sloup na podstavci pomníku již v polovině 19. století působil poněkud archaicky, svou roli mohla sehrát i statika, kovová socha by na úzkém a vysokém sloupu nemusela držet zcela pevně.¹³ Ostatně samotný Ripper mohl nakonec sochu Čechie považovat za příliš odvážnou, nebo ne za zcela výstižnou - nevyjadřovala by totiž zcela podstatu Priessnitzových lékařských schopností, ale pouze národní uvědomění. Je také zajímavé, že se v tomto návrhu počítalo pouze s pomníkem bez pramene.

Druhý Linsbauerův návrh se již začínal podobat dnešnímu pomníku. Na podstavci, který známe z uskutečněného pomníku, je kolem medailónu s Priessnitzovým poprsím umístěn Klácelův epigram. Nad ním se však ještě stále tyčí sloup - s motivem prvního návrhu, se znaky českých zemí. Nahoru je postavena okřídlená Bohemie.¹⁴

V konečném důsledku byl uskutečněn až třetí Linsbauerův návrh. Na soklu s prameníkem a portrétem Vincenze Priessnitze s nápisem *Čeněk Priessnitz* se nachází čtyřboká ornamentální pískovcová hlavice, na níž stojí socha Hygie

(Zdravěny). Nad prameníkem tvaru lví hlavy čteme datum slavnostního předání veřejnosti 16.VIII.1874. Podstavec byl zhotoven z mramoru, který byl nalámán v lomu Josefa Schindlera ve Velkých Kuněticích. Myslbekova Hygie a kovové poprsí Priessnitze byly odlity z bronzu v kovolitecké dílně Josefa Benkeho v Praze - Smíchově. Obě Myslbekova díla byla v roce 1873 vystavena v Praze u Mikuláše Lehmana. Je také zajímavé, že se jedná o jediné dílo tohoto sochaře v historickém Slezsku.¹⁵ Dnes se v blízkosti pomníku nachází menší kámen, který se zmiňuje stručně o historii pomníku. Samotný pomník je v dobrém stavu a přes léto teče.¹⁶

Před odhalením Českého pomníku docházelo k provokacím ze strany německého obyvatelstva. 12. srpna 1874 připomněl blíže neznámý jesenický dopisovatel novin Silesia, že Češi na Gräfenberku předávají veřejnosti svůj pomník Čechie. Dle něho *bylo třeba doufat, že její tvář na pomníku bude působit přívětivěji než nesympatické chování a jednání mnohých jejích synů.*¹⁷ Navíc den před slavností odjel z Gräfenberku syn zázračného léčitele Vincenc Priessnitz, také na protest vůči Čechům.

Kolem návrhu pomníku se objevovalo ještě jméno Antonína Wiehla. Zuber v odvolání na Lodrovu knihu¹⁸ uvádí, že podle nových zjištění navrhl podstavec právě Wiehl, dokonce připojil fotografii ze stavby pomníku, kde se údajný Wiehl objevuje. Zuberovi však musíme přičíst dvojitý omyl. Lodr Wiehla zmiňuje pouze v souvislosti s návrhem Polského pomníku¹⁹ a pod údajným Wiehlem na fotografii je dopsáno tužkou jméno

c.k. velitele jízdy Kocha.²⁰ Ostatně už i Polách upozornil na fakt, že Wiehlovi v době stavby pomníku nemohlo být více než 28 let a osoba na fotografii vypadá na čtyřicet. To, že pomník nakonec opravdu stavěl Linsbauer, potvrzují všechny dobové noviny,²¹ ostatně samotný Zuber uvádí, že Ripper s Linsbauerem minimálně dvakrát jednal o kamenících.

Na zadní straně pomníku nalezneme výše uvedený epigram. Pováleční badatelé Josef Skutil²² a pak především Rudolf Zuber autorství Klácela do určité míry zpochybnili. Skutil v podstatě autorství zpochybnovat nechtěl, ale vyzval na další půlstoletí zajímavou diskusi. Nezdálo se mu, že by Ripper zachoval Klácelův epigram, když v roce 1869 odjel do Ameriky a k odhalení pomníku došlo až o pět let později. Na druhou stranu uvedl, že si epigram mohli vyžádat Dr. A. Pražák, nebo A. F. Šrom, kteří byli stejně jako Klácel brněnští rodáci a důvěrně se znali, nebo mohl epigram samotný Klácel zanechat v knize hostů. Badatel Jaroslav Obermajer pouze citoval Skutilovu domněnku,²³ Bohuslav Valušek²⁴ a Josef Zahradníček²⁵ ve svých článkách autorství nezpochybnili.

Zuber vzal v potaz i informaci Jana Jursy jako očitého svědka události, který ve vzpomínkách po 50 letech od slavnostního odhalení uvádí, že autorem textu je asi kanovník Václav Štulc.²⁶ Zuber však nejspíš přehlédl slovíčko asi. Nakonec se téměř zcela přiklonil k názoru, že autorem je Štulc. Drahomír Polách ve svém článku dokonce uvažoval, že se epigram nacházel na jedné z desek na Českém prameni²⁷ a později byl zhanoben, což měl být při výstavbě pomníku důvod k rehabilitaci tohoto epigramu.

Kdy tedy došlo k složení epigramu a je možné, aby byl autorem Klácel? Jelikož se nápis objevuje už v Květech z roku 1869 a na modelech prvních návrhů pomníku, které byly Schmoranzem a Linsbauerem vytvořeny již v roce 1868, i když bez jména autora,²⁸ lze usoudit, že vznikl brzy po myšlence výstavby pomníku, nebo dokonce ještě dříve. Navíc lze také předpokládat, že pokud by nápis napsal někdo jiný, bylo by jeho jméno vytesáno na pomníku místo Klácelova. Proč by vlastenci uváděli někoho jiného, aby se opět pomník stal posměchem německé části pacientů Gräfenberku a zhatili takovou „maličkostí“ dlouholetou snahu o důstojný národní pomník?

V Národních listech se nám zachoval popis slavnosti položení základního kamene a odhalení pomníku²⁹, z něhož parafrázujeme. Základní kámen tohoto pomníku byl položen 17. srpna 1871, po předešlé úpravě okolí a stavbě základu. Mezi devátou a desátou hodinou se scházeli lázeňští hosté zde meškající z Prahy, Vídně, Berlína, Paříže, New Yorku, Atén a dalších měst ve velkém lázeňském sále (dnes kongresový sál),

aby se mohli podepsat do listiny, jež byla sepsána kaplanem P. Harnem a uložena do základního kamene. Hostů bylo už dva dny předem asi 625. Během slavnosti jich ale určitě přibýlo mnohem víc. V deset hodin odebral se slavnostní výbor s hosty do Priessnitzovy kaple, kde byla sloužena mše. Po půl jedenácté se hosté odebrali na místo slavnosti. Na severní části za pomníkem byl postaven stan z chvojí, v němž se nalézali hodnostáři z Gräfenberku a dvě dostavivší se Priessnitzovy dcery. Stan byl ozdoben českými prapory, věnovanými v roce 1848 hrabětem E. Nosticem. Slova se ujal Dr. Šrom, aby vysvětlil význam pomníku, jaký tu vděční Češi staví. Jeho řeč byla provázena voláním „*Na zdar*“ a „*Sláva*“. Po něm promluvil Josef Schindler, jehož řeč byla ukončena Klácelovým epigramem. Následovalo poklepání na základní kámen, při čemž se pronášela různá hesla a lázeňská kapela hrála české písně. Z dalších nám známých hostů se slavnosti účastnili prof. Dr. Hamerník, Alexandra a Konstanc Kleberovy, Josefína Hrušková s dcerou Josefínou a Br. Ottel von Uslar – Gleichen.³⁰ Ve 14 hodin následoval společný oběd a poté procházka po pramenech. Večer probíhala slavnostní hostina a samotná slavnost byla ukončena velkolepým ohňostrojem.

Odhalení pomníku se uskutečnilo 16. srpna 1874, tedy tři roky po zahájení stavby. Socha Hygie sem byla dovezena 5. srpna. Za deště přednesl slavnostní řeč v češtině pan Fučík z Brna. Vyzdvihl význam slavnosti a přednesl stručný životopis V. Priessnitze. Proslov zakončil větou: „*Národ náš nikdy nezůstává mezi posledními, když se osvědčí má vděčnost a uznání mužům zasloužilým o blaho všeobecné a že jako národové ostatní slavíme památku mužův nesmrtelných.*“ Poté následoval německý proslov Josefa Schindlera, který se zmiňoval především o Priessnitzových léčebných metodách. Jako další promluvil Jan Ripper. Ten připomněl, že slavnost připomíná Priessnitzovo dílo a že mu vděčí za rodinné štěstí. Po slavnostním odhalení se 150 hostů, mezi nimiž nechyběli ani Dr. Pražák, Dr. Šrom a prof. Dr. Hamerník, odebralo o půl třetí odpoledne do velkého sálu ke společné hostině, kde se předčítali telegramy z Prahy a Brna a samozřejmě nechyběla opět lázeňská kapela s českými písněmi.

Druhého dne byl v 18 hodin uspořádán koncert. Na piano hrála slečna Eugenie Kleklarová z Olomouce, pokračovalo se hrou na citeru a Zdenka Ripperová přednesla proslov vztahující se k odhalení pomníku. Ve 22 hodin skončila slavnost ohňostrojem. Nutno dodat, že slavnost zavdala podnět také Polákům, aby požádali některé české architektky o návrh Polského pomníku, zprostředkování se opět nadšeně ujal Jan Ripper.³¹ K slavnostnímu odhalení pomníku

byly navíc vydány pamětní medaile. Podle návrhu vídeňského medailéra Johanna Schwerdtnera se razily stříbrné, bronzové a cínové medaile o průměru 50 mm a váze 53 g.³²

Pomník za svou existenci několikrát změnil své místo. Dle dobových fotografií se pomník původně nacházel přímo naproti dnešnímu hudebnímu pavilónu, jihovýchodně od poslední budovy Schindlerových léčebných domů. V roce 1909 došlo k přemístění památníku přímo před

novostavbu sanatoria Priessnitz.³³ Zde patrně setrval až do 20. let 20. století, kdy se v tomto prostoru začalo stavět pravé křídlo sanatoria. Pomník byl proto přemístěn na dnešní místo na začátku lázeňské promenády.

Tato studie odpovídá na otázky mnoha autorů, kteří se problematice Českého pomníku doposud věnovali, ale v žádném případě není konečnou verzí jeho spletité historie.

Lukáš Abt (red. úprava K. Growka)

POZNÁMKY

1. Nepočítáme-li Priessnitzův pramen z roku 1642, postavený na památku Priessnitzova předka zabitého na onom místě během třicetileté války po únosu jeho dcery.
2. Nejnověji ABT, Lukáš: Atlas jesenických pramenů a jiných drobných památek. Jeseník 2007. Zde je uvedena další literatura.
3. Snad původně i v jazyce anglickém (viz Květy 1869, č. 4), na původních fotografiích ze 70. let 19. století je na tabulkách pouze text v německém a francouzském jazyce. Viz fotografie Českého pramene, J. Springer, asi 70. léta 19. století (sbírka Vlastivědného muzea Jesenicka v Jeseníku, dále jen VMJ), fotografie Českého pramene, J. Springer, asi 80. léta 19. století (sbírka VMJ), pohlednice Českého pramene, přelom století, (sbírka Státního okresního archivu Jeseník, dále jen SOKA Jeseník).
4. Navíc byl napájen i vodou z Čeňkova pramene, kde byla také umístěna tabulka s nápisem v němčině o neznečišťování vody.
5. WAGNER, A.: Radioaktivität der Quellen im Sudetenland. In: Firgenwald 1941–42. Reichenberg 1941, s. 106.
6. JIRKOVSKÝ, R.: Zpráva o chemickém výzkumu a měření radioaktivity horských pramenů oblasti Lázní Jeseníku. Přírodovědecký sborník Ostravského kraje, 12, 1951, s. 11, jako příloha fotografie Jitřního pramene, R. Jirkovský 1951; MATULA, V.: Zkoumání radioaktivity pramenů oblasti Jeseníků. Věstník Čs. fysiatrické společnosti, 29, 1951, s. 55.
7. WALTERSKIRCHEN, J. C. F. v.: Humoristische Runde durch Gräfenberg's Quelle. Freiwaldau 1851, s. 16.
8. O něm KORANDA, Vítězslav: Vzpomínka na Johanna Rippera. Mikroregion Jesenicko, měsíční zpravodaj 2001/7-8, s. 3. Podpořil např. i polské vlastence při odboji proti rozdělení Polska, když podepsal text vložený do základů Polského pramene z 26. července 1879, viz Svědectví o Polském prameni. Jesenicko, vlastivědný sborník, sv. 7, Jeseník 2006, s. 58.
9. Podrobnosti viz ZUBER, R.: Sto let Myslbekovy Hygie na Gräfenberku. Severní Morava 27/1974, s. 37; též: Pomníky Vincenze Priessnitze v Jeseníku. Vlastivědné zajímavosti č. 198, Šumperk 1983.
10. Schmoranzův návrh s bočním a čelním pohledem (sbírka VMJ); Schmoranzův návrh s čelním pohledem a půdorysem (sbírka VMJ).
11. Kresba návrhu Českého pomníku 1869, A. Knöchel (jako příloha Květů č. 4/1869, také ve sbírce VMJ). V Květech autor chybně uveden F. Schmoranz. Návrh Českého pomníku (jako příloha knihy KAPPER, E.: První vodoléčebný ústav Gräfenberk a jeho okolí. Praha 1871, s. 81).
12. Foto sádrového modelu návrhu pomníku (sbírka VMJ); Foto sádrového modelu Čechie s nápisem J. Myslbek 1868 Prag (sbírka VMJ); Foto sádrového modelu Čechie, J. Springer (sbírka SOKA Jeseník).
13. POLÁCH, Drahomír.: Nejasnosti kolem realizace Českého pomníku na Gräfenberku. Jesenicko, vlastivědný sborník, sv. 2., Jeseník 2001, s. 39.
14. Barevná kresba druhého Linsbauerova návrhu pomníku (sbírka VMJ).
15. Viz Seznam nemovitých kulturních památek okresu Jeseník. Olomouc 2001, s. 77-79; MÁDL, K. B.: J. V. Myslbek. Praha 1901; VOLAVKA, V.: Soupis díla J. V. Myslbeka. Praha 1929; VOLAVKA, V. - EHM, J.: J. V. Myslbek. Praha 1942; ŠTECH, V. V.: J. V. Myslbek. Praha 1952; NEUWIRTH, V.: Zur Entstehungsgeschichte des Myslbek – Werkes in Gräfenberg. Der Altvaterbote 1979.
16. V roce 2005 byla na pomník umístěna péčí Společnosti Vincenze Priessnitze mramorová deska s nápisem *Český pramen*. Podle mého soudu se deska na pomník nehodí a působí nevkusně.
17. Silesia č. 64/1874. In: ZUBER, R.: Sto let Myslbekovy Hygie na Gräfenberku. Severní Morava 27/1974, s. 39.
18. LODR, A.: J. V. Myslbek – Korespondence. Praha 1960.
19. Tamtéž, s. 24.
20. Tužkou dopsány jsou pouze jména prvních tří osob zleva na fotografii: Koch, Ripper, Binder (t.č. v expozici Muzea Vincenze Priessnitze v Lázních Jeseník).

21. Národní listy – 15. VIII., 29.VIII. 1871, 3. VI. 1874; Našinec č.44/1874; kromě výše zmíněné chyby v Květech z roku 1869.
22. SKUTIL, J.: K Obermajerovu článku o gräfenberských medailních památkách Priessnitzových. Časopis Slezského muzea 2/1956, s. 50 – 51.
23. OBERMAJER, J.: Medaile zakladatele Lázní Jeseník. Numismatické listy 1954, s. 127; týž: Příspěvek k českým dějinám Lázní Jeseník. Vnitřní lékařství 1956, s. 472.
24. VALUŠEK, B.: Josef Myslbek a Lázně Jeseník. Jesenický kulturní zpravodaj, srpen 1973.
25. ZAHRADNÍČEK, J.: Pomníky v Lázních Jeseníku. Jesenický kulturní zpravodaj, 1972; týž: Jan Neruda a lázně Jeseník. Jesenický kulturní zpravodaj, duben 1973; týž.: Sto let Českého pomníku v Lázních Jeseníku. Jesenický kulturní zpravodaj, srpen 1974.
26. JURSA, J.: Dr. Hamerník v Postřelmově. Moravský Sever č.38/1924, s. 2.
27. D. Polách nevěděl, že na pramenu byly umístěny desky o neznečišťování vody, opak. cit., s. 40.
28. Je zde uvedeno pouze, že se jedná o moravského spisovatele.
29. Národní listy 15. VIII., 29. VIII. 1871.
30. Jména napsaná na okraji dobové fotografie ze slavnosti (sbírka VMJ).
31. Našinec č.44/1874 z 21.8.1874, s. 2.
32. Podrobnosti viz OBERMAJER, J.: opak. cit.; GROWKA, K.: Medaile Vincence Priessnitze. Jesenický týdeník č.5/1997, s. 4.
33. ZATLOUKAL, P.: Budova Priessnitzova sanatoria v Lázních Jeseníku. Vlastivědné zajímavosti č. 203, Šumperk 1984. Lze doložit fotografiemi: Slavnost položení základního kamene, J. Springer, s popisem osob (sbírka VMJ); stavba pomníku, J. Springer, s popsáními třemi osobami – Koch, Ripper, Binder (t.č. v expozici Muzea Vincenze Priessnitze v Lázních Jeseník); Stavba pomníku, J. Springer, se třemi kameníky a Ripperem (sbírka VMJ); Stavba pomníku, J. Springer (sbírka SOKA Jeseník, fond Priessnitz – Ripper, krabice č. 4); Slavnostní odhalení 1874, J. Springer (sbírka SOKA Jeseník, fond Priessnitz – Ripper, krabice č. 4); Slavnostní odhalení 1874, J. Springer (sbírka VMJ).

Frývaldovští hraničáři

Přítomnost československého vojska na Frývaldovsku (dnešním Jeseníku) byla zaznamenána již krátce po vyhlášení samostatného státu v roce 1918, zejména při zajišťování klidu a pořádku v pohraničí, kde německá menšina projevovala svůj nesouhlas se vznikem Československa. A tak za necelé dva roky dostal Frývaldov (Jeseník) svoji vojenskou posádku. Tou byl hraničářský prapor 7.¹

Hraničářské prapory začaly vznikat po 15. lednu 1920 se speciálním určením pro službu v pohraničí, což bylo dáno výnosem MNO č.j. 50.162 org. z 19. prosince 1919. Prapor měl vždy velitelství praporu, kterému podléhaly technická rota, čtyři hraničářské roty a rota náhradní. Dále 1. a 2. rota byla pěší, 3. rota byla cyklistická a 4. kulometná. Od 15. září došlo ke změně, kdy cyklistická rota byla nahrazena rotou pěší. Od roku 1933 mělo velitelství praporu k ruce pomocnou četou. Technická rota se členila na četou zákopnickou, četou spojovací a dělostřeleckou četou. Četa děl se k 1. říjnu 1935 změnila v četou doprovodných zbraní, která byla přesně za rok rozdělena na četou minometnou a četou kanónovou. Odchylné složení od všech zbývajících deseti hraničářských praporů, které již byly postaveny, měl od 1. října 1936 motorizovaný hraničářský prapor 4 ve Vimperku. Stejným způsobem byl ještě od 1. ledna 1938 reorganizován hraničářský prapor 10, jenž byl od roku 1938 posádkou v Holešově.

Hraničářský prapor 7 ve Frývaldově vznikl z praporu č. 5. Náhradní rota praporu byla trvale umístěna v Olomouci. Velitelství praporu bylo zpočátku spolu s 3. a 4. rotou ve Frýdberku (Žulová), ale již od 22. února 1920 se přemístila se 4. rotou do Frývaldova (4. rota se umístila na Gräfenberku). Dne 6. října 1920 tam byla vytvořena 5. rota, která však 22. prosince téhož roku byla opět rozpuštěna. V listopadu 1920 vznikla ve Frývaldově hraničářská technická rota. Dne 23. června 1921 odešlo velitelství, hraničářská technická rota a 4. rota do Cukmantlu (Zlaté Hory), ale již 13. října 1921 se velitelství vrátilo definitivně do Frývaldova, následováno 20. prosince 1921 hraničářskou technickou rotou a 4. rotou. Ostatní roty byly až do roku 1925 dislokovány mimo Frývaldov. Tak 1. rota byla od 15. ledna 1920 ve Velkých Kuněticích, 2. března 1920 přešla do Frývaldova, ale již 1. října 1920 odešla do České Vsi. Odtud se 23. června 1921 přesunula do Osoblahy, 20. prosince 1921 znovu do České Vsi a 29. října 1925 definitivně do Frývaldova. Dále pak 2. rota byla od 22. února 1920 z Velké Kraše přemístěna do Mikulovic, 20. prosince 1921 do Bukovic a 29. října 1925 konečně do Frývaldova. 3. rota, která vznikla ve Frýdberku, přešla 22. února 1920 do Cukmantlu, 7. května 1920 do Bukovic a 23. června 1921 až do Jindřichova, 20. prosince 1921 znovu do Bukovic a 29. října 1925 do Frývaldova. Od 29. října 1925 byl už prapor soustředěn ve Frývaldově v prvním nově postaveném bloku kasáren.

Čepobití hraničářského praporu 7 na náměstí ve Frývaldově

[SOKA Jeseník]

Druhý blok byl dokončen roku 1931.

Další a velmi výrazná změna pak přišla počátkem října 1938, kdy prapor musel v důsledku mnichovských událostí ustoupit hluboko do vnitrozemí. Po ústupové kalvárii byl prapor umístěn od 13. října 1938 v Olešnici a od 6. prosince 1938 ve Velkém Meziříčí, kde jej také zastihl březen 1939. Ten přinesl nejen zánik ČSR, ale i rozpuštění hraničářského praporu 7.

Ačkoliv od rozpuštění hraničářského praporu 7 uplynulo více než šest desetiletí, podařilo se zachovat několik málo vzpomínek v pamětech bývalých hraničářů. Jedním z nich je i pan Antonín Potěšil z Leštiny, který před lety vzpomínal na tuto vojenskou jednotku.²

„Ale samozřejmě, že si na hraničářský prapor ve Frývaldově pamatuji. Vždyť jsem tam na podzim roku 1936 narukoval. Tehdy mě zařadili ke 2. rotě. V době mého nástupu byl velitelem praporu plukovník pěchoty Fiala a na jaře následujícího roku jej nahradil plukovník pěchoty Matěj Švarný. Jeho zástupcem byl podplukovník pěchoty Dust, jenž byl údajně německé národnosti a mezi mužstvem to nedělalo dobrotu.

Prapor se skládal ze čtyř rot, 1. rotě velel štábní kapitán Rycht, 2. rotě pak štábní kapitán Chlup, 3. rotě štábní kapitán Smýkal a 4. rotě, která byla kulometná, pak štábní kapitán Navrátil. Dále pak tu byla pomocná četa, ale na jméno velitele si již dnes nevzpomenu.

Na podzim 1937 jsme byli jako 2. rota z Frývaldova přemístěni do nedaleké obce Domašov, kde začala výstavba lehkého opevnění. Ubytování bylo velmi prosté, jelikož jsme byli umístěni po

četách po vsi. A tak 1. četa byla přímo v obci, 2. četa, které velel četař Šoc, byla umístěna ve staré pile a 3. četa byla u kóty 806 v nějakém stavení. Velitelem byl svobodník Vařeka a svému stavení říkali „Osamělý ranč“. Jinak úseku v údolí pod Šerákem a Orlíkem se říkalo „Údolí smrti“, tož si hoši dali práci a na tu svoji budou upevnili plátno s tímto textem, kde přitloukli i nějaké ty kosti.

Přišla zima a ten kdo zná hory, bude souhlasit s tím, že služba zde byla náročná a dlouhá. Ale jak přišlo jaro, se stavbou opevnění se pokračovalo dál. Nejvíce se spěchalo s výstavbou objektů hlavně kolem silnice z Frývaldova do Šumperka přes Červenohorské sedlo. A když byly objekty postaveny, chodili jsme je strážiti.

Začalo nám i nové období služby. Počítalo se s námi, že pokud by Němci zaútočili, měli jsme ihned pevnůstky obsazovat a bránit. Ale probíhala jen pochůzková hlídka za každého počasí. V této době byly objekty uzamčeny. Já zodpovídal asi za 17 takových bunkrů a měl jsem od nich i klíče. Od každého takového bunkru byly dva klíče a každý měl své číslo. Dovedete si představit, kolik jsem těch klíčů měl a připadal jsem si jako nějaký kastelán.

Velitel roty pan štábní kapitán Rudolf Chlup měl své stanoviště v Domašově a odtud měl natažený polní telefon až do kasáren. Ovšem takový kabel vedl normálně vzduchem, zachycený po sloupech a stromech. To neuniklo místním Němcům a na vedení se „napíchli“. Přišlo se na to jejich napojení úplnou náhodou a to v okamžiku, kdy telegrafisté procházeli trasu kabelu a zjistili, že do linky byly zapíchnuty špendlíky, napojeny

na dráty, které končily v nedalekém stavení. Byl z toho dost tenkrát velký poprask.

Němcům pochopitelně výstavba opevnění byla trnem v oku, a tak vymýšleli způsoby, jak zjistit co nejvíce informací. Bylo to tehdy v létě, kdy obec pořádala nějakou slavnost spojenou s bohoslužbami. Průvod pod vedením pana faráře, který šel v čele, prošel postupně celou obcí, prošel linií a směřoval k lesu. Zpočátku nám nebylo jasné, proč si vybrali poněkud nevhodnou cestu, ale brzy jsme to zjistili. Několik mužů z průvodu začalo fotografovat pevnůstky a to nám nemohlo uniknout. Zajistili jsme celý průvod i s panem farářem a zajištěné osoby včetně toho faráře předvedli na velitelství do Frývaldova.

V srpnu 1938 jsem už jako desátník byl z Domašova převelen jako velitel čety do Zighartic (Vápenná). Další dvě čety z Domašova byly rovněž vystřídány a poslány do Dolní Lipové, kde byli ubytováni v hotelu Vajnlich nebo jak se to tam jmenovalo. Působili jsme zde jako vojenská posila jednotek Stráže obrany státu. My jsme se tehdy pohybovali v prostoru dnešní Vápennou a Žulové. Přes noc jsme byli zakopáni nad Vápennou, odkud jsme měli celou vesnici jako na dlani. Jednotlivá družstva čety jsem rozmístil tak, aby nás Němci nemohli ze žádné strany překvapit. K přestřelkám docházelo takřka každý den v noci a to v časovém rozmezí od půl jedenácté do půl druhé. Stříleli po nás z kostelní věže, ale palba našich kulometů budila přece jen respekt. Jako nepostradatelnou součást naší výzbroje jsme považovali ruční granáty, kterých bylo dostatek a jejich zásobu nám zajišťoval zbrojíř praporeček Kala. Jednou nám však dovezl v bedýnce jen atrapy. Byl by z toho tehdy malér, ale našťástí jsme je tenkrát nepotřebovali, ale kluci byli tak vzteklí, že nebýt ústupu, nevím, jak by to celé skončilo. My jsme tenkrát nad Vápennou byli umístěni asi dva týdny a za tu dobu jsme měli jen pár raněných, což o ordnerech se říci nedá. Až později jsme se dozvěděli o nějakých mrtvých, ale to už nemělo žádný smysl, jelikož jsme museli ustoupit až k Olomouci. Do Frývaldova jsme se už nikdy nevrátili a naše věci se evakovaly

do Olomouce, kde jsme se s nimi setkali. Byl to velmi smutný a tragický ústup pro nás všechny. Jen velmi těžko se dá něco podobného vypravovat. Mnichov a kapitulace byla pro nás všechny tragédie.

Vzpomínám si, že Němci byli až příliš troufalí, řekl bych drzí. Benevolence státních úřadů vůči jejich chování byla velmi tolerantní. Tehdy měli nějaký sraz na hřišti ve Frývaldově a vládla obava, že rozlícený dav potáhne na kasárna. Nebylo důvod tomu nevěřit. Byli jsme jediná vojenská posádka, která byla vysunuta před hlavní obranné postavení, které probíhalo až údolím Domašova. Museli jsme se v kasárnách opevnit, do oken se daly pytle s pískem a rozmístily kulomety. Kdyby k něčemu došlo, byla by z toho pěkná mela. Byla to velmi napjatá doba, což se později potvrdilo během povstání na Javornicku, kdy se Němcům podařilo obsadit velké území republiky. My museli ze svých pozic u Zighartic jen přihlížet, protože protiútok postrádal vojenskou logiku.

Hraničářskou uniformu jsem musel suléknout krátce po ústupu. Naše vesnice byla v záboru a já se musel vrátit domů. Vracel jsem se tedy na území cizího státu. Na frývaldovské hraničáře mi zůstaly už jen vzpomínky a byl jsem hrdý, že jsem mohl takovou uniformu nosit.

Největšího vojenského vystoupení se hraničářský prapor 7 dočkal za všeobecné mobilizace, kdy v rámci povolovaných záloh byl postaven další prapor s číslem 27. Zaujal obranné postavení na Šeráku a v údolí Domašova. Linie opevnění nebyla zcela dokončena, a tak se na některých místech musely prapory improvizovaně zakopávat a stavět dřevozemní opěrné body. To také bylo vše, co za svoji existenci mohl pro svoji republiku učinit.

Osud nedopřál, aby prapor frývaldovských hraničářů nadále vlál v údolí Jeseníků a zánik Československé republiky jej přenesl do národní historie. Zůstal jen prapor, několik krabic písemností, zažloutlé fotografie a několik vzpomínek.³ Nám ostatním jen zvědavost, kdo že byli tamní hraničáři.

Martin Vaňourek

POZNÁMKY

1. Dějiny praporu nebyly doposud soustavně zkoumány, najdeme jen drobné příspěvky v regionální literatuře, viz KANOVSKÝ, Alexandr: Návraty. Jesenícký zpravodaj 1988/4, 8 a 9; TINŽOVÁ, B.: Kasárna aneb vojenská posádka v Jeseníku. Mikroregion Jesenícko. Měsíční zpravodaj 2000/12, s. 24-27; GROWKA, Květoslav: Legionáři okresu Jeseník. Jeseník 2003, 28 s.; VANOUREK, Martin: Hraničáři přišli do Frývaldova před 83 lety. Moravský sever 2003/7, s. 7.

2. Výpověď A. Potěšila z 14. 4. 1985, archiv autora.

3. Viz VANOUREK, Martin: Vojáci hraničářského pluku 6 Červená Voda vzpomínají. Mohelnice 1998; Hraničáři tvrze Bouda vzpomínají. Mohelnice 1999; Hraničáři od Hlučína. Mohelnice 2000; ve spolupráci s E. Stehlíkem napsal a vlastním nákladem vydal: Hraničáři na Dunaji. Mohelnice 1999; Osmnácti hraničáři. Mohelnice 2000; Zapomenutí hraničáři. Mohelnice 2002; Hraničáři od Adamovy hory. Mohelnice 2003.

Nález velkého bludného balvanu v Mikulovicích

Do severní části jesenického okresu do nadmořských výšek zhruba 450 – 500 m zasáhl ve starších čtvrtohorách skandinávský pevninský ledovec. Zanechal po sobě mocné vrstvy hlíny, písku a štěrku, které se na mnoha místech těžily a v Supíkovicích a Kolnovicích se těží dodnes. S nimi přišel i velké bludné balvany, které pocházejí převážně ze Švédska, z Baltského moře a jeho ostrovů. U nás nejsou ovšem balvany tak obřích rozměrů jako v severním Německu nebo severním Polsku, kde jsou známé i balvany o délce přes 10 m, objemu přes 200 m³ a váze ve stovkách tun. Na Jesenicku největší známé balvany mají délku mezi jedním a dvěma metry a váhu maximálně 5 tun.

Naskytá se otázka, proč vlastně jsou bludné balvany u nás na okraji někdejšího zalednění o tolik menší. Odpověď nám dává fyzika, resp. mechanika: protože ledovec zde měl podstatně menší kinetickou energii. Obrovský pevninský ledovec s centrem ve Skandinávii byl energeticky nesmírně složitou soustavou a v poznání zákonitostí jeho pohybu a práce jsme teprve na začátku. Hnací síla, díky níž ledovec konal práci (mimo jiné dopravoval balvany) byla v podstatě gravitační síla Země. Jejím působením se ledovec pohyboval směrem k jihu a k východu rychlostí až několika kilometrů za rok. Směrem k okraji jeho energie slábla a zvláště se to projevovalo na Jesenicku, kde ledovec musel stoupat „do kopce“. V důsledku opačné orientace terénu tu působila gravitace zároveň proti pohybu, ledovec neměl už energii k transportu těžkých balvanů, ty ustávaly v pohybu a ukládaly se. Zhruba platí, že čím vyšší nadmořská výška, tím menší balvany lze v ledovcových sedimentech očekávat.

Na Jesenicku v nadmořských výškách cca 230 – 450 m se našlo nebo je známo mnoho desítek balvanů s délkou přes 1 metr. Velmi vzácné už jsou však ty, které mají délku 2 metry nebo víc: víme vlastně jen o pěti. Největší z nich byl balvan vykopaný v Žulové za první republiky při hloubení koupaliště a brzy nato rozbitý – měl rozměry 200 x 200 x 180 cm a byla to švédská žula (KIEGLER 1938). Dnes jsou známé čtyři vesměs menší (délku mají sice větší, ale menší další rozměry, a tím i objem).

Již před druhou světovou válkou byl do vidnavského parku umístěn balvan severské žuly o velikosti 210 x 145 x 100 cm. Další balvany s délkou přes 2 m byly vykopány až v posledním desetiletí. Na Písečníku u Javorníka byl při těžbě v malé pískovně vyzvednut balvan velký 200 x 140 x 115 cm, který je nyní ve skupině balvanů nainstalovaných u kulturního domu v Javorníku. Nepochází patrně z daleka, je to bílý žulový pegmatit s původem asi na nedalekém polském

území. Jeho odhadnutý objem je 1,6 m³ a váha 4,1 tuny. Ještě bližší původ, snad jen několik desítek nebo stovek metrů popř. několik málo kilometrů, má balvan slezské žuly nalezený při těžbě ve štěrkopískovně v Supíkovicích. Měří 275 x 130 x 105 cm. Poslední je balvan z Mikulovic, o kterém pojednám dále podrobněji.

Můžeme tedy shrnout, že s výjimkou již neexistujícího žulovského balvanu, který mohl mít objem i kolem 3 m³, všechny dnes známé balvany na Jesenicku mají objem do 2 m³ a váhu (při hustotě cca 2,6) do 5 tun. Tak těžkými balvany tu tedy kdysi ledovec pohyboval.

Historie velkého balvanu z Mikulovic začíná v roce 2004, kdy se při hloubení tzv. Helenčina rybníku těsně u hraničního přechodu na nivě Bělé vybagroval ze země z hloubky asi 2,5 m. Okolo něj byly říční štěrky a tak asi byl na místo nálezu splaven vodami Bělé při některé z povodní z ledovcových sedimentů blízkého okolí. Nadmořská výška nálezu je 300 m. Balvan byl po vyzvednutí postaven na louce poblíž rybníka a kolem něho by měla časem vyrůst „zahrádka“ menších balvanů.

Popisovaný balvan má rozměry 225 x 150 x 135 cm, dosti nepravidelný tvar a odhadnutý objem asi 1,6 m³, čímž se řadí k největším na Jesenicku. Jeho váhu můžeme odhadnout na 4 tuny. Horninou je šedorůžová hrubozrnná žula s dobře patrnými žilami jemnozrnné aplitické horniny, rovněž růžové barvy. Vzhledem k tomu, že hornina má typický vzhled, dá se přesně určit její původ. Pochází z baltského ostrova Bornholmu a její místní název je Vang-granit. V něm se právě velmi často nacházejí aplitické žíly (Kol. 1977, KATZUNG 1993 aj.). Na Bornholm se v poslední době pořádají dost často turistické zájezdy a tak pokud někdo by chtěl vidět, jak

Velký balvan Mikulovice, 2007 [foto Z. Gába ml.]

vypadá „mateřská“ hornina balvanu, může navštívit severozápadní cíp ostrova a lomy, například u měst Vang nebo Olsker. Bornholm není příliš velký (má 587 km², tj. je o něco menší než jesenický okres) a tak vlastně všechny lokality na něm jsou dostupné pěšky nebo na kole.

Pokud jde o stáří Vang-granitu, vznikl, resp.

utuhl v hlubinách Země ve starohorách před asi 1,4 miliardami let. Velikostí, jak je patrné z předchozího textu, řadí se balvan Vang-granitu k největším bludným balvanům jesenického okresu.

Zdeněk Gába

LITERATURA

KATZUNG, G. (1993): Bornholm – Tor zur Geologie Nordeuropas. – Fundgrube, 29, 1 – 2:2 – 18, Berlin.

KIEGLER, F. (1938): Erdgeschichte des Weidenauer Ländchens. Weidenau.

Kol. (1977): Geologie von Bornholm. 96 s. Kopenhagen.

Pohlednice vydavatelství C. Schröter ve Vratislavi z roku 1897

V časopise *Alt Vater* vydávaném Moravsko – slezským sudetským horským spolkem (Mährisch – Schlesischer Sudetengebirgsverein) ve Frývaldově (dnešním Jeseníku) byl ve třetím čísle z roku 1897 uveřejněn celostránkový inzerát vydavatele pohlednic C. Schrötera (Neue Graupen Strasse 14, Breslau) z Vratislavi oznamující vydání 80 nových světlotiskových pohlednic Jeseníků, vytištěných podle originálních fotografií firmou A. Fabian & Co. ve Vratislavi. Pohlednice byly vydány jako denní i noční záběry (tzv. Mondschein Karten) typické svou šedozeleňou barvou a siluetou měsíce. Jednalo se o běžné denní záběry tištěné formou světlotisku, u nichž se zatemnila obloha a světlý zůstal jen měsíc. Dosáhlo se tak velmi romantického nádechu. Tato móda trvala v letech 1897 – 1899.¹ Firma Schröter nabídla pohlednice zdarma jako vzorky jednotlivým místním pobočkám spolku, následně je pak prodávala po 12 haléřích, resp. 6 krejcarech nebo 10 fenicích. Každá pohlednice nesla výrobní číslo:

3000	Freiwaldau, die Freiheit	3015	Ramsau, Fröhlich 's Gasthaus
3001	Goldenstein, Marktplatz	3016	Gabel b. Würbenthal, Oberförsterei
3002	Freiwaldau, Hotel Krone	3017	Gabelthal, Zwillingsteine
3003	Georgschutzhause auf der Hochschar	3018	Kaiser Franz Josefs Warte a. d. Bischofskoppe
3004	Partie aus Nieder - Thomasdorf	3019	Würbenthal, Hotel Hackenberg
3005	Gabelthal, Höllenfelsen	3020	Ziegenhals, Ferdinandsbad
3006	Würbenthal, Niedere Bergstrasse	3021	Kreuzberg b. Freiwaldau, Kapelle mit Restauration
3007	Lindewiese, Weidlich 's Gasthaus	3022	Kepernikstein u. d. Hochschar v. d. Försterei Flöss
3008	Ziegehals O/S, Waldteich mit Holzberg	3023	Vincenz Priessnitz Geburtshaus Gräfenberg
3009	Gräfenberg, Priessnitz Denkmal a. d. Koppenberg	3024	Freiwaldau, Kathol. Kirche und Ursulinen Kloster mit Aussicht auf das Koppenhaus
3010	Ramsau, Kirche und Schule	3025	Rudolf 's Restauration auf der Bischofskoppe
3011	Gräfenberg, Hotel Annenhof	3026	Freiwaldau, Bahnhofs Hotel
3012	Freiwaldau, Marktplatz	3027	Holzberg mit Hohenzollernwarte
3013	Gräfenberg, Gesamt – Ansicht	3028	Rochusberg b. Zuckmantel
3014	Wirtshaus am Rothen – Berge	3029	Franzensbad Ziegenhals O/S
		3030	Wilhelmsbad Ziegenhals O/S
		3031	Lindewiese, Neues Curhaus
		3032	Partie aus Ober - Thomasdorf
		3033	Goldenstein, Bordbachthal, Blick n. d. Vogelheide
		3034	Die Fuhrmannssteine
		3035	Gräfenberg, Curpromenade mit Musikpavillon auf dem Koppenberge
		3036	Partie mit der Landstrasse am Rothen Berge
		3037	Heidenbrünnel am Rothen Berge
		3038	Gräfenberg, Koppenhaus
		3039	Curhaus Lindewiese mit Schrott Denkmal
		3040	Gräfenberg, Grosses Curhaus
		3041	Gabel b. Würbenthal, „Kausch 's Restaurant“
		3042	Goldenstein

Hotel Schroth, pohlednice č. 2044, 1899

[sbírka autor]

3043	Zuckmantel, Schweinburg'sche Heilanstalt	3069	Der Mohrafall
3044	Freiwaldau, Hotel Schroth	3070	Der Drei Brünnel
3045	Die Schweizerei am Altvater	3071	Franzens Jagdhaus
3046	Maria Hilf bei Zuckmantel	3072	Blick von Franzens Jagdhaus nach der Hohen Heide
3047	Hohenzollern Warte auf dem Restauration	3073	Blick von Franzens Jagdhaus nach dem Altvater
3048	Teufelsanzel bei Ziegenhals	3074	Backofenstein
3049	Freiwaldau, Stadtparkquelle	3075	Einkehr zum Berggeist
3050	Zuckmantel, Graber's Hotel	3076	Die Nesselkoppe mit dem Ansichtsturm
3051	Zuckmantel, Hauptstrasse	3077	Die Freiwaldauer Warte mit der Goldkoppe
3052	Der hohe Fall bei Waldenburg	3078	Partie aus dem Thessthal
3053	Der Peterstein bei Karlsbrunn	3079	Die hohe Heide
3054	Die Schäferei am Peterstein	3080	Zöptau
3055	Der Altvater		
3056	Bad Karlsbrunn		
3057	Das neue Badehaus in Karlsbrunn		
3058	Auf dem Gipfel des Altvater		
3059	Der wilde Steingraben		
3060	Gabelkreuz		
3061	Blick nach dem Grossen Keilberg; Vom Rothen Berg Wirtshaus		
3062	Blick von der Brünnelheide in das Thal der rauschenden Thess		
3063	Auf dem Gipfel des Rothen Berges		
3064	Blick vom Rothen Berge n. d. Fuhrmannsteinen		
3065	Eine Partie vom Kepernik		
3066	Der Kepernikstein		
3067	Das Thal der weissen Oppa		
3068	Der Oppafall		

Z uvedeného seznamu vyplývá, že se nejednalo jen o pohlednice Jeseníků v rakouském Slezsku, ale i lokalit v Horním (pruském) Slezsku, dnes v Polsku. Při porovnávání pohlednic ve sbírkách s uvedeným seznamem zjistíme, že popisy lokality ne vždy odpovídají příslušným číselným kódům. Našel jsem následující dva záběry: pohlednice s číslem 3060 podle seznamu „Gabelkreuz“, je z „Eucharius – Kapelle Niedergrund bei Zuckmantel“ a pohlednice s číslem 3069 podle seznamu „Der Mohrafall“ je z „Schubert's Gasthof in Ober Waldenburg“. První pohlednice je odeslána v roce 1901, druhá v roce 1900.

Další pohlednice Jeseníků, resp. Jeseníka byly vydány zřejmě i v následujících letech,

svědčí o tom pohlednice č. 2044 s „nočním“ záběrem z Frývaldova na Hotel Schroth, odeslaná 8. června 1899 z Frývaldova do Opavy a pohlednice s číslem 3085 z Jánského Vrchu

u Javorníka (Blick auf Schloss Johannisberg), odeslaná z Javorníka do Nového Jičína v roce 1898.

Jaromír Indra

POZNÁMKY

1. Viz KARPAS, Roman: Pohlednice. Historie lístků, které změnily svět. Nakl. RK, Liberec 2005, s. 99.

Budování mléčnice v JZD Jeseník-Bukovice

- vzpomínka na léta 1960–1963

Koncem první republiky se vyrábělo přednostní zdravotně nezávadné mléko u Prahy na Ekonomii cukrovarnického průmyslu Ctěnice u Vinoře a na Ekonomii Hlavního města Prahy-Dubeč.¹ U Brna se produkovalo toto mléko v letech 1930 až 1936 v Troubsku a Chrlících a v roce 1935 až 1942 v Rolnickém mlékařském družstvu s r.o. na Školním statku Kuřim Vysoké školy zvěrolékařské v Brně; statek si pronajala v r. 1929 Vysoká škola zvěrolékařská od města Brna na 10 let.² Družstevní mlékárna v Kuřimi byla vybavena moderními nerezovými přístroji z Dánska, místnosti byly vykuchličkovány a objekt měl vzorné sociální zařízení.

Po druhé světové válce chtěli Slováci vyrábět přednostní mléko pro Bratislavu. Pod přímou patronací předsedy vlády ČSR postavily Státní majetky Bratislava-Janíkov Dvor na farmě Rusovce u Bratislavy v letech 1958-1960 nový objekt. Do kravínů dovezli z Dánska 400 březích jalovic, dojírnu a mléčnici vybavili zahraničními dojícími a chladiřenskými stroji. Objekt měl vlastní strojovnu a sociální zařízení. Náklady činily 18 milionů Kčs.³

Snahu produkovat přednostní mléko měl v šedesátých letech Dr. Doubek, profesor na Zemědělské technické škole v Českých Budějovicích. Provoz se však neuskutečnil pro negativní přístup krajského veterinárního lékaře i hygienické služby. Při návštěvě Německé demokratické republiky na podzim 1961 jsem chtěl navštívit Institut der Fridrich-Schiller-Universität Jena, Lehr und Versuchsgut Jena-Zwätzen, poněvadž jsem se dozvěděl, že na tomto školním hospodářství produkují mléko, jež by mělo odpovídat našemu přednostnímu mléku. Vedoucí hospodářství prof. Hoffmann mi sdělil, že po událostech ze 13. srpna 1961 (postavení berlínské zdi) nesmí bez povolení z Berlína do objektu nikoho pustit.

Když jsem nastoupil na jaře 1959 k veterinární službě na okres Jeseník, napadla mě již tehdy myšlenka vyrábět na Jeseníku přednostní, tj. syrové, nepasterované, vychlazené, zdravotně nezávadné mléko, neboť klimatické

podmínky jsou pro výrobu tohoto mléka na Jeseníku přímo ideální. Krávy i jalovice se pasou od jara do zimy na horských pastvinách a základem zimní krmné dávky je seno a šrot. Na Vysoké škole veterinární v Brně jsem kromě povinného studia absolvoval ještě mimořádně tři semestry hygieny potravin, takže jsem znal podmínky stanovené příslušnou ČSN. Zdravotně nezávadné mléko je získáváno od zdravých dojnic, v chovu se nesmí vyskytovat tuberkulóza, nakažlivé zmetání, záněty vemen aj. Mléko musí být prosto choroboplodných zárodků, protože se podává čerstvě nadojené a vychlazené.

Svůj názor jsem přednesl v zemědělské komisi Městského národního výboru v Jeseníku, jejímž členem jsem byl, i představenstvu Jednotného zemědělského družstva (dále jen JZD) Jeseník-Bukovice; všichni s mou myšlenkou souhlasili. Na dotaz, zda by měly Státní lázně Jeseník zájem o toto mléko, odpověděl ředitel Lázní Jeseník MUDr. Boh. Šamánek přípisem ze dne 19. ledna 1960 kladně: „...neboť od 1. ledna 1960 byla u nás v Plojharově sanatoriu zahájena léčba pracujícího dorostu a chceme podávat tělesně slabým pacientům vysoce kvalitní potraviny.“⁴ Tímto mlékem měla být zásobována sanatoria na Gräfenberku v Jeseníku, v Karlově Studánce, nemocnice v Jeseníku, dětská ozdravovny ve Zlatých Horách a ve Vidnavě a v létě i pionýrské tábory.

JZD mělo rozestavěný kravín pro 100 dojnic.⁵ Bylo proto třeba urychleně vypracovat investiční úkol a vyprojektovat objekt dojírny a mléčnice, jež by navazoval na již budovaný kravín. Podařilo se mi pro tuto myšlenku získat Karla Čunderleho, stavitele z Výzkumného ústavu pro chov skotu v Rapotíně a jeho prostřednictvím i Jana Stanislava, odborníka na strojní vybavení dojíren, chlazení mléka a vzduchotechniku ze Strojné traktorové stanice v Praze-Hostivících. Tato tříčlenná dobrovolná skupina – veterinář, stavitel a technolog – se pustila do práce s obrovským nadšením. Věřili jsme, že v Jeseníku vybudujeme v šedesátých letech mléčnici na úrovni.

Architektonická skica kravína JZD Bukovice, 1961

[SOka Jeseník]

jež neměla obdoby nejen v naší republice, ale ani v tehdejší „socialistickém táboře“.

Uskutečnilo se několik desítek porad, schůzí a jednání na všech úrovních od JZD přes výzkumné ústavy, vysoké školy až po ministerstva. Na 5. července 1961 jsem pozval do Jeseníku na celostátní poradou zainteresované odborníky, aby nám svými radami pomohli vybudovat v Československu první vzornou výrobu přednostního mléka po druhé světové válce. Konference se zúčastnilo 34 veterinárních lékařů, zootechniků, projektantů, stavitelů, ekonomů a hygieniků a přítomni byli i političtí představitelé a zástupci JZD; někteří poslali své připomínky písemně. Celodenní jednání shrnul v závěru MVDr. Pavel Titěra, hlavní hygienik Státní veterinární správy v Praze, takto: „*Otázka zdravotní nezávadnosti mléka je velmi důležitá. Je třeba vybudovat takovou provozovnu, aby mohla být doporučena ostatním zemědělským závodům. Je třeba vypracovat ekonomický rozbor výroby, obsazení pracovníky přímo ve výrobě, plán obratu stáda, zajištění letní a zimní krmné dávky, přesný plán obratu stáda, přesný plán veterinárních a hygienických opatření a investiční úkol. Tato myšlenka je dobrá a je třeba ji prosadit!*“

Během necelých tří let se nám podařilo dokončit a přizpůsobit novým podmínkám kravín, vyprojektovat a postavit nový objekt propojený s kravínem, kde byla spojovací chodba, čistírna zvířat, tandemová dojírna pro osm dojníc, míst-

nost s dvěma podtlakovými chladícími nádržemi, každá na 500 litrů, linka na plnění mléka, místnost pro mytí a dezinfekci nádob, laboratoř, strojovna, sklad obalů a pomůcek, sociální zařízení zvlášť pro ženy a muže, závětrí, zpevněný výběh a příjezdová komunikace. Všechny stěny byly obloženy keramickými obkladačkami a objekt byl vybaven vzduchotechnikou a nejmodernějšími nerezovými přístroji tuzemské výroby. Celý objekt mléčnice stál necelý 1 milion Kčs.

Zkušební provoz povolil dne 3. dubna 1963 krajský veterinární lékař v Ostravě MVDr. Zdeněk Kočí spolu s krajským hygienikem MUDr. Jaroslavem Vernerem. Během zkušebního provozu se dokončovaly práce na mléčnici a odstraňovaly zjištěné závady. Vzorky mléka byly odesílány do Státního veterinárního vyšetřovacího ústavu v Olomouci. Mikrobiologické hodnoty byly zpočátku nepříznivé. Okresní hygienická stanice Šumperk stále upozorňovala na závadnou vodu; až po delší době se nám podařilo najít příčinu a odstranit ji. Koncem května 1963 po odstranění mnoha závad se mikrobiologické hodnoty přiblížily hodnotám stanoveným příslušnou ČSN.⁶ Za finanční podpory ministerstva zemědělství byl pořízen propagační film o výstavbě a provozu mléčnice v JZD Jeseník–Bukovice..

Protože nebyl zatím přijat z finančních důvodů vedoucí výroby přednostního mléka, znamenal zkušební provoz pro mne velké pracovní vypětí, neboť jsem byl současně vedoucím vete-

řinární služby na Jesenicku. Začátkem června 1963 jsem v důsledku vyčerpání onemocněl, byl jsem hospitalizován v nemocnici a tři měsíce jsem byl mimo službu; a to byly osudové tři měsíce....

Na Jesenicku bývá dlouhá a tuhá zima. JZD nemělo koncem jara slámu na stlaní, takže používalo piliny, často ještě zmrzlé. Dojnícím před dojením byla v klimatizované dojírně omývána vemená teplou vodou. Po dojení si v kravíně lehly na studenou podlahu s pilinami; následovaly záněty vemen, zhoršovaly se mikrobiologické nálezy mléka, nemocné dojnice byly přesunovány do jiné stáje, čímž vznikaly provozní potíže s jejich náhradou. Obvodní veterinární lékař, do jehož obvodu JZD Jeseník-Bukovice náleželo, z časových i pracovních důvodů mne nemohl zastoupit. A stále scházel zodpovědný vedoucí výroby, takže nebyl nikdo, kdo by postupně odstraňoval poslední závady, aby se mohlo jakostní mléko konečně dobře zpeněžit.

Výstavba mléčnice včetně zkušebního provozu též nepříznivě ovlivnila finanční možnosti chudého horského družstva, takže část družstevníků (v každém podniku bývá část nespokojenců

proti vedení) začala zpochybňovat rozhodnutí představenstva o její výstavbě.

Protože nikdo z nás tří dobrovolných „budovalců“ mléčnice nebyl členem KSČ, ba naopak bylo o nás známo, že jsme na druhé straně bariády, zastávaly stranické orgány k celé akci rezervovaná až negativní stanoviska. To byl důvod, proč ředitel Okresní zemědělské komise výrobní správy v Šumperku, člen okresního výboru KSČ, zamítl žádost JZD o subvenci na prodloužení zkušebního provozu nové mléčnice. A poznamenal: „*My potřebujeme množství a ne kvalitu, a kdožví, jestli tím podnikem nechtěl zrušovat finančně JZD, je to přece „Akce Frank“!*“ Když jsem se po třech měsících vrátil do zaměstnání, oznámil mi předseda JZD, že po poradě se stranickými a politickými orgány se družstvo vzdalo myšlenky na výrobu zdravotně nezávadného mléka. Přitom koncem roku 1963 tam stála po všech stránkách nejmoderněji vybavená mléčnice na výrobu syrového zaručeně zdravotně nezávadného mléka v Československu, s tuzemskými přístroji a postavená za poměrně velmi nízkou cenu. Škoda....

MVDr. Alois Frank

POZNÁMKY

1. Veterinárním dozorem byl pověřen MVDr. Kadaňský.

2. Hlavním garantem výroby syrového, zdravotně nezávadného mléka v těchto třech objektech byl tehdejší přednosta Ústavu pro hygienu a technologii potravin na Vysoké škole zvěrolékařské v Brně Prof. MVDr. Jan Lenfeld (1889 – 1939). Citlivý veterinární dozor vykonávali brněnští magistrátní úřední veterinární lékaři, asistenti prof. Lenfelda a doc. Hökla a okresní zvěrolékař v Tišnově MVDr. J. Kohout.

3. Při naší návštěvě farmy v r. 1961 jsme zjistili závažné hygienické, provozní i organizační závady, na které jsme upozornili přítomného kolegu veterinárního lékaře. Souhlasil s námi, že za současného stavu (všude velká špína, nepořádek, nedostatečně vychlazené mléko, fluktuace zaměstnanců) a personálního obsazení na farmě (Slováci, Maďaři, Romové) nebudou schopni dodržet ČSN 57 06 01. Pokud je mi známo, v Rusovicích se zdravotně nezávadné mléko nevyrobělo.

4. Plojharovo sanatorium, dříve Neugebauerův Annehof (dnešní Wolker), neslo jméno knězi po Josefu Plojharovi, předsedovi Čs. strany lidové, který si příklonem ke komunistům vysloužil v letech 1948-1968 funkci ministra zdravotnictví.

5. Vazná stáj pro 100 dojnic, typ K 104.

6. Počet Coli zárodků v 1 ml mléka se pohyboval od 0 do 10 a počet všech zárodků od 900 do 2000 v 1 ml mléka.

Geologické expozice ve městě Jeseníku

Bylo to Slezsko, kde vznikla první muzea českých historických zemí, včetně jejich nedílných součástí - geologických expozic. Roku 1802 Šeršníkovo muzeum v Těšíně a 1814 Gymnaziální muzeum v Opavě. Moravské zemské muzeum bylo založeno až roku 1817 a Národní muzeum v Praze teprve 1818. Rok 1814 byl významný i pro Jesenicko. Jeden z mnoha osvícených vřatislavských biskupů Josef Christian Hohenlohe-Waldenburg-Bartenstein, velmi dobře obeznámený s nerostným bohatstvím Jesenicka, se rozhodl jej dokumentovat pro optimální využívá-

ní. V roce Napoleonovy porážky k tomu povolal vídeňského kustoda Císařského kabinetu přírodních věd, znamenitého mineraloga J. Schücha. Na zámku Jánský Vrch v Javorníku tak vznikl roku 1814 soubor 33 ukázek jak nerudních, tak rudních význačných surovin této části Slezska. Exponáty byly zjevně vybrány s přihlédnutím k jejich genezi (pochopitelně v duchu tehdejších znalostí vzniku a vývoje zemské kůry). Do dnešní doby se z nich nedochovalo nic. Jen popis (od samotného J. Schücha) dokládá, že to byla, ač malá rozsahem, přesto svými exponáty význam-

Venkovní geologická expozice před Lesní správou Jeseník (vlevo) a Land art při Gymnáziu Jeseník

ná geologická expozice, srovnatelná s expozicemi ve výše uvedených muzeích. Kdy a jak zanikla, nevíme.

Tradice geologických expozic poté pokračovala na Jesenícku školními sbírkami. Rozmachu se jí dostalo až ve 30. letech 20. stol. V krátkém časovém období zde vzniklo díky nadšení a znalostem ing. Franze Kieglera a ing. Bruno Kralíka 5 významných geologických expozic. Menší část jejich exponátů byla po 2. světové válce rozesteta po muzeích a vysokých školách jak v České republice, tak i na Slovensku a v Polsku. Větší část je ztracena. Torzo největší z nich - Geologické expozice z tzv. Městského muzea v zámku Jánský Vrch v Javorníku je jedním z lákadel k návštěvě Vodní tvrze - sídla Vlastivědného muzea Jesenicka (VMJ).

Muzejní budova v Javorníku se ocitla ve stavbě špatném stavu a unikátní exponáty byly přestěhovány do Jeseníku. V 80. letech 20. stol. z nich dr. Zdeněk Gába vytvořil **stálou geologickou expozici**. Unikáty z Javorníku doplnil ukázkami z poválečných studií a těžebních aktivit. Stálou výstavu umístil do tří místností a slavnostní otevření proběhlo roku 1988. Při znovuvytvoření jeseníckého okresu bylo roku 1996 založeno i Vlastivědné muzeum Jesenicka. Pro zvýšení jeho atraktivity byla posléze provedena ve stálé expozici geologie úprava a nyní je expozice ve dvou místnostech. Současně ji čeká rekonstrukce, která zobrazí nové objevy geologických věd a nové znalosti o vývoji zemského povrchu, především Jesenicka. Stane se tak ještě podrobnějším obrazem geologického vývoje celého regionu, který řadí toto území mezi geologicky nejpestřejší oblasti Evropy.

První místnost seznamuje s působením mlad-

ších geologických dějů - severského pevninského ledovce, vývojem jeskynních systémů, vznikem kaolínu a nejmladšího uhlí. Pozornost je věnována i opracování různých hornin a nerostů ledem, vodou a větrem. Tyto ukázky posloužily mj. i při studiu povrchu Marsu z fotografií. Druhá místnost přiblíží návštěvníkovi hlavní horniny, nerosty, rudní ložiska a zkameněliny Jesenicka a jeho okolí. Mezi nejzřetelnější exponáty patří světově unikátní nábrusy z 30. let 20. stol.

Geologických exponátů je na Jesenícku, i přes četný řízený a především divoký odvoz, ještě stále dost. Pro pokračování vnitřní stálé geologické expozice VMJ formou **venkovní geologické expozice** (místa pod střechami je stále méně) byl vybrán mimo jiné prostor za Vodní tvrzí v Jeseníku.

Geologický chodník s odpočívadly propojil ulici Dittersdorfovou s průchodem na náměstí a prostorem u farního kostela. Do něj byly vkomponovávány vybrané bloky hornin Jesenicka. Samotný chodník, včetně tří odpočívadel s lavičkami, reprezentuje granitoidní bohatství Jesenicka (křemenných dioritů, granodioritů, granitů a v nich formou žilek přítomných pegmatitů a aplitů). Sedm barevných a zrnitostních variet těchto hornin, označovaných souhrnně jako Slezská žula, pochází ze tří kamenolomů - Ehrlicha, Jaška a Raluxu. Chodník člení 8 polí, oddělených žebry z haklíků a kostek. Vlastní pole tvoří menší kostky. Primárně byla pole jednotlivých kamenolomů rozlišena užitím barevně výrazně odlišných granitoidů - šedých a žlutých. Staré dobré „kočičáky“ zachráněné TS Jeseník při opravách a úpravách komunikací města Jeseníku tvoří obrubu chodníku. Odpočívadla obsahují další kamenné prvky zachráněné TS

Jeseník, většinou obrubníky, obklopené granitovou mozaikou. Okolí chodníku postupně doplňují bloky významných hornin Jesenicka.

Při toulkách krajinou si každý někdy povšiml větších kamenů, ležících při okrajích lesních cest. Mnohé mají nejen vysokou estetickou hodnotu, ale jsou i znamenitými doklady vývoje krajiny a často dobře slouží odborným exkurzím. Leckdy se však nacházejí v těžko dostupném terénu a tak vznikla myšlenka sestavit z nich neokázalou, ale o to funkčnější venkovní geologickou expozici pro návštěvníky Jesenicka a školy Jesenicka všech stupňů. Nápadu se ujal pracovník Lesní správy Jeseník, a proto byly z takřka nepřeberného množství tvarů a typů neživých přírodnin Jesenicka vystaveny ukázky z bohatství skalního podloží území ve správě Lesní správy Jeseník a vznikla **Geologická expozice při Lesní správě Jeseník**.

Exponáty jsou uspořádány ve směrech, odkud byly získány, s tím, že pomyslný střed tvoří amfibolity jesenického amfibolitového masívu. Další horniny původně vyvřelé představují ortorula ze Zlatého chlumu, metagranit z Rejvízu, metadacit od Brště a zelená břidlice z Příčného vrchu. Vyvřelé horniny nemetamorfované reprezentuje vzácný syenit, přisunutý pevninským ledovcem ze Skandinávie a granátický pegmatitický granit od Čertových kamenů. Vystaven je i jeho kontakt s ortorulou, unikátní ukázka, která se jen málokdy dochová.

Vlastní horniny metamorfované (parabřidlice - vzniklé proměnou sedimentů) zastupují jak fylity, tak svor i pararula. Zastoupen je i meta-konglomerát, pocházející původně z devonského moře. Doplňuje jej metadroba z moře karbon-

ského (je velkou raritou, aby se při zvětrávání a suťových pohybech takto dochovala úplná vrásová vlna). Tím současně patří mezi další unikáty této expozice - ukázky tektonických jevů. Spolu s kulovitou vrásou a ukázkou detailního provrásnění ze zlatohorského rudního revíru vytvářejí velmi pěkné srovnání typů vrás s vrásami v kvarcitu z tohoto revíru a v kvarcitu ze Zlatého chlumu. Bohatství zlatohorského rudního revíru připomíná pyritová rudnina z Nového Hackelsbergu a minerální bohatství celého Jesenicka pak růženín v bloku křemenné žiloviny ze svahu Zlatého chlumu.

Výkopy před a za rekonstruovaným hotelem Slovan v Jeseníku osvobodily před desítkami tisíci lety zde ukryté balvany a valouny. Spolu s nimi byly zachráněny i granitové obrubníky, dílo lidských rukou. Rozsah druhů hornin a nerostů i vlastní počet kusů neumožňoval vytvořit běžnou expozici. Proto vznikla myšlenka instalovat všechny tyto kameny formou **land artu**, který současně poskytl jejich využití i jako menší **venkovní geologickou expozici při jesenickém gymnáziu**. Úkolu se ujal gymn. prof. Jiří Bartoň a vytvořil čtyři skulptury, dohromady tvořící jedno dílo (relikt). Po stránce geologické zde naleznou návštěvníci pegmatity, fylity, kvarcitu, migmatity, ortoruly, místy až stěbelnaté, metagranity, amfibolity, metagabra a blastomylonity. Dále jsou přítomny i zde velmi hezké ukázky tektoniky a z nerostů jsou zastoupeny mj. skoryly, granáty almandin-spesartiny, křemeny z křemenných žil a dendrity oxidů a hydroxidů Mn.

Jan Hauk

Zlatohorské zlaté valouny

Nálezy zlatých valounů, zvláště větších, nebyly na Zlatohorsku zcela běžnou událostí.¹ Přesto ale o nich máme zajímavé záznamy. Dosud nejúplnější přehled písemných zpráv o nalezených zlatých valounech zpracovali a uveřejnili Večeřová a Večeřa.² Podařilo se jim nalézt zmínky a dílem i popis 17 kusů nalezených na Zlatohorsku v období mezi začátkem 16. a koncem 17. století. Přitom nejstarší zmínka pochází z roku 1549. Největší nalezené valouny pochází z tzv. „měkkých dolů“, které těžily zlato v zlatonosných sedimentech mezi Zlatými Horami (dříve Zuckmantel), Ondřejovicemi a Glucholazy. „Měkký důl“ v blízkosti Zlatých Hor, vyhloubený do hloubky 100 m, byl místem nálezu dvou valounů tak neobvyklých svou velikostí, že byly opakovaně zmiňovány v literatuře i v následujících staletích. Tak například F. Ens ve své knize z roku 1837 uvádí: *Za Andrease Jerina (biskup v letech*

*1585 až 1596) bylo hornictví v největším rozkvětu. Poskytovalo železo, olovo, vitriol a dědičná štola (Erbstollen) na Starohoří (Althackelsberg) bohaté dary zlata. ... Zde byl nalezen 14. srpna 1590 kus ryzího zlata, vážící 3 ½ vrateislavské libry, neboli 4 marky, 15 lotů vídeňské zlaté váhy, tehdejší hodnotu 355 ½ uherských florinů, nebo 675 florinů 27 krejcarů rýnských. Jiný kus, který byl vykopán 22. března 1591, vážil 9 marek vrateislavských, neboli 6 marek 15 lotů vídeňských a měl hodnotu 456 ¾ florinů uherských, čili 867 florinů 49 krejcarů rýnských. Oba kusy byly jako vzácnost odeslány do vídeňského přírodovědného muzea (minerologické sbírky) a těžarstvo se spokojilo s kresbou obou nálezu ve skutečné velikosti, které jsou s tímto popisem ještě dnes uloženy v městském archivu Cukmantlu.*³

Již tato informace z počátku 18. století ale není zcela přesná – nejednalo se o nálezy ryzí-

ho zlata a také místo nálezu neodpovídá skutečnosti. Zdůrazněme ale to, že byly zhotoveny dokumenty s vyobrazením a popisem valounů; samotné valouny byly odeslány císaři Rudolfovi II. a následně předány do vídeňské mineralogické sbírky. Informaci potvrdil R. Zuber, ⁴ když uvedl, že „... roku 1590 a 1591 byly vyrýžovány dva valouny zlata, jeden vážil 1,387 kg a druhý dokonce 1,783 kg. ⁵ Oba divy přírody byly darovány císaři Rudolfovi II. do jeho mineralogické sbírky, odkud se ztratily neznámo kdy a kam. Městu zůstaly jen obrázky vzácných nálezů na pergamenech, ale i ty jsou dnes ztraceny.“

O osudu ztracených (či spíše zcizených) zlatých valounů z vídeňské mineralogické sbírky nemáme do dnešního dne žádné informace. Jinak je tomu se „ztracenými pergameny“. Snad šťastná shoda okolností vedla k tomu, že v Německu několik dnů před dnem ustavení krajanského sdružení bývalých zlatohorských občanů (Heimatgruppe Zuckmantel), které se uskutečnilo 4. února 1961, učinil blíže nespécifikovaný antikvariát zajímavou nabídku předsedovi kulturního výboru krajanského sdružení Jeseník (Heimatgruppe Freiwalddau). Předmětem nabídky byly mimo jiné i dva rukopisné dokumenty s vyobrazením zlatých valounů, nalezených ve Zlatých Horách. Krajané ze Zlatých Hor a okolí se na již zmíněném ustavujícím shromáždění rozhodli nabízené dokumenty koupit a okamžitá sbírka vynesla potřebný nemalý obnos. ⁶ Oba rukopisné dokumenty jsou do dnešního dne uchovány a lze podrobně popsat jejich podobu i obsah; místem jejich uložení je tzv. Domovská jizba (Heimatstube) ve württenberském městě Bietigheim. Budovu, v níž se „Heimatstube“ nachází, zachvátil v roce 2004 požár, ale ani požárem, ani hasičí vodou nebyly dokumenty poškozeny.

Oba dokumenty mají několik společných znaků. Jsou vyhotoveny na relativně tenkém papíru (inkoust prosakuje z lícové na rubovou stranu), nejedná se o pergameny a oba mají přibližně shodný formát 18,5 × 28,5 cm. Obrázky jsou nakresleny na zvláštním papíru oboustranně (pohled na valoun zepředu i zezadu) a jsou vlepeny do otvoru ve tvaru nepravidelného osmiúhelníku, vystřiženého v základním dokumentu.

U prvního dokumentu je v jeho záhlaví nadpis ⁷ v přibližném překladu: *Dar zlatonosného kamene nedávno nalezeného na úpatí (rozuměj úpatí hory) a skvějícího se na pohled. Tobě, božský Rudolfe.* Pod tímto záhlavím je vložen barevný obrázek zlatého valounu a za jeho kresbou následuje německý text, ⁸ v českém překladu:

V roce 1590, 14. srpna, byl z požehnání Boží milosti nalezen na horním Měkkém dole cukmantelských dolů velký zlatý valoun, jehož podíl zlata byl tři a půl vřatislavské libry a podle vídeňské zlaté markové váhy čtyři marky a patnáct lotů.

Dokument z roku 1590

⁹ *To tedy činí v maďarských zlatých, které Jeho knížecí milost nechala vyplatit těžařstvu (zlatohorskému) Knížecím úřadem pro finanční správu v Nise tři sta padesát pět a půl maďarských zlatých a v rýnských zlatých - po šedesáti krejcarech - šest set sedmdesát pět rýnských zlatých a dvacet sedm krejcarů. Adam Vincentz, Rendt Meister*

Dárceem tohoto valounu byl Andreas von Jerin, v letech 1585 až 1596 vřatislavský biskup a nýský kníže. Víme, že Rudolf II. vydal v roce 1589 mandát, v němž žádá všechny, kdo učiní zajímavé mineralogické nálezy, aby je zaslali na Českou komoru, kde budou náležitě zaplaceny. ¹⁰ Zmíňme se však ještě velmi stručně o dalším možném důvodu zcela zřejmě bezplatného darování tohoto valounu císaři. ¹¹ Andreas von Jerin pocházel ze Švábska. Již v poměrně mladém věku (od roku 1578) zastával švábský kanovník hodnost probošta vřatislavského dómu, a to se stále rostoucí vážností a respektem a také se vzrůstajícím církevním a politickým vlivem. Císař Rudolf II. jej nejen na základě vlastních zkušeností nejdříve povýšil do šlechtického stavu (šlechtické diplomy z let 1578 a 1583), ale při nejbližší příležitosti se velmi energicky zaslal (mimo jiné i u papeže) o jeho zvolení vřati-

Dokument z roku 1647

slavským biskupem a posléze také slezským zemským hejtmanem. Poněvadž Andreas Jerin systematicky pracoval na své duchovní i světské kariéře, je zřejmé, že byl císaři Rudolfu II. velmi zavázán vděčností. A tak se lze oprávněně domnívat, že dar zlatého valounu nalezeného v roce 1590 i dar valounu nalezeného v roce 1591 byl ze strany biskupa Jerina projevem jeho vděčnosti (a císař přijal oba dary s velkým povděkem). Poznamenejme ještě pro zajímavost, že biskup Jerin měl zřejmě dostatek finančních prostředků. Zejména však dodal svému jménu velkého lesku jako mecenáš církevního umění pořizováním stříbrného hlavního oltáře (1590) vřatislavského dómu a dalších mistrovských děl, jejichž tvůrcem byl zlatotepec Paul Nitsch. Na své náklady ale také nechal v roce 1588 postavit v Heřmanovicích kostel renesančního založení.

Druhý dokument není, jak by se dalo očekávat, analogickým dokumentem o nálezu druhého zlatého valounu v roce 1591, o kterém jsme se již

zmínili. Týká se rovněž nálezů zlatého valounu, ale dalšího, nalezeného až v roce 1647. Záhlaví dokumentu neobsahuje žádný nadpis a za obrázkem zlatého valounu následuje jeho popis¹² – tentokrát stručnější, bez udání váhy valounu a zřejmě s cenou stanovenou odhadem: *Roku 1647, dne 15. září, nalezl s neobyčejným podivem a Božím požehnáním devítiletý hoch zlatem prorostlý křemen poté, kdy házel po jabloni v zahradě, sousedící s městem Cukmantl; (zlatý) podíl měl hodnotu 100 dukátů a v rýnských 300 zlatých rýnských. Podepsán: Knížecí báňský úřad*

K tomuto nález došlo krátce před ukončením třicetileté války. Nález byl opět předán vřatislavskému biskupovi, kterým byl Karel Ferdinand, princ polský a švédský.¹³ Biskupem byl zvolen v roce 1625 jako dvanáctiletý a byl jím do roku 1655. Neměl ani kněžské, ani biskupské svěcení a ve Slezsku byl jen čtyřikrát. Lze se domnívat, že i to přispělo k tomu, že na předání nalezeného valounu nereagoval. Tři a půl roku po nález valounu se otec nálezce dopisem obrací na biskupa – niského knížete se žádostí o vyplacení odměny za odevzdaný nalezený zlatý valoun.¹⁴ Podstatná část dopisu z 11. června 1650 má ve volném překladu následující znění: *Nejveleváženější, nejjasnější, nejmilostivější kníže a pán, pan etc. Stalo se to v mnou koupené zahradě přibližně před třemi a půl roky. Všemohoucí Bůh svým dobrotivým požehnáním vložil do ruky mému synkovi, tehdy devítiletému, když chtěl hodit kamenem po jablku na stromě, do ruky valoun, prorostlý čistým dobrým zlatem a tímto valounem jej obdaroval. Jako věrný poddaný jsem jej bez prodlení zaslal Vaší knížecí milosti tak, že jsem jej předal do rukou současného horního hejtmana a nepochybuji o tom, že Vám byl předán a Vaše knížecí milost si na to vzpomíná a chtěl bych Vám popřát, aby valoun přispěl k pohodě Vaší knížecí milosti. Spoléhám se na to, že se k Vám dostane má pokorná prosba a s proslulou laskavostí Vaší vysoce urozené nejjasnější knížecí milosti ráčí Vaše knížecí milost pohlédnout na mne, chudého muže a věrného poddaného svým milostivým zrakem a mně chudého muže s mými malými dětmi, z nichž jedno bylo Bohem obdarováno štěstím, potěšíte milostí a odměnou, atd.... Vaší knížecí milosti poddaný a věrný Andreas Paschke, kostelník v Cukmantlu.*

Není známo, jak a zda vůbec biskup Karel Ferdinand na tento dopis reagoval.

Vladislav Bakončík

POZNÁMKY

1. Používáme pro nálezův název „zlaté valouny“. V němčině je používán název „Handstein“, jako obecný termín pro mimořádný kus rudy přiměřené velikosti (uchopitelný rukou) z rudného dolu či pěkný kus rudy

červenozlaté barvy.

2. VEČEŘOVÁ, Viera – VEČEŘA Josef: Jesenické zlaté stezky. PINKA, Jeseník 2001.

3. ENS, Faustin: Das Oppaland, oder der Troppauer Kreis, Wien 1836.

4. ZUBER, R.: Zlatohorský mincmistr Jan Jakub Husser. In: Jesenicko, Vlastivědný sborník, Sv. 7. Jeseník 2006, s. 27-33.

5. Poněvadž valouny byly odeslány v nalezeném stavu (tedy nebyly ke zjištění hmotnosti zlata, které obsahovaly, rozdrčeny), byla pravděpodobně hmotnost jejich zlata určena tak, že nejdříve byl valoun zvážen a změřen jeho objem. Dále bylo třeba odhadnout průměrnou hustotu průvodní horniny valounu (z barevného obrázku jednoho z valounů nevyplývá, že by bylo možno předpokládat homogenní průvodní horninu valounu – například křemen – a její hustotu objektivně zjistit měřením a výpočtem). Ze známé hustoty zlata a zmíněných dalších hodnot pak lze vypočítat s určitou mírou nepřesnosti hmotnost zlata obsaženého ve valounu. Autor se domnívá, že udávání hmotnosti zlata obsaženého ve valounech v kilogramech s přesností na tři desetinná místa pouhým přepočtem z původně uvedených jednotek hmotnosti je zatíženo (nekvantifikovatelnou) chybou. Naštěstí ale nebyl tento problém důležitý ani pro tehdejší těžáře (z hlediska odměny, kterou obdrželi) natož pro dnešního čtenáře. V této souvislosti ale není bez zajímavosti, že pokud jde o vlastní vážení drahých kovů, bylo je možno již kolem poloviny 16. století vážit za optimálních podmínek s přesností až 1 miligramu.

6. MÜLLER, Max: Ein Dokument über den Goldbergbau im Zuckmantler Ländchen. In: Zuckmantler Heimatbrief, Folge 79, September 1988, Bietigheim-Bissingen 1988, s. 99-102.

7. „*Munus ab aurifera nuper radice revulsum, / Fulgeo in aspectu. Dive Rudolphe, tuo*“

8. „*Anno 1590, den 14. Augusti, ist durch Gottes gnedigen Segen auf der obern Weichen zechen der zuckmentlischen Bergwerke, ein großer HandtStein gefunden worden, welcher am Gewichte gehalten, vierde halbes Pfundt Bresliesch, und an Wienischen goldtgewichte außtrage vier Markk und fünfzehen loth, Thuet demnach an Gulden Hungerisch, welche Ihr fürstlichen Gnaden aus(de)m Neyßieschem Rend Amute den Gewercken Zalen laßen, drey hundert, fünf und fünfzig und ein halben Floren Unngerisch und an Reinischen gulden, zue Sechzig Creützern, Sechs Hundert, fünf und siebenzig gulden Reinisch, und sieben und zwanzig Creützer.*“ Adam Vincentz, Rendt Meister

9. „Goldgewicht“ je měrná jednotka hmotnosti, určující množství a kvalitu zlata - zde vyjádřená v markách (vídeňských), které se dále dělily na karáty, grány, atd. Uvedme ve stručnosti, že s ohledem na praktické potřeby byly dříve používány různé měrné jednotky hmotnosti – kromě zmíněné „zlaté“ například „diamantová“, „stříbrná“, „lékárnická“, „kramářská“ či „řeznická“. Míry a váhy tohoto období jsou specifickou záležitostí, překračující pojednávané téma. V původním textu použité dělení marky na loty však odpovídá dělení marky používané u stříbra, ne u zlata.

10. VEČEŘOVÁ, Viera – VEČEŘA Josef: Opak, cit.

11. NÄGELE, Anton: Dokumenta Jeriniana. In: Archiv für schlesische Kirchengeschichte, Band 1, Breslau 1936, s. 98-156.

12. „*Anno 1647, den 15. September, ist auß sonderlicher Verwunderung und Segen Gottes, von einem Neun Jährigen Knaben, nach einem Apfel werfende in einem Garthen, an die Stadt Zuckmantel stoßende ein Handstein von Quartz, mit Golde durchwachsen erfunden worden, hat gehalten hundert Ducaten unnd an Reinischen drey hundert Gulden Reinisch. N. N. Hochfürstl. Bergambte*“

13. Schematismus des Bisthums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1891, Breslau.

14. ZIVIER, E.: Akten und Urkunden zur Geschichte des schlesischen Bergwesens. Oesterreichische Zeit. Kattowitz 1900.

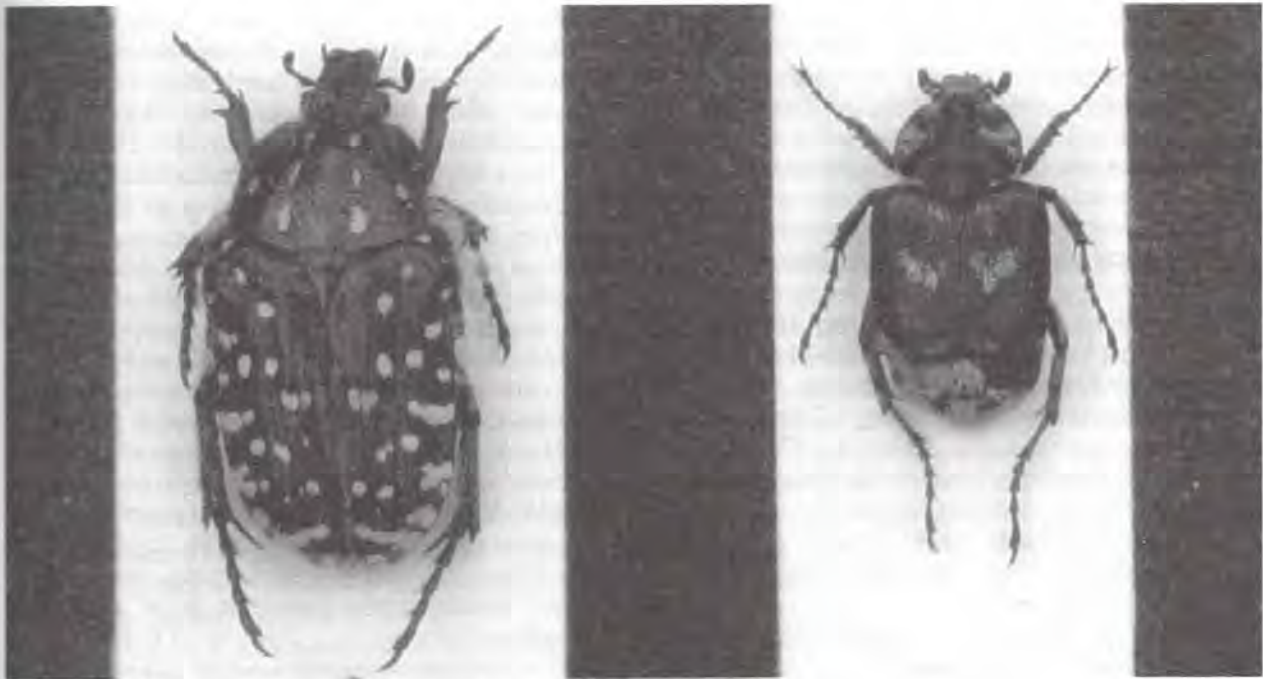
Pánové Helmut Schindler ze Sachsenheimu a Dr.med. Bruno Frobel z Bambergu poskytli autorovi pomoc, za kterou jim náleží srdečný dík.

Teplomilné druhy brouků i na Jesenicku

Trend šíření teplomilných druhů živočichů (rostlin) lze v posledních letech pozorovat i na Jesenicku. Svědčí o tom nálezy hmyzích druhů, jež do nedávné doby bylo možné pozorovat a chytat až na druhé straně Jeseníků v rovinných oblastech Olomoucka a Zábřezska (LEMON 1999).

Oxythyrea funesta (Poda, 1761) je asi 10 mm velký, tmavě hnědý zlatohlávek s bílými skvrnkami na štítu i krovkách. Objevuje se od května do července na květech rostlin. V Čechách a na Moravě se v poslední době zjevně šíří (HŮR-

KA 2005). V červnu 2004 byla v rámci jedné lokality nad Dětrichovem u Jeseníku (480 m n. m.) zjištěna populace mnoha desítek až stovek jedinců. Na stejných místech se hojně vyskytoval také zlatohlávek zlatý (*Cetonia aurata*), méně často zlatohlávek hladký (*Potosia cuprea*). Brouci byli běžní na okolicích bršlice a rozkvetlých hlohů. Bylo zřejmé, že výskyt těchto druhů, a zejména *O. funesta*, na malé vyhraněné lokalitě (jen několik stovek metrů dál na květech stejných rostlin nebyl nalezen ani jeden exemplář) byl zapříčiněn přítomností vhodného substrátu,

Oxythyrea funesta (vlevo), *Valgus hemipterus*

ve kterém se larvy zlatohlávků vyvíjejí. V tomto případě to jsou tlející a zarůstající hromady pilin. Druh *O. funesta* se na lokalitě hojně vyskytoval také v létě 2005 a 2006. V červenci 2006 byl nalezen jeden exemplář na Holém vrchu (750 m n. m.) nad Heřmanovicemi (okr. Bruntál), v červenci 2007 rovněž 1 ks při okraji lesa na úbočí Křemenáče (500 m n. m.) nad Písečnou. Nedávné nálezy *Oxythyrea funesta* v létě 2006 u osady Drakov (Heřmanovice) podrobně popisuje CHYBÍK (2007)

Valgus hemipterus (Linné, 1758) je brouk

rovněž z příbuzenstva zlatohlávků. Je 6 - 9 mm velký, černohnědý s bílou kresbou; typický zkrácenými krovkami, které nezakrývají celý zadeček. Jeho larvy se vyvíjejí v trouchnivých stromech. Dospělí brouci se objevují od jara do začátku léta na květech. V květnu 2004 byl nalezen jeden exemplář v zámeckém parku v Javorníku a v červnu 2006 další jedinec na louce nad Horními Hořticemi. Před rokem 2004 nebyl pravděpodobně tento druh na Jesenicku pozorován (NOVÁK, ústní sdělení).

Antonín Lyko

LITERATURA

HŮRKA K. (2005): Brouci České a Slovenské republiky. Kabourek, 391 p., Zlín.

CHYBÍK J. (2007): Zlatohlávek *Oxythyrea funesta* v Jeseníkách. Veronica, č.5/07: p. 25 – 26.

LEMON F. (1999): Kudlanka nábožná v Jeseníku. Ročenka Vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku: p. 36, VMJ, Jeseník.

Znovuobjevování technických památek na Jesenicku

V poslední době se rozšiřuje velmi pozitivní směr, a to v obnovení zájmu o technické památky. Týká se to samozřejmě i Jesenicka, což kvitují dvojnásob. Osobně preferuji, když snaha má i hlubší obsah, nejen pouhou formu. V oblasti pomníků v Jeseníku v minulých letech tomu bylo spíše naopak, škoda. Je nezbytně nutné, aby jakékoli aktivity, které se snaží ať už o obnovu, nebo i výstavbu nových pomníků (nebo i jiných kulturních, či technických památek), měly širší podtext a tím i širší účinnost. Pomník bez své

historie je pouze pomník se jménem. Pomník bez své historie a zároveň i bez budoucnosti je jen kusem kamene (dřeva, hlíny, bronzu...). Nestačí tedy jen pomník obnovit či postavit. Ruku v ruce s touto činností musí stát i snaha o uvedení pomníku do života, rozpumpování jeho srdce, oživení jeho duše.

Stejně tak tomu musí být i u dalších památek, a to i technického zaměření. Nestačí je jen udržovat v současném stavu a držet jejich existenci pod pokličkou. Souběžně je nutné snažit se o získání

maxima informací o jejich historii, funkci, kterou zastávaly ve své době, a následném osudu, který je čekal po skončení jejich původního účelu. Na základě tohoto spektra informací jim můžeme dát nový smysl, nový směr, nový obsah a novou funkci. Naopak bez doplnění historických souvislostí a následné analýzy těchto dat nejsme schopni vdechnout nový život památkám, které nás obklopují. A to by byla nejen škoda, ale hlavně chyba.

V pozitivním směru obnovy technických památek lze pozorovat například aktivity obce Supíkovice, které byly od poloviny 19. století do druhé světové války jedním z hlavních center kamenoprůmyslu na Jesenicku. Po skončení druhé světové války význam obce pomalu upadal a nakonec se téměř zcela ztratil (co se kamenoprůmyslu týká). Naštěstí 90. léta 20. století znamenala obrat a obec se začala vracet ke starým (a dobrým) hodnotám.

Mnohé již není možné, obnova kamenoprůmyslu v původním rozsahu je pouze snem hrstky nadšenců. Přesto se v menším měřítku toto „řemeslo“ v Supíkovicích obrodilo. Z původní kamenické školy zůstalo jen torzo, ale i to dnes dýchá svým životem. V aktivitách této dnešní Základní školy, která ve spolupráci s obcí a nadšenci z řad místních podnikatelů buduje geologické venkovní expozice, můžeme spatřovat rozrůstající se zájem o historii kamenoprůmyslu

v obci.

Stejně je tomu i u znovuobjevení šachtové vápenky v Supíkovicích. Obec získala malý pozemek, na němž se technická památka nachází. V sousedství tohoto pozemku navíc žijí lidé, kteří se o život vápenky starají - bratři Milan a Vladislav Jankešové. Prostory kolem ní byly zkulturněny, v obci přibylo značení, jak se návštěvník k vápence může dostat, a v její blízkosti se objevily i první známky rozšiřujících informací. Aktivita bratří Jankešů a obce Supíkovice jde ale dále, a tak jsme byli, RNDr. Jan Hauk, CSc. a já, osloveni, jestli bychom nepomohli vytvořit informační tabule k této technické památce. Dr. Hauk, geolog našeho muzea, se o kamenné památce zajímá již z podstaty svého oboru, já se věnuji zejména jejich historii, a to v širším rámci zkoumání dějin kamenoprůmyslu na Jesenicku od poloviny 19. století. Právě proto, že se shodneme v otázce života památek, jsme na žádost přistoupili.

U vápenky v Supíkovicích tak v blízké budoucnosti vznikne informační tabule (možná jich bude více), která představí historii vápenky, podstatu její původní funkce i technické nákresey s fotodokumentací. Část informací na ukázkou uvedu i zde.

Pálení vápna je jednou z nejstarších doložených činností lidí na Jesenicku. Již nejstarší kamenné stavby, které zde lze nalézt, se

Vápenka v Supíkovicích [foto autor]

neobešly bez vápna. Vápno bylo používáno jak do pojivého materiálu, tak i na omítky a následnou údržbu zdí. Jako příklad mohu uvést hrad Kaltenštejn¹ či Edelštejn,² stejně tak by posloužil i zámek Jánský Vrch³ či jeden z nejstarších kostelů na Jesenicku v Bernarticích.

Vápno se zpočátku pátilo relativně primitivním způsobem v milířích, podobnou technologií se vyrábělo i dřevěné uhlí, kolomaz (dehet) či středověké cihly. Milíře na výrobu vápna vznikaly v blízkosti či přímém sousedství zdroje, tedy vápencových lomů. Po vytěžení se výroba vápna stěhovala do další lokality. Tato činnost úzce souvisela s rozšiřováním obdělávaných pozemků, tedy s mýcením lesů a jejich transmutací v zemědělská pole. Proto zmíněný způsob výroby vápna označujeme také termínem „*polní vápenky*“.

Od konce 18. století (tak dlouho technologie milířové výroby dostačovala potřebám lidí) milíře na výrobu vápna začaly nahrazovat tzv. šachtové vápenky. Byly výkonnější a efektivnější, lépe vyhovovaly rostoucím požadavkům obyvatelstva i počínajících počátků průmyslu u nás. Od počátku 19. století do 60. let téhož století ve výrobě vápna dominují.⁴ Posledním vývojovým stádiem vápenek se staly „*kruhové vápenky*“, které vytlačily šachtovky a v obměněné podobě fungují i dnes. Bohužel však již ne na Jesenicku.

Jednou z mnoha šachtových vápenek, které na Jesenicku fungovaly, ale zároveň i jednou z mála, které se tu dochovaly, je právě šachtová

vápenka v Supíkovcích. Pochází až z pozdější doby, konkrétně z roku 1856, o čemž svědčí i nápis vyrytý do desky na čelní straně vápenky: „GOTT SEGNE UNSERER UNTERNEHMUNG, 1856“⁵, tedy „*Bůh žehnej našemu podnikání, 1856*“.⁶ Svému účelu sloužila téměř 50 let. V roce 1900 je již zmiňována ve stavu mimo provoz. Vápno, které se zde vyrábělo, sloužilo jednak pro místní potřeby rozšířeného kamenoprůmyslu, v hojné míře se však i vyváželo do sousedního Pruska. Totéž platí i pro další vápenky – v blízkém sousedství dochované šachtové vápenky ve Velkých Kuněticích, ve Vápenné, Zálesí či Javorníku.⁹

V současné době je šachtová vápenka dobře udržovaná, a to právě zásluhou obce Supíkovice a bratří Jankesů. Na vnějším plášti jsou patrné praskliny, které způsobil dlouhý čas, kdy o vápenku nebylo pečováno. Důsledkem bylo rozšíření náletových dřevin a rostlin, které se dostaly i mezi zdivo vápenky. Rostliny v památce působí erozivním a destruktivním způsobem, což se ale v současnosti podařilo eliminovat na přijatelnou míru. I proto můžeme celkový stav vápenky považovat za solidní.⁷ Rekonstrukce, nebo alespoň větší oprava zdiva by byla sice vhodná, vzhledem ke stávajícím podmínkám a také z pohledu nedostatku peněz je to však spíše otázka budoucnosti. A tu šachtová vápenka v Supíkovcích jistě má!

Martin Buchlouský

POZNÁMKY

1. KOUŘIL, P. - PRIX, D. - WIHODA, M.: Hrady českého Slezska. Brno-Opava 2000, s. 209-226.

2. Tamtéž, s. 71-85.

3. Tamtéž, s. 199-208.

4. PAPOUŠEK, Miroslav: Výzkum technického dědictví na území Olomouckého kraje. Průmyslové pálení vápna a vápenné pece, 2002-2004, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci, 2004, výzkumná zpráva, nepublikováno.

5. Tamtéž.

6. Tamtéž. Práce M. Papouška zahrnuje všechny dochovalé vápenky na Jesenicku, rozsah jeho práce je však širší a zahrnuje oblast celé působnosti NPU Olomouc.

7. V hodnocení stavu vápenky se neliším od názoru M. Papouška. Dodávám ovšem, že tento stav je do jisté míry opravdu zásluhou jak obce Supíkovice, tak i právě bratrů Jankesů.

Kronika

Zamyšlení nad prací Státního okresního archivu Jeseník v roce 2007

Zhodnotit práci naší instituce v uplynulém roce je mou každoroční povinností, nepatří ale právě k lehkým úkolům. Snaha včlenit do hodnocení co nejvíce informací ze všech oblastí archivní práce, z nichž každá je svým způsobem důležitá, vede k tomu, že je nutno velice dobře vážit, co může veřejnost zajímat. Na druhé straně je dobré a povzbuzující, vidět výsledky celoroční práce na papíře. Nic tak nepovzbudí zaměstnance i vedoucího k další práci jako zjištění, že minulý rok byl úspěšný. O roce 2007 můžeme směle říci, že byl dobrý.

Pořádací práce v r. 2007 ale zrovna neprobíhaly zcela tak, jak bylo plánováno. Dokončena byla inventarizace 8 archivních souborů o celkové metrāži 9,19 běžných metrů. Tyto fondy opatřené inventāři podle všech pravidel mohou tedy případní badatelé využívat již bez omezení:

Místní národní výbor Ostružná 1945-1975(1980)

Místní správní komise Horní Údolí 1945-1949

Místní národní výbor Dolní Údolí 1945-1960

Sbírka jednotlivých archiválií cechů Vidnava 1579-1884

Farní úřad Stará Červená Voda 1614-1958

Farní úřad Žulová (1779)1813-1947

Okresní archiv Jeseník (1949) 1953 – 1960 (1979)

Archiv obce Bernartice 1771-1945(1951)

K této bilanci je třeba připočíst ještě fondy rozpracované; jde o 6 archivních souborů, u nichž bylo v r. 2007 zpracováno celkem 22,26 bm. U většiny z nich bude inventarizace dokončena v letošním roce. Největší část tvoří opět farní a děkanské úřady, jejichž inventarizace je v archivu již několik let prioritou. Přínosem bude také rozdělení a následná inventarizace Sbírky dokumentačního materiálu, v níž jsou ukryty mnohdy cenné archiválie jinam nezařaditelné.

Se zpřístupňováním fondů úzce souvisí další ze stěžejních činností státních archivů, kterou jsou skartace a předarchivní dohled nad spisovnými určených původců. Vždyť aby měli badatelé příštích pokolení v čem bádát, je jim třeba zajistit dokumenty s trvalou archivní hodnotou, uložit je v archivu a následně zpracovat. Staráme se tudíž naší současnou prací o dostatek práce dalším generacím archivářů. Archiv převzal v r. 2007 celkem 9,33 bm nezpracovaného materiálu, z čehož výběr ve skartačním i mimo skartační řízení činil 9,08 bm, zbytek připadl na delimitace z jiných archivů. K 31.12.2007 spravuje SOkA Jeseník 709 archivních souborů o celkové metrāži 1.170,68 běžných metrů; z toho je ovšem 38 fondů o metrāži 105,23 bm v majetku katolické církve. Nutno dodat, že 61,29 % celkové metrāže představují zpracované fondy, z toho 82,86 % pak fondy již inventarizované. K nim mají badatelé k dispozici 233 inventářů a jiných forem archivních pomůcek. Dále evidujeme 10 archivních souborů ve vlastnictví Vlastivědného muzea Jesenicka.

Kromě skartací jsme v tomto roce vykonali 6 státních kontrol a 9 metodických dohlídek u tzv. určených původců, tj. u institucí a organizací, které podléhají našemu předarchivnímu dohledu.

Směrem k veřejnosti vykonává archiv hned několik okruhů činnosti, z nichž stěžejním je tzv. badatelská agenda, především v badatelně archivu, otevřené v pondělí a středu od 8,00 do 17,00 hodin, v úterý a pátek pouze po předchozí dohodě. Ve čtvrtek je badatelna zavřená. Archivní badatelnu navštívilo v minulém roce 99 badatelů při celkem 179 návštěvách. Z nich 10 bylo cizinců, kteří bádají především ve fondu Rodinný archiv Priessnitz-Ripper a hledají genealogické informace o svých předcích. Věkové rozpětí a tématický záběr českých badatelů jsou široké – cestu k pramenům regionální historie si k nám vyšlapali jak studenti středních a vysokých škol, zanícení regionální vlastivědci i zájemci třeba o historii vlastního domu. Písemně bylo vyřízeno na 50 rešerší a žádostí úředních i soukromých.

S prací badatelny úzce souvisí i archivní knihovna, která je badatelům prezenčně k dispozici. Knihovna čítá k datu 31.12.2007 již 9.206 svazků evidovaných v knihovnickém PC programu. V r. 2007 bylo zapsáno 378 nových svazků knih a časopisů, především společenskovo-vědního a regionálního charakteru. K dispozici je i stále bohatší bibliografie článků a studií se vztahem k regionu. Čítá v současnosti 7.384 položek.

Z dlouhodobých ohlasů víme, že veřejnost velmi oceňuje jednak publikační činnost archivu i jeho jednotlivých pracovníků, jednak akce archivem pořádané, což zase zpětně přináší nám pocit dobře vykonané práce a vlévá do žil potřebnou energii k práci, jež není tak zajímavá a také není tolik vidět. Nejprve tedy k ediční a publikační práci archivu a jeho odborných zaměstnanců. Redakčně i autorsky se archiváři podíleli opět na obou periodických sbornících vydávaných ve spolupráci s Vlastivědným muzeem Jesenicka: Vlastivědného sborníku Jesenicko č. 8 a sborníku referátů ze VII. svatováclavského setkání 2007. Kromě toho napsali odborní zaměstnanci celou řadu článků a studií do nejrůznějších regionálních i odborných periodik.

Se značným ohlasem se setkala také autorská výstava Mgr. Květoslava Growky a Mgr. Jany Hradilové *Stavební a situační plány ve fondech SOkA Jeseník*. Ve dnech 17.5. až 29.6.2007 ji navštívilo 231 návštěvníků. Archiv se mimo to podílel i na velice úspěšné výstavě *Historie firmy Kartonážka J. Dobischek v Javorníku a Historie městského a biskupského pivovaru v Javorníku* pořádané Městským kulturním střediskem v Javorníku a javornickou pobočkou VMJ. Dále se archiv prezentoval pěti přednáškami s regionálními tématy a sedmi exkurzemi pro školy přímo v archivu. Velmi dobře se rozvíjí i spolupráce s médii, především s Českým rozhlasem Olomouc. K vrcholům každoroční práce patří již tradiční svatováclavská česko-polsko-německá setkání pořádaná opět ve spolupráci s VMJ. Vloni proběhl ve dnech 27. a 28. září již VII. ročník. Historický seminář byl tentokrát věnován tématu *Církevní život v dějinách Jesenicka* a zájemce o podrobné informace je najde v samostatné zprávě. Na samém závěru roku – 27.12.2007 měla pak premiéru *Vánoční hra o Ježíškovi* na motivy lidové vánoční hry ve slezském nářečí z Javornicka. Iniciátorem a spolupořadatelem byl opět Státní okresní archiv Jeseník. Ve spojení se starými, místy odlišnými zvyky severozápadního Slezska šlo o první pokus přiblížit novodobé veřejnosti lidovou slovesnost původního německého obyvatelstva. Ve spolupráci s jesenickým ochotnickým sdružením Mandatum, OS DUHA a MKZ Jeseník tak byla založena staronová tradice. Podle účasti asi dvou set lidí lze soudit, že zájem o tradiční lidovou kulturu zdejší oblasti je veliký.

Jediná oblast, v níž se archivu vloni nedařilo, je dlouhodobě nedobrý stav archivních budov. Projevil se opět při přípravě nátěru fasády v loňském roce. Zjištěné podmáčení stěn muselo být řešeno nákladnou sanací vlhkosti po celém obvodu hlavní budovy a budovy čp. 17. Důsledkem vlhkosti ve zdech je i zvýšená a dosud nedorěšená vlhkost v depozitářích, jež způsobuje výskyt plísní na archiváliích. To je jednoznačně prioritní a vzhledem k vysokým finančním nákladům určitě nelehký úkol, který musí vedení archivu vyřešit.

Další informace o práci našeho archivu najde zájemce na webové adrese www.archives.cz/jesenik. Z odkazu na těchto stránkách se může zájemce dostat i do tzv. Vade-MeCum, což je veřejná databáze archivních souborů a knihoven jednotlivých archivů v rámci

Zemského archivu v Opavě, jehož vnitřní organizační jednotkou náš archiv je. Stránky opavské centrály poskytují zájemcům také platné zákonné normy českého archivnictví nebo výroční zprávy. Na naší části stránek lze najít výběrovou bibliografii odborných pracovníků archivu či vydávaná periodika, aktuality z práce archivu, ohlédnutí za pořádanými akcemi a podobně. Každé začátky jsou těžké, a tak se i naše webové stránky ještě občas potýkají s nemocemi kojenického věku. I tak jsme již ale zaznamenali řadu kladných ohlasů jejich návštěvníků. Veřejnost k nám přichází mnohem připravenější na to, co u nás může nalézt. Otevření se archivů veřejnosti byl tedy určitě krok správným směrem.

Jednu informaci pro návštěvníky ale přece jen připojím ihned. Od ledna 2008 došlo k přestěhování podatelny a ředitelny do 1. patra budovy. Badatelna zůstává i nadále v přízemí. Vykličením dvou místností zde vznikly již velmi potřebné knihovní depoty pro stále se rozrůstající archivní knihovnu.

S touto změnou souvisí poděkování, které jsem si nechala na konec. Chci zde za sebe i za celý archiv poděkovat za velice přínosné sousedství všem odborným pracovníkům Vlastivědného muzea Jesenicka, kteří u nás našli na mnoho let sídlo. Od 1. ledna 2008 se v souvislosti s nutným rozšířením archivu museli vystěhovat – veřejnost je nyní najde v areálu bývalého Moravolenu hned naproti archivu. Přejeme jim, aby se jim i v novém sídle práce dařila, a z naší strany stále platí, že archiv je pro ně stále otevřený a těší se na další spolupráci. Máme k sobě stále blízko, milí kolegové.

Mgr. Bohumila Tinzová, ředitelka SOkA Jeseník

Rok 2007 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka

To nejlepší nebude nakonec, ale hned úvodem začnu sdělením, že r. 2007 byl úspěšný co se týče zájmu veřejnosti - návštěvnost překročila i jubilejní rok 2005, což bylo dáno jak zajímavými výstavními tituly, tak v závěru roku uspořádáním (za podpory města Jeseníku) vánočního jarmarku.

V červenci proběhlo střídání strážní na postu ředitele muzea, po osmi letech působení ukončil svou činnost Ing. P. Košacký. VMJ má vcelku stabilizovaný kolektiv odborných a administrativních pracovníků: po odchodu archeologa Mgr. J. Kubici a historika Mgr. M. Buchlovského bylo obsazeno jen místo archeologa. Činnost VMJ je dána zákonem, vytváří a spravuje sbírky, přičemž se řídí dlouhodobou koncepcí. Co se týče evidence v centrální evidenci sbírek, máme v plánu do konce roku 2008 odstranit resty, které zůstaly po bývalém pracovníkovi.

Spravujeme unikátní historickou památku, kterou je Vodní tvrz, ale ta, dle mého názoru, již plně neodpovídá současným požadavkům návštěvníků muzea ani jeho pracovníkům. Zcela nově je zpracován „Záměr rekonstrukce tvrze“, který řeší zásadní provozní problémy tvrze, jimiž jsou především malá plocha využitelná pro výměnné výstavy, chybějící vstupní prostor s pokladnou a šatnou, chybějící zázemí Rytířského sálu, absence muzejní kavárny, vinárny, galerie, ale i nevhodné umístění kanceláří ve dvou podlažích. Navrhovaný záměr si klade za cíl zajistit funkční provoz muzea, který by umožnil výraznější zapojení instituce muzea do kulturně-společenského života města, zvýšení návštěvnosti turisty, obyvateli města a zlepšení ekonomiky muzejního provozu rovněž díky komerčně zaměřeným aktivitám.

Dalším problémem tvrze je zastaralá forma prezentace stálých expozic; ještě Ing. P. Košacký s historičkou Mgr. M. Neubauerovou nechali vyhotovit projekt na výměnu expozice historie, měly by pokračovat práce na projektech na obměnu dalších expozic a samozřejmě shánění financí na realizaci těchto plánů.

Pro přehled uvedu výstavy konané ve VMJ v roce 2007 a to včetně návštěvnosti :

- *Létající drahokamy* (ze SZM v Opavě) – kurátorem Mgr. A. Lyko, návštěvnost 1126 osob; výstava kolibříků přilákala hlavně školy ale i jednotlivce. Pozvánka na výstavu byla i v Toulavé kameře a do muzea díky tomu přišli i lidé, co k nám nikdy předtím nezavítali.

- *Od doby kamenné po dobu slovanských hradišť* (z muzea v Poličce) – kurátorem Mgr. J. Kubica, návštěvnost 1413 osob; interaktivní výstava pro školy, kde si děti mohly vyzkoušet např. rozdělávání ohně, drcení zrní, tkaní, psaní hlaholicí, atd.

- *Jeseníky z ptáčích perspektivy* – kurátorem RNDr. J. Hauk, návštěvnost 429 osob; šlo o autorskou výstavu fotografií leteckých snímků Jeseníků a Rychlebských hor Ing. J. Vondry.

- *Výroční výstava ZUŠ Jeseník* – návštěvnost 962 osob; šlo o výstavu výtvarných děl ze třídy Mgr. Akritidisové a Mgr. Krhánkové konanou v rámci spolupráce se ZUŠ Jeseník.

- *Obrázky Emmy Srncové* – návštěvnost 1849 osob; šlo o prázdninovou velmi zdařilou výstavu, která osvěžila prostory tvrže nejen letním turistům.

- *U kolébky, před oltářem, nad hrobem* (z VM Šumperk) - kurátorem Mgr. M. Neubaue-rová, návštěvnost 1018 osob; autorkou výstavy je Mgr. Mária Kudelová, výstava zpřístupňova-la lidové zvyky ve třech životních etapách narození, svatby a úmrtí.

- *Židovské tradice a zvyky. Historie Židů v Čechách a na Moravě* (ze Židovského muzea v Praze) – kurátorem Mgr. M. Neubaue-rová, návštěvnost 694 osob; výstava poutavým způsobem přiblížila nejen židovské tradice a zvyky, kurátorka výstavy poskytla informace o židovských obcích na Jesenicku v celé historii.

- *Předvánoční výstava uměleckých řemesel* – bohužel tato výstava nezaznamenala tak hojnou účast jako v předchozích letech, což bylo způsobeno přidruženou akcí *Vánoční jarmark*. Návštěvníci si povětšinou zakoupili vánoční dárky a jiné drobnosti ve stáncích na Zámeckém náměstí a expozici již pominuli. Přitom Vánoční jarmark navštívily tisíce hlavně jesenických zájemců. Lákadlem nejen pro děti pro děti byl živý betlém. Úspěšný první ročník této akce, jejíž součástí byla též prezentace lidových řemesel, prodej vánočního sortimentu, kulturní program a to jak profesionální, tak amatérský konaný v režii ZUŠ Jeseník, nastavil muzejním pracovníkům laťku do budoucnosti.

Do budoucna se rovněž pokusíme o nárůst počtu autorských výstav, což ale nebude vzhle-dem k našemu sbírkovému potenciálu a financím jednoduché. K prezentaci muzejní činnosti budou pravidelně patřit kvalitní umělecké programy, jež si u jesenické veřejnosti získávají stále větší oblibu.

Výraznou aktivitou VMJ pro veřejnost bylo pořádání cyklu přednášek, který se sestával z 10 přednášek v rámci již tradičních tzv. muzejních čtvrtků. Přednášky jsou vesměs zajišťo-vány odbornými pracovníky muzea. Dalším přednáškovým cyklem je tzv. Akademie III. věku, pořádaná ve spolupráci s Městským úřadem v Jeseníku. Narůstá zájem veřejnosti o přednáš-ky odborných pracovníků, o komentované prohlídky, exkurze a také vzrůstá obliba komunika-ce s odbornými pracovníky prostřednictvím elektronické pošty. Největší zájem byl o přednášky biologa Mgr. A. Lyka a přírodovědná témata vůbec.

Kromě sbírkové činnosti, výstav a přednášek muzeum připravuje pro veřejnost v průběhu roku několik také již tradičních doprovodných akcí. K nim bezesporu patří květnová *Muzejní noc*, která v režii Mgr. M. Neubaue-rové přilákala několik stovek lidí na zajímavý program, soutěže a noční prohlídku Vodní tvrže. K zářijovým *Dnům otevřených památek*, kdy se otevírají veřejnosti bezplatně památky, včetně těch částí, které nebývají přístupné, se VMJ při-dalo tématicky. Muzeum připomnělo návštěvníkům mnohá lidová řemesla, která byla předvá-děna v prostorách nádvoří a na mostě. V Rytířském sále doprovázela akci tématická výstava připravená Mgr. M. Neubaue-rovou.

Úzká spolupráce VMJ se Státním okresním archivem Jeseník vyvrcholila v r.2007 VII. mezinárodním svatováclavským setkáním nejen odborné veřejnosti na téma „Církevní život v dějinách Jesenicka“. Co do obsahu a účasti šlo o podařený ročník. Den po semináři pokračoval program v Bílé Vodě uctěním památky komunisty násilně internovaných řádových sester a večerním koncertem Olomoucké filharmonie s houslistou P.Šporclem v Priessnitzo-vých lázních, na jehož organizaci se kromě již zmíněných institucí podílely město Jeseník a MKZ Jeseník. Lázeňský kongresový sál byl beznadějně vyprodáný. Výstupem ze VII. ročníku svatováclavského setkání je sborník, který lze koupit na recepci VMJ. Rovněž ve spolupráci se SOKA Jeseník vychází každoročně vlastivědný sborník *Jesenicko*: do 9. čísla (2008) přispěli

mj. všichni odborní pracovníci muzea. Věřím, že bude přínosem nejen zájemcům o regionální vlastivědu.

K další činnosti realizované VMJ patří i podíl na realizaci muzejní expozice v Lipové- lázních, kde odborně pomáhal Mgr.M. Buchlovský, a rovněž aktualizace vlastní expozice historie, kde díky plánovanému malování proběhla výměna druhé místnosti v 1.patře - ta je nyní zaměřena na historii a současnost kamenoprůmyslu, vápenictví, významné sochaře a místní kamenické firmy. Stále probíhají pod ideovým vedením RNDr. J. Hauka, CSc. práce na prováděcím projektu venkovní geologické expozice při ZŠ Supíkovice.

Bohužel pro rok 2008 nebyla obnovena smlouva o pronájmu prostor tzv. domečku při zámku Jánský Vrch v Javorníku, kde fungovalo tzv. Dětské muzeum. Pronajímatel má jiné představy o způsobu využívání, nicméně sbírka dětského muzea byla uložena v depozitářích VMJ a je počítáno s jejím využitím poté, co město Javorník dokončí rekonstrukční práce a dá vzniknout místnímu muzeu. Kroužky archeologů a mladých přírodovědců i nadále běží pod vedením muzejních odborných pracovníků Mgr. A. Lyka a M. Rychlého.

Rovněž byla ukončena VMJ smlouva o pronájmu nebytových prostor ze strany Státního okresního archivu Jeseník, z toho důvodu se k 1.1.2008 stěhovali naši odborní pracovníci do pronajatých prostor bývalého Moravolenu, kde je v případě potřeby máte možnost ve stanovené době dohledat. Právě absenci vlastních administrativních prostor pro odborné pracovníky, ale i pro depozitáře vidím jako velký problém, který se budu snažit za pomoci zřizovatele, tzn. Krajského úřadu Olomouc, vyřešit.

To byl z mé strany stručný přehled muzejního roku 2007. Podrobné informace o činnosti VMJ v r. 2007, plánech na r. 2008, ale i o aktuálním programu lze najít na webových stránkách VMJ – www.muzeum.jesenik.net.

Mgr. Veronika Rybová, ředitelka VMJ

Co přinesl čas

Současný stav archeologie na Jesenicku

V práci s archeologickými prameny hraje v našem okrese klíčovou roli Vlastivědné muzeum Jesenicka (VMJ). Současná situace je bohužel ovlivněna častými personálními změnami na archeologickém oddělení muzea. Po úmrtí Zdeňka Brachtla v roce 1999 získalo muzeum archeologa až v roce 2002, kdy nastoupila Lenka Jarošová. Tu po dvou letech vystřídal Jiří Kubica a zatím poslední změna se odehrála v roce 2007, kdy místo Jiřího Kubici nastoupil na post muzejního archeologa Josef Kovář. Za posledních osm let se tak ve VMJ vystřídali čtyři archeologové, což pochopitelně mělo vliv na rozsah a kontinuitu bádání.

Přelomem v oblasti muzejní archeologie na Jesenicku se stalo vyčlenění samostatné podsbírky archeologie, které proběhlo v srpnu 2006. Převod příslušných fondů z podsbírky společenských věd v Jeseníku a podsbírky v Javorníku sebou přinesl řadu administrativních a technických problémů, jejichž řešení bude probíhat i v následujících letech. Z nových přírůstků je třeba vyzdvihnout zejména soubor artefaktů z hradu Kaltenštejna, jenž byl získán z několika převážně soukromých zdrojů. Další artefakty a informace o pravěkých, středověkých a novověkých antropogenních aktivitách pak byly v posledních letech získány terénními průzkumy jak Jiřího Kubici, tak Milana Rychlého z detašovaného pracoviště VMJ v Javorníku.

V rámci terénní archeologie je třeba vyzdvihnout boj zejména Jiřího Kubici za záchranu hradu Kaltenštejna u Černé Vody. Okolnosti tohoto případu jsou odborné veřejnosti dobře známy. Zřícenina hradu Kaltenštejn byla v posledních několika letech těžce poškozena nelegálními výkopy zlodějů. V roce 2004 byli dokonce dva pravděpodobní pachatelé chyceni přímo na lokalitě. Případ byl předán Policií ČR, která jej sice nakonec pro nedostatek důkazů odložila, nicméně

ně v nastoleném tvrdém postupu bude v podobných případech pokračováno. Snaha o záchranu mimořádně cenné zříceniny vyvrcholila v létě roku 2007, kdy došlo k odborné rehabilitaci poškozeného terénu. Ta se zatím ukazuje jako velmi účinná.

Archeologickou památkovou péčí zajišťuje v okrese Jeseník ARCHAIA Olomouc, o.p.s., památkovou péčí obecně Národní památkový ústav, územní pracoviště Šumperk. Obě instituce postupují ve spolupráci s Vlastivědným muzeem Jesenicka. Další odbornou institucí působící na území okresu je Archeologický ústav Akademie věd ČR v Brně, a to v rámci řešení mezioborového projektu „Hrádky a tvrže Českého Slezska“.

Archeologie na Jesenícku tedy na regionální úrovni prochází přerodem v plnohodnotnou historickou vědu. Prvořadým úkolem v několika následujících letech bude řešení trvajících administrativních a technických problémů souvisejících se vznikem samostatné podsbírky. V terénu bude třeba se (v návaznosti na úsilí Jiřího Kubice) zaměřit se zvýšenou pozorností na hrady, jakožto jedny z nejcennějších a zároveň nejohroženějších kulturních památek okresu. Zvýšená ochrana těchto lokalit je totiž zvláště po vstupu České republiky do Schengenského prostoru neoddiskutovatelnou nezbytností.

Josef Kovář

U kolébky, před oltářem, nad hrobem

Ve dnech 11. září až 28. října 2007 jesenícké muzeum uvedlo hojně navštěvovanou výstavu Vlastivědného muzea v Šumperku s názvem *U kolébky, před oltářem, nad hrobem*. Podle slov autorek Márie Kudelové a Aleny Turkové tato výstava pojednávala muzejní formou (řečí předmětů) o tématu, který se týká každodenní zkušenosti nebo „obyčejného“ života člověka v jeho mezních okamžicích. Příběh člověka je vymezen narozením a smrtí, kromě toho však prochází dalšími důležitými situacemi, které kvalitativně mění jeho životní cestu. Lidé si tak po staletí vytvořili mnoho zvyků, obyčejů, které s těmito událostmi souvisejí.

Výstava se věnovala obyčejům, které provázejí tři základní, mezní okamžiky v životě člověka, a to narození, svatbu a smrt. Počátek života byl dokumentován obřady při narození, křtem nebo jiným způsobem přijetí dítěte do společnosti. Svatba patří k nejvýznamnějším událostem v období dospělosti člověka a je dodnes provázena mnoha zajímavými obyčejí. Jejich hlavním smyslem je zabezpečit šťastný a plodný život manželů. Pohřební obřady jsou pak motivovány nejen láskou a úctou k zesnulým, ale zejména v minulosti se objevoval i strach z jejich návratu v podobě duchů, kostlivců apod.

Téma výstavy bylo dokumentováno mnoha zajímavými trojrozměrnými sbírkovými předměty, provázejícími člověka v době narození, svatby, ale i smrti (kolébky, kočárky, dětské oblečení, svatební šaty, rakve, kříže a jiné). Doplnily je dobové i současné rodinné fotografie a archivní materiály. Všichni návštěvníci této atraktivní výstavy se tak mohli seznámit s dávno zapomenutými, ale i stále živými obyčejí, pověrami a tradicemi.

M. Neubauerová

Výstavy o historii Židů a jejich tradicích

Pro četné zájemce z řad muzeí i kulturních institucí byly v roce 2003 vytvořeny Židovským muzeem v Praze putovní panelové výstavy seznamující s židovskými tradicemi, náboženstvím a historií na území Čech a Moravy. Obě výstavy – *Židovské tradice a zvyky* a *Historie Židů v Čechách a na Moravě* - byly představeny ve dnech 6. listopadu až 1. prosince 2007 ve výstavním sále Vodní tvrže Vlastivědné muzea Jesenicka.

Výstavy vycházely ze sbírek a stálých expozic, s nimiž se návštěvníci mohou seznámit v památkových objektech v Praze. Každou z výstav tvořilo vždy 12 panelů, z nichž každý byl věnován jednomu tématu. V případě výstavy *Židovské tradice a zvyky* to byl judaismus, židovský kalendář, oslava šabaty a jednotlivých nejvýznamnějších svátků (Nový rok a Den smíření, Pesach, Šavuot, Sukot, Chanuka a Purim), stejně jako hlavní události životního cyklu (naro-

zení, svatba a úmrtí). Součástí každého panelu byl vysvětlující text a téměř dvacet vyobrazení nejzajímavějších kultových předmětů, rukopisů a památek vztahujících se k danému tématu. Židovské svátky se již po staletí slaví stále stejně, proto zde návštěvníci našli fotografickou formou i dochované rukopisy, předměty a vyobrazení od 13. do 20. století (v některých případech až do současnosti).

Druhá část výstavy nazvaná *Historie Židů v Čechách a na Moravě* měla stejný rozsah zpracování; úvodní a závěrečné panely byly zaměřeny na jednotlivá historická období (středověk, novověk, emancipace, předválečné Československo, holocaust), ostatní se snažily poskytnout hlubší pohled na jednotlivé témata židovského života a historie (samospráva, povolání a hospodářská činnost, židovská sídliště, tradiční kultura a školství, antisemitismus a diskriminace Židů). Tak jako i v jiných muzeích byla i v Jeseníku výstava doplněna o dokumenty a fotografie vztahující se k historii židovských obcí v našem regionu. Jako bonus bylo představeno cca 22 předmětů mimořádně zapůjčených ze Židovského muzea v Praze (např. pláštík, povijan a ukazovátka na tóru, mužský synagogální oděv či předměty týkající se židovských svátků), které celou výstavu zatraktivnily.

Vernisáž výstavy se uskutečnila v úterý 6. listopadu v 18 hodin ve Vodní tvrzi a v rámci ní se uskutečnil koncert šumperské pěvecké skupiny Avonotaj (hebrejsky „Mé nepravosti“ nebo taky „Mé hříchy“). Toto sdružení zazpívalo a zahrálo hebrejské liturgické texty, zbožné písně chasidů, židovské lidové i zlidovělé „hity“.

M. Neubauerová

Archivní výstava plánů

Archiválie, které představila výstava *Stavební a situační plány ve fondech SOkA Jeseník* - autorů Mgr. Květoslava Growky a Mgr. Jany Hradilové, jsou jen reprezentativním výběrem z toho, co se v Státním okresním archivu Jeseník nachází. Výstava měla spíše metodický charakter, chtěla podnítit zájem veřejnosti a badatelů o tento zajímavý typ archiválie.

Návštěvníky čekal tématický průřez stavebními plány. Našli zde plány k obytné a sociální výstavbě v Jeseníku, k lázeňským domům na Gräfenberku, k radnicím ve Vidnavě a Zlatých Horách, instituce zastupovaly plány starého Okresního úřadu v Jeseníku. Dále byly k vidění nerealizované plány škol v Javorníku a Jeseníku, či naopak realizace stavby gymnázia ve Vidnavě. Prostor byl věnován i plánům kláštera a školy Řádu svaté Voršily v Jeseníku. Právě plány církevních staveb byly pro nezastvěné tím největším překvapením, protože patřily k nejstarším – počínaje plánem kostela v Ondřejovicích z r. 1777, zpečetěným a podepsaným samotným biskupem Schaffgotschem, až po novostavbu kostela v České Vsi z r. 1925. Plány pivovarů z 20. let 19. století předznamenaly tématický celek věnovaný průmyslovým stavbám, které jen výběrově zastupovaly tovární hala firmy Regenhart & Raymann v Jeseníku, šamotárna ve Vidnavě, úzkokolejka vápenky ve Vápenné, fezárna v Mikulovicích, plynárna v Jeseníku a sklárna v Dolní Lipové. Ty byly doplněny o „vodní díla“, jakými byly jezy v Mikulovicích, pivovarský rybník a kluziště v Jeseníku. Dopravní stavby reprezentoval plán železniční tratě Mikulovice – Zlaté Hory z r. 1895.

Dnes již buď zaniklé, či přestavěné budovy střelnic v Javorníku a Zlatých Horách mohli návštěvníci zhlédnout na plánech i fotografiích. K budově jesenícké střelnice se pak vztahovala soutěž, kterou jeseníčtí archiváři vypsali. Soutěže se zúčastnilo 64 návštěvníků, z nich 46 napsalo správnou odpověď. Vylosovaná výherkyně Markéta Smékalová z Jeseníku získala knihu starých pohlednic Jesenícka v hodnotě 600 Kč.

Hodnocení plánů na výstavě minimalizovalo technické zřetele staveb, autorům šlo více o historické povědomí jednotlivých objektů. Pro srovnání zde návštěvníci našli dobové fotografie. Katalog k výstavě sice nevyšel v tištěné podobě, ale je k dispozici na webových stránkách jeseníckého archivu www.archives.cz/jesenik. Výstavu *Stavební a situační plány ve fondech SOkA Jeseník*, která se konala ve dnech od 17. května do 29. června 2007, zhlédlo celkem 231 návštěvníků.

Muzeum Johanna Schrotha v Lipové-lázních

Po několikaletém nemalém úsilí se podařilo Obecnímu úřadu v Lipové-lázních 28. června 2007 otevřít v rekonstruovaném domě u vlakového nádraží multifunkční středisko, jehož součástí je i Muzeum Johanna Schrotha, zakladatele lázní v Dolní Lipové, a expozice dějin obce. Priessnitzův konkurent J. Schroth přispěl do dějin přírodního lékařství originální léčbou metabolismu a obezity – využíval zábalů celého těla s působením vlhkého tepla, které trvaly i osm hodin, a přísné diety. Odtud jeho přezdívka „žemlový doktor“. Proslulost mu přinesly jeho suché a pitné dny, pilo se ovšem víno, na rozdíl od Priessnitzem ordinované vody!

Schrothovi je věnována první místnost, která představuje typický lázeňský pokojík. Starosta Ing. Lubomír Žmolík do ní věnoval autentický sbírkový předmět - postel po své prababičce; figurína na ní absolvuje potní kúru. Jde o věrnou kopii scény, která reprezentovala lázně na tisících pohlednic, které putovaly z Dolní Lipové po celém světě. I o další exponáty se přičinili příznivci muzea. Totiž jak v místních lázních, tak ve Vlastivědném muzeu Jesenicka se nenašel dostatek trojrozměrných exponátů, které by expozici naplnily. A jen panely s texty, fotografiemi a pohlednicemi, jejichž koncepci připravil Mgr. Martin Buchlovský, historik Vlastivědného muzea Jesenicka, i když zdařile výtvarně pojednanými, by dnešního zhýčkaného návštěvníka nezaujaly. Proto místní nadšenci Vladimír Šantrůček a Petr Blaník začali muzeum zásobovat z vlastních sbírek. V tzv. galerii návštěvník uvidí decimálku, staré šicí stroje, orla skalního či geologické ukázky páskovaných kalcitických mramorů. Druhá místnost je věnována poloze a nerostnému bohatství obce. V katastru Lipové je totiž zaevidován výskyt 52 druhů nerostů.

Třetí místnost vyplňují předměty používané k běžnému užití na venkově. Zde se podařil naplnit záměr autorů expozice, aby se muzeum stalo pro Lipovské „jejich muzeem“, aby k němu měli niterný vztah, aby nebylo mrtvou institucí. Bývalí němečtí obyvatelé Lipové pro to mají docela výstižný název „Heimatismuseum“. V množství vystavených předmětů, od školních příprav a brýlí pana učitele až po zemědělské nářadí, si každý návštěvník najde to své, co

ho zaujme. A nezřídka se diví i odborník, co se tzv. amatérským sběratelům podařilo zachránit za skvosty. Dodejme, že dobře víme, jakými cestami se muzejnictví éry socialismu a navíc na bývalých německých územích ubíralo. Regionální muzea se zavírala, sbírky delimitovaly, či rovnou rozkrádaly. Součástí této místnosti je i připomínka tzv. Frývaldovské stávkové 1931, jež smutně vyvrcholila na křižovatce v Dolní Lipové. Zde si však dovolíme upozornit na faux-paux autorů – panelu dominuje fotografie z pohřbu obětí, bohužel však jde o záběr pohřbu obětí pochodu smrti v Bílé Vodě z roku 1945. Pokud se podaří opravit i některé pravopisné chyby v textové části expozice a dále pracovat s novými přírůstky muzea, mohou být Lipovští s výsledkem, který předložili veřejnosti, navýsost spokojeni. Zájemci o prohlídku se mohou informovat na informačním centru, které sídlí ve stejné budově: muzeum@ic-lipova.cz.

Muzejní výstavy v Javorníku

Celý rok 2007 byl ve znamení poslední muzejní sezóny v prostorách budovy Karla Ditterse v Javorníku, protože celá budova přešla od 1. ledna 2008 pod Základní uměleckou školu Javorník a muzejní sbírky se prozatím přenesly do prostor městského kulturního domu. V budoucnosti by mělo být městské muzeum umístěno v budově bývalého soudu na náměstí.

I přes tyto změny se nezměnila každodenní práce při získávání zhruba 250 nových sbírkových předmětů, jejich ošetřování a dokumentace. Dařila se spolupráce se Základní školou v Javorníku, která při reformování školní výuky nabízí větší možnost muzeu aktivně se podílet na výuce svými sbírkami. Velice úspěšná byla spolupráce s Městským kulturním střediskem v Javorníku, kdy byly společně vytvořeny tři výstavy. Jako sezónní výstava se ve dnech 15. května až 17. srpna 2007 představila expozice *Sirkařství na Javornicku*, autora - známého sběratele zápalkových nálepek Jana Nohela z Brna, o historii továren na zápalky v Horním Fortu a v Bernarticích.

Následovala velice zdařilá, co se týče zpracování i počtu návštěvníků, jichž bylo přes 500, výstava s dlouhým názvem *Historie kartonážky Dobischek v Javorníku a Historie městského a biskupského pivovaru v Javorníku*, která se konala ve dnech 7. až 26. září 2007. Na výstavě byly prezentovány jak předměty z kartonážky, které se našly při opravě střechy objektu, kde se kdysi tato dílna nalézala, tak i předměty, které se zachovaly do dnešních dnů z obou pivovarů v muzejních i soukromých sbírkách. Na výstavu byly zapůjčeny i písemné doklady všech těchto firem, uložené ve Státním okresním archivu Jeseník a v Zemském archivu v Opavě.

Vyvrcholením muzejní sezóny byla výstava *Javornický uran* autorů Milana Janaty a Zdeňka Zachaře, na níž se podílely Městské kulturní zařízení v Javorníku společně s Vlastivědným muzeem Jeseník. Výstava probíhala ve dnech 8. října – 21. listopadu 2007. Při vernisáži této výstavy se návštěvníci vrátili časovou smyčkou o 40 let nazpět, do doby budování socialismu. Tomu odpovídalo

Z vernisáže výstavy *Javornický uran*

i inscenování vernisáže: hosty vítali pionýři, hrála budovatelská hudba, na stěnách visely transparenty s pokrokovými hesly. Došlo k milým setkáním a vzpomínkám pamětníků, kteří prožili toto období na Zálesí. Součástí vernisáže byl i křest stejnojmenné knihy, napsané autory výstavy.

Milan Rychlý

Svatováclavské setkání a seminář v Jeseníku

V rámci VII. svatováclavského česko-polsko německého setkání v Bílé Vodě a Jeseníku ve dnech 27. - 28. září 2007 proběhl první den historický seminář na téma Církevní život v dějinách Jesenicka. Organizátoři semináře – Státní okresní archiv Jeseník a Vlastivědné muzeum Jesenicka v Jeseníku - jej pojali v několikerém smyslu: nejprve jako rehabilitaci svobodného bádání o dějinách církve. Informace o církvi, kostelech a farách okresu Jeseník lze totiž najít v okleštěné podobě jen v knize jesenického archiváře Rudolfa Zuberu *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*, jež vyšla v roce 1966. Mezi ní a diplomovou prací muzejní pracovnice Michaely Neubauerové-Brachtlové *Římskokatolická církev na Jesenicku v letech 1945-1956* z roku 2002 se nalézá skutečné „temno“, vyplněné jen tzv. vědeckým ateizmem. Referáty ze svatováclavského setkání se tak stanou pomyslnou startovní čarou pro nové badatele, zejména pro studenty vysokých škol humanitního zaměření, jimž se zde otevírá skutečně „pole neorané“.

Situace římskokatolické církve na Jesenicku byla totiž do jisté míry jedinečná, až kuriózní. Od samotných počátků křesťanství ve Slezsku jako součást vratislavské diecéze byla roku 1742 mírem vratislavským a ustanovením nové prusko-rakouské státní hranice politicky odtržena od svého přirozeného centra, avšak církevně s ním byla spojena přes všechny peripetie dějin až do roku 1978 ! Polští badatelé právě referovali na toto téma. Němečtí přednášející nastínilo organizační změny farností od 18. století do současnosti, s přihlédnutím ke změnám v období osvícenství. Pozornost byla věnována i činnosti církevních řádů a kongregací. Dalším okruhem referátů bylo postavení a práce kněží na Jesenicku, jednak v regionální historii, a jednak ve zcela neznámé pozici jako obětí nacistické perzekuce. Olomoučtí památkáři referovali o opravě letního sídla vratislavských biskupů zámku Jánský Vrch, o gymnaziálním kostele sv. Františka ve Vidnavě a soupisu starých zvonů na Jesenicku. O pramenech církevní provenience k Jesenicku v Zemském archivu v Opavě a o stavu zpracování církevních fondů v SOkA Jeseník přednášeli, jak jinak, příslušní archiváři.

Sborník z toho jednání má ještě druhou část, která shrnuje již publikované časopisecké příspěvky, jež jsou však veřejnosti málo dostupné, kupř. statě o dějinách jesenické farnosti, mincování biskupa Schaffgotsche ve Zlatých Horách či o historii kněžského semináře ve Vidnavě a dále drobnější příspěvky, které byly napsány výslovně pro tuto příležitost, jako např. o nejstarší fázi výstavby hřbitovního kostela v Javorníku-Vsi nebo o obraze Panny Marie Pomocné Zlatohorské.

Druhý smysl semináře na téma Církevní život v dějinách Jesenicka spatřují pořadatelé v rehabilitaci duchovního života vůbec. Jestliže se referující zaměřili na proměny farní organizace, životní osudy kněží a stavební dějiny kostelů, nabízí se jako budoucí téma ke

VII. SVATOVÁCLAVSKÉ ČESKO-POLSKO-NĚMECKÉ SETKÁNÍ V JESENÍKU

zpracování studium mentalit, čili projevy zbožnosti lidí na Jesenicku: jak žalostně málo toho dnes víme o průběhu církevního roku, o poutích, o činnosti náboženských bratrstev a spolků... Podle ohlasu u veřejnosti a v médiích lze doufat, že bádání o církevních dějinách Jesenicka tímto dostalo nový impuls.

Celý program setkání měl ještě dvě tradiční části: za spoluúčasti České křesťanské akademie a obce Bílá Voda pietní setkání na hřbitově v Bílé Vodě a jako doprovodnou kulturní akci ve spolupráci s městem Jeseník koncert Moravské filharmonie se sólistou Pavlem Šporcem, jenž byl oslavou Dne české státnosti.

Kostel v Mikulovicích je památkou

OLOMOUC - Ministerstvo kultury prohlásilo kostel svatého Mikuláše v Mikulovicích na Jesenicku nemovitou kulturní památkou. Právo o tom informovala Lucie Drábková z olomouckého pracoviště Národního památkového ústavu, které prohlášení památkou navrholo.

Společně s trojlodní budovou v historizujícím slohu z roku 1903 byly na seznam památek zapsány i některé předměty a umělecká díla a z jejího interiéru včetně varhan z roku 1929 a také ohradní zeď a schodiště. „Kostel je dokladem stavebního vývoje na bývalém území vratislavských biskupů, kteří od poloviny 19. století podporovali výstavbu podobné monumentálních církevních staveb k upevnění katolické víry v kraji. Podobně impozantní kostely stojí rovněž v nedalekém Horním Údolí nebo v Travné. Ten mikulovický je cenný nejen svou historickou a uměleckou hodnotou včetně řemeslných detailů, ale představuje také důležitý krajinnotvorný prvek,“ uvedla Drábková.

Nynější kostel byl postaven na místě starší budovy z roku 1550, do roku 1582 dřevěné, a to z iniciativy kardinála Georga Koppa podle projektu brněnského architekta Richarda Voelkla. Dodnes se zachovalo jeho původní vybavení z let 1903 a 1904 včetně věžních hodin a jednoho ze tří zvonů. Ten byl odlit ve Vídeňském Novém Městě a zasvěcen sv. Františce.

(mhr); Právo 28. 12. 2006

Vánoční hra o Ježíškovi aneb Pojd'me spolu do Betléma

V podvečer 27.12.2007 se v prostorách dvora ZŠ Jeseník na Průchodní ulici uskutečnila akce, jejímž iniciátorem byl Státní okresní archiv Jeseník. Bohumila Tinzová se pokusila oživit starou tradici vánočních her, která patřila neodmyslitelně k těmto svátkům v severozápadním Slezsku před r. 1945. Hru samotnou ze slezského nářečí z oblastí Javornicka přeložila paní Kristýna Voráčková a v češtině znovu zveršovala iniciátorka akce.

Ta také přizvala ke spolupráci další subjekty z Jeseníku: OS VIRTUS Jeseník, MKZ, Středisko volného času DUHA a ochotné jednotlivce. Výsledkem bylo setkání milovníků tradičních Vánoc věnované nejen hře o Ježíškovi v nastudování divadelního společenství MANDATUM, ale i ukázkám pro nás neznámých lidových zvyků vázících se k období adventu a času Vánoc. Program doplnilo společné koledování při svíčkách a občerstvení zajištěné celou řadou sponzorů. I děti si přišly na své, byly obdarovány sladkostmi z rukou pastýřů.

Rádi bychom vytvořili novou tradici seznamování lidí s kulturou původních německých obyvatel Jesenicka právě touto formou vánočního setkávání. Více než dvě stovky návštěvníků jsou nejen tou pravou odměnou pro všechny pořadatele, ale také příslibem, že obnovení tradice vánočních her je krokem správným směrem.

(bti)

Pokud není uvedeno jinak, autorem je K. Growka

Literatura

Přečetli jsme za vás

Meziva, Štěpán – Kuča, Karel: Historický lexikon městysů a měst. Baset. Praha 2006. 936 s.

Monumentální historický lexikon s podtitulem "Vývoj postavení a funkce městských sídel v dějinách územněsprávního členění českých zemí od roku 1850 do současnosti" popisuje 1 165 lokalit dnešního Česka, které byly nebo jsou od r. 1850 městysem či městem. Lexikon podává údaje administrativního charakteru: vývoj právního titulu, proměny českého i německého úředního názvu, příslušnost k územněsprávním jednotkám (kraj, okres, panství, soudní obvody), vývoj v procesu integrace či dezintegrace obcí, počet obyvatel v letech 1930, 1991 a 2001. Kniha vyšla v době, kdy novela obecního zákona umožnila navrácení titulu město a městys těm obcím, které ho užívaly v minulosti. Z Jesenicka jsou zde zastoupeny městysy Bílá Voda a Mikulovice, z měst Javorník, Jeseník, Vidnava, Zlaté Hory a Žulová.

Zájemce o obecnější informace zde najde též podrobný výklad právních norem s jejich shrnutím v příloze. V ní je i soupis literatury a pramenů a rejstřík katalogových a odkazových hesel. Lexikon vhodně doplňuje doposud neukončený knižní projekt K. Kuči Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Výsledky polsko-české příhraniční spolupráce

Čtenář si jistě povšiml, že jsem na prvním místě uvedl polskou stranu, která je co do zájmu o svého souseda daleko průraznější. Uvedme to na několika příkladech. Sdružení Euregion Praděd vydalo k 10. výročí své existence jednak mapu *Euregion Praděd* v měřítku 1:150 000 doplněnou stručnými informacemi o 17 sdružených obcích v Polsku a obcích Bruntálska, Jesenicka, Osoblažska, Rýmařovska, Vrbenska a sdružení obcí Slezská Harta v trojjazyčné mutaci, a jednak vkusnou brožuru *Představujeme Euroregion Praděd*, která naznačuje poklady české strany, jimiž jsou příroda a lázeňství, a jezera na polské straně. Připomínají se dvě významné osobnosti, které se zapsaly do dějiny svých regionů – Vincenz Priessnitz a polský učitel Filip Robota z Prudniku. Jedna dvoustránka složená z dvaceti fotografií je mozaikou akcí, projektů, k jejich realizaci přispěla Evropská unie. Z fondů PHARE přišly též prostředky na vydání cyklomapy v měřítku 1:75 000 *Na kole po jesenicko-nyském pohraničí* doprovázené tištěným průvodcem. Obojí pro Okresní samosprávu v Nyse vydalo nakladatelství Plan ve Vratislavi.

Krzyżowski, Piotr: Szlakiem Josepha von Eichendorffa. Tomart, Nysa 2006. 32 s.

Městský úřad v Nise nechal připravit milou publikaci provázející turistu jak po životních osudech básníka, tak přímo po místech, kde v Nise, ale i v Javorníku či Lubovicích, pobýval. Zejména bohatá fotografická výbava brožury ji činí zajímavou. Vedle klasické mapy, která turistovi poradí, jak si stezku projít a nezabloudit, ji grafik doplnil i leteckým snímkem.

Heyll, Uwe: Wasser, Fasten, Luft und Licht. Die Geschichte der Naturheilkunde in Deutschland. Campus Verlag, Frankfurt – New York 2006. 310 s.

Internista a revmatolog U. Heyll absolvoval zároveň studia filozofie, sociálních věd a dějin medicíny a nyní vede na univerzitě v Düsseldorfu projekt věnovaný dějinám vodoléčby. Ty podle něj začaly roku 1811, kdy si Vincenz Priessnitz přivodil vážný úraz a vyléčil se z něj svépomocí. Autor pak

v chronologickém výkladu pokračuje Schrothem, Raussem, Riklim, Bilzem etc. Do širokého okruhu přírodního lékařství patří i nacistické experimenty "biologické medicíny" a tažení proti židovským lékařům. Knihu doprovázejí černobílé fotografie, kresby a působivé reklamy převzaté mj. z časopisů o vodoléčbě.

Lejsková, Věra: Franz Schubert v Jeseníku. Historie soutěže pro klavírní dua.

Městská kulturní zařízení, Jeseník 2006. 96 s., příl.

Již XV. ročník soutěže, u jejíž počátku autorka se svým manželem, pianistou Vlastimilem Lejskem, v roce 1978 stála, ji přiměl k napsání kroniky. K svižnému stylu vyprávění (třeba o hledání domů, odkud pocházeli Schubertovi rodiče), k nutným seznamům porotců, organizátorů a čestných předsednictev a vítězů soutěže přidala mnoho kopií dokumentů – pozvánek, plakátů i přetištěných článků o soutěži. Kniha tak završuje celou řadu drobných tiskovin, které soutěž provázely v minulosti.

Abt, Lukáš: Atlas jesenických pramenů a jiných drobných památek.

Hnutí Brontosaurus Jeseník, Jeseník 2007. 182 s.

Z původní gymnaziální práce Studentské odborné činnosti časem vyrostlo syntetizující dílo, které překonalo všechny dosavadní průvodce (Krause, Mazura) jak lokálním záběrem, tak množstvím informací, fotografií i grafickou úrovní. Zahrnuje totiž prameny a další kamenné památky nejen v Jeseníku (Gräfenberk, Zlatý chlumu), ale zcela nově též v okolí Mýtinky, Chebzi, Bobrovniku a Lipové-lázní či Bělé pod Pradědem! Kniha bohatě obrazově vybavena jak dobovými záběry, tak snímky ze současnosti působí svěžím dojmem. Jen je na škodu, že chybí, ne však kvůli nedostatku místa, poznámkový aparát s odkazy na prameny a literaturu. Jejich prostý soupis někdy nekoresponduje s vlastními texty, kupř. o Krizovém kríži se zmiňuje studie R. Chodury z roku 1929 – avšak v seznamu literatury tato studie chybí, či v pramenech konstatování typu "fond Priesnitz-Ripper" bez bližší specifikace. Ani zařazení Mazurovy soukromé kartotéky pramenů do literatury dalším zájemcům o bádání nepomůže. Budou bohužel muset urazit stejnou pracnou cestu jako autor.

Atlas doprovázejí dvě speciální mapy se značenými turistickými trasami a lázeňskými okruhy vedoucími kolem pramenů. Jedna je věnována pramenům a pomníkům v Jeseníku – lázních, druhá parku a okolí Zlatého chlumu. S nimi pak koresponduje i uspořádání textů knihy, která zavrhlá doposud tradičně užívané abecední uspořádání pramenů. K hledání pak slouží český rejstřík. Chybí rejstřík původních německých názvů, když již jsou v názvech pramenů zmiňovány. Knihu provází německé, anglické a polské resumé.

Kniha si bezesporu své publikum rychle našla, doufejme, že na ní vyrostle další generace, která se bude o tyto kamenné pomníky lázeňské slávy našeho kraje starat. V tom vidím její hlavní přínos.

Jurok, Jiří: Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce.

Veduta, České Budějovice 2006. 300 s.

Autor, který se dlouhodobě zabývá problematikou husitství, shrnul do knihy řadu studií vycházejících porůznu od roku 1991. Poděkujme mu především za kapitolu III. Husitské organizační struktury v Lužicích a ve Slezsku (s. 133-158), v níž překonal omezenost naší historické obce, která z Čech dohlédne tak maximálně do moravských center a ostatní země Koruny české jsou jí lhostejné. Zájemce tak měl doposud k dispozici tradiční protihusitskou literaturu německou či v 50. letech vydanou apologetickou polskou literaturu opěvující husitskou revoluci. Ve Slezsku šlo spíše o mocenský boj tábořského a šrotčího bratrstva o ovládnutí celé Koruny české. Vedlejšími cíly tažení se staly úkoly vojenské a hospodářské, tedy to nejzřetelnější, dobývání, plenění a získávání kořisti. O husitské slezské šlechtě nelze takřka hovořit, protože šlo spíše o jednotlivce, jako např. Hynek Mušín (Muščina) z Jeseníku. Minimální ohlas mělo husitství u slezského měšťanstva a duchovenstva. Kniha si zaslouží naší pozornosti.

Valenčík, Michal: Ohrožené památky. (Kostely, kaple a kapličky v České republice). Baset, Praha 2006. 296 s.

Čtenářům se nabízí zcela mimořádná publikace jak svým rozsahem, tak praktickým významem z pera jednoho autora! Encyklopedie se zabývá zničenými církevními památkami Čech, Moravy a Slezska. Ze tří etap hromadného ničení (husitské války, josefínské reformy a éra komunismu) se zaměřuje na tu poslední, nejničivější. Kniha podává po stručném úvodu přehled 1660 nejvíce poškozených církevních památek (kostelů, kaplí, kapliček, zvoníc a zvoníček), doplněný i o stručnou

informaci o zcela zničených památkách, jejichž počet dosáhl 2600. Autor postihl to nejdůležitější, tedy stavby, které nebyly zařazeny do systému památkové péče, objekty takřka anonymní. U každé stavby je popsán stupeň devastace a případný záměr na její obnovu. Všechny objekty jsou zachyceny na fotografiích.

Kniha je rozdělena podle krajů, pro Olomoucký kraj platí, že nejděsivější situace je ve vojenském prostoru Libavá a na okrese Jeseník, kde zaregistroval 60 poničených památek, pomineme-li zcela zničené stavby. V závěru autor připravil seznam zničených či vážně poškozených kostelů a kaplí po roce 1989, přičemž kritizuje nečinnost obecních úřadů (Bělá pod Pradědem, Bernartice, Vlčice). Těm obecním zastupitelstvům, které shánějí prostředky na záchranu sakrálních památek, je určena kapitola o dotacích, programech - včetně kontaktních adres. Kniha končí optimisticky několika srovnávacími fotografiemi vybraných staveb před opravou a po ní.

Janata, Milan – Zachař, Zdeněk: Javornický uran. Historie průzkumu a těžby uranu v Rychlebských horách 1957-1968.

FORTprint, Dvůr Králové nad Labem 2007. 96 s.

Autoři hned v úvodu konstatují, že se okolo těžby uranu točí mnoho fám a historek. Prošli rozsáhlé archivní materiály, hovořili s pamětníky a předložili čtenářům nikoli vědeckou práci, ale chronologicky pojaté čtení. I když práce je vyplněna mnoha citacemi technických dokumentů, zpráv, z nichž by se řada měla ocitnou spíše pod čarou, je pravdou, že vhodnými glosami a komentáři je autoři dokázali zasadit do vyprávěcí roviny. Nezůstávají též jen u suchopárných dat, ale zaujímají stanoviska, kritizují, doplňují text o komické situace a osobní historky. 20 kapitol je po vzoru kroniky doprovázeno mnoha fotografiemi, které jsou pečlivě popsány včetně identifikace osob na nich. V práci nalezneme též barevné mapy a výkresy. V závěru čtenář najde přece jen – i přes letopisecký přístup - potřebný slovník použitých pojmů a zkratek.

Szymkowicz, Paweł – Chrobak, Piotr: Biała – Bělá – Biele. Przyrodniczo-historyczne walory doliny Białej Głucholaskiej. Głucholazy 2007. 130 s.

Průvodce je součástí většího projektu financovaného z česko-polského programu INTERREG IIIA. Připomíná se, že řeka Bělá tvořila osu kolonizace ve 13. století a až do roku 1742 bylo toto území nedílnou součástí nízkého knížectví. Vedly tudy historické cesty ze Slezska na Moravu, železnice z roku 1888 znovu obnovila sounáležitost tohoto území. Ale až politický zvrat po roce 1989 umožňuje opětné reálné propojení území pod správou dvou zemí.

První část knihy je věnována poloze a geomorfologickému vymezení včetně vodopisu, podnebí, flóry a fauny. Jedna z kapitol se zmiňuje i o ochraně životního prostředí, rybolovu a možnostech sjíždět řeku na lodích. Historické pasáže jsou doplněny o dějiny železnice, papírenského průmyslu a o průběh povodní, zejména v letech 1903 a 1997.

Hlavní část knihy tvoří průvodce po jednotlivých lokalitách, počínaje vsí Bělá a konče Nyským jezeřem. Polský čtenář se seznámí se zevrubnou historií a pamětihodnostmi jednotlivých obcí. Kniha je vybavena množstvím černobílých fotografií a čtyřmi mapkami. Snad v budoucnu finanční možnosti dovolu vydat tohoto potřebného průvodce v atraktivnější barevné a grafické úpravě.

Procházka, Petr: Příběhy z pohraničí. Hnutí Brontosaurus Jeseník. Jeseník 2007. 150 s.

Zatímco sudetští Němci v západním Německu pilně sepisovali výpovědi svědků o příkořích při vyhnání a odsunu, ovšem s opomenutím příčiny - svých postojů a činů v letech 1938 – 1945, v socialistickém Československu se *oral history* nepěstovala. Po roce 1989 nastal rozvoj zájmu o vojenskou historii konce první republiky. Začaly se objevovat i výpovědi pamětníků, emocionálně dokreslující strohost dochovaných a prezentovaných archivních pramenů. Oblast Jeseníků a výběžku jeseníckého, dříve frývaldovského okresu však stále vypadala jako bílé místo na pomyslné dějepisné mapě, pomineme-li knihu Pátá kolona na severní Moravě (Ostrava 1969), která vzhledem ke svým autorům, postiženým normalizací, skončila na indexu. Až Petr Procházka na stránkách regionálního tisku toto téma znovu otevřel – strážlivě, bez ideologického škatulkování a hlavně, vzhledem k věku pamětníků, za pět minut dvanáct. Shrnutí, které se nám v této knize dostává do rukou, představuje dílčí autorovu bilanci a také jeden ze základních kamenů pro další badatelskou práci. Je určena především mladým lidem, proto nemá naučný charakter. Jen pro dokreslení situace osobně motivovaných výpovědí slouží komentáře Tomáše Knoppa. Práci doplňují dobové neznámé fotografie.

Jesenicko na stránkách periodik

Dějiny a současnost

Prestížní kulturně historická revue vydávaná při nakladatelství Lidové noviny obsahuje vždy monotematický celek. Číslo 8/2007 je pak zasvěceno tématu Voda základ života. Je ctí redakce, že nezapomněla na osobnost Vincenze Priessnitze, článek o něm Apoštol i šarlatán napsal Vladan Hanulík, doktorand na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice, který se zaměřuje na problematiku sociálních dějin lázeňství a životního stylu aristokracie. Autor, vycházející z archiválií uložených v jesenickém archivu, dokázal šťastně oddělit fakta od tendencí k monumentalizaci (genialita) a sentimentalizaci (altruismus) zakladatele lázní Gräfenberk nacházejících se ve většině biografické literatury. Na druhé straně poznamenejme, že právě tento „historický kánon“ umožnil lázním další existenci, na rozdíl od valné většiny vodoléčebných ústavů, které po opadnutí módní vlny zanikly. V následujícím čísle 9/2007 nalezneme v článku Romana Praha Had, číše a okřídlená hůlka pojednávajícím a proměnách patronů, emblémů a pomníků lékařů v 19. století Myslbekovu sochu Hygie na Gräfenberku. Autor ukazuje, jak začal být symbol hada pocitován nepříznivě. Proto Myslbek navrhl hada ve formě náramku, který obtáčí ruku bohyně držící nádobku, zatímco do druhé ruky jí přidal věnec jako symbol božského požehnání.

Merkur-Revue

Brněnský odborný časopis pro filatelii, numismatiku a notafilii 2007/4 obsahuje článek Miroslava Vostatka Polní pošty československé armády, v němž popisuje vojenskou službu Antonína Sousedíka (1896–1973), poštmistra v Jeseníku. V době mobilizace 1938 nastoupil v hodnosti nadporučíka jako velitel polní pošty č. 26 v Třešti, která sloužila 14. pěší divizi v Kroměříži.

Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy

Časopis pro dějiny, umění, přírodu a dnešek vydávaný Maticí slezskou v Opavě pokrývá svými příspěvky velice široké území, proto je radostné zjištění, že se daří zajišťovat do každého čísla článek o Jeseníku. V 1. čísle 33. ročníku (2007) najdeme v rubrice Pohlednice z našeho kraje Weissovu vilu v Jeseníku.

Vlastivědný věstník moravský

V prvním čísle ročníku 2007 je kolegiálně vzpomenuť padesát let existence sborníku Severní Morava. V jednadeceti svazcích, které dosud vyšly, najdeme mnoho příspěvků o Jeseníku. Do druhého čísla přispěl studií, která již tvoří souvislou řadu v různých periodikách, naše Jesenicko nevyjímaje, Petr Popelka o výstavbě silniční sítě v Rakouském Slezsku v letech 1848–1918. Nechybí v ní pojednání o situaci v okrese Jeseník. Bohužel text nedoplňuje žádná mapa. Ve třetím čísle v příspěvku Pavla Michny k poznání společenských styků šlechty na Moravě za nacistické okupace je zmíněn i Jeseník v souvislosti s nábořem nováčků do SS, který proběhl již 18. října 1938. Na 1200 esesmanů ze soudních okresů Javorník, Jeseník a Vidnava nastoupilo v Jeseníku na náměstí na „apel“ před velitelem nadúseku Südost SS GF Erichem von Bach-Zelewski.

Sborník Národního památkového ústavu - územního odborného pracoviště v Olomouci 2006. Olomouc 2007. 158 s.

Ze sborníku je patrné, že přiřazení okresu Jeseník pod Olomoucký kraj jesenickým památkám může jen prospět, protože se jim začíná dostávat cílevědomé odborné péče. Eva Pulkrťová zhodnotila sakrální památky na Zlatohorsku, jejich stav a záchranné památkářské zásahy. Jejich výsledkem jsou nezdárka nové objevy, kupř. nález barokních maleb při průzkumu omítek kaple sv. Rocha nad Zlatými Horami. Článek je doprovázen fotografiemi. Tomáš Vítek podal stavebně-historickou charakteristiku raně gotického kostela sv. Kateřiny ve Vidnavě postaveného v polovině 13. století, což dokazují dochované architektonické prvky či jejich fragmenty (portál, který má svou analogii v kostele dva kilometry vzdálené obce Laža (něm. Wiesau) či v Javorníku-Vsi. Dále autor stručně shrnul další přestavby a opravy kostela. Josef Lassák zmínil při průzkumu historických skleníků – oranžerií rekonstrukci historického skleníku při bočním křídle zámečku v Bernarticích, který bude sloužit jako zimní zahrada. Jiné oranžerie zanikly: v Bílé Vodě byla přebudována na tělocvičnu, v zámečném parku ve Vlčicích po ní zbylo jen obvodové zdvo.

Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Číslo 226, řada Historie – Historica číslo 13, Ostrava 2006.

Z regionálního hlediska velmi zajímavé příspěvky nalezneme také na stránkách periodik a sborníků univerzitních pracovišť. Ve sborníku prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity je publikován příspěvek mladého historika Radima Macháně, který se již několik let zabývá problematikou nobilitací (povyšování do šlechtického stavu) osob vojenského stavu v rakouském císařství. Autor se rozhodl ve své studii sledovat vojenskou kariéru Josefa Schona, která je typickým příkladem kariéry důstojníka rakouské armády 1. poloviny 19. století. Josef Schon se narodil ve Vidnavě v roce 1788 a již ve svých sedmnácti nastoupil vojenskou dráhu. Do přízně svých nadřízených se dostal mladý rotmistr za vojenského tažení v roce 1809, kdy projevil své schopnosti při obraně Řezna a organizaci následného ústupu rakouské armády. Největší odvahu však prokázal při rozsáhlých vojenských operacích v roce 1813 poblíž Drážďan. Tehdy jako čerstvý praporečik srdatě vzdoroval francouzskému útoku u vesnice Corbitz, kde po několika vážných zraněních upadl se svým mužstvem do francouzského zajetí. V roce 1839 požádal nadporučík Josef Schon o povýšení do šlechtického stavu. Toho se mu dostalo následujícího roku, kdy mu byl udělen šlechtický erb a predikát von Corbitzthal, který upomínal na místo, které ho nejvíc proslavilo.

Petr Popelka

Muzejní a vlastivědná práce

Časopis Muzejní a vlastivědná práce roč. 44, č. 1-2/2006, který je zároveň 114. ročníkem časopisu Společnosti přátel starožitností, obsahuje studii Karla Kuči Obnovení kategorie „městys“ v české legislativě a rehabilitace historických měst (s. 43-96). Novela obecního zákona č. 234/2006 přiznala právo na navrácení titulu města všem obcím, které jej měly (u nás Vidnava a Žulová), a vrátila do české legislativy i praxe termín „městys“. V roce 1948 bylo na území dnešní České republiky 509 měst a 514 městysů. Vzhledem k tomu, že některé z městysů byly povýšeny na město, týká se možnost přiznání titulu městys 388 obcí, mezi nimi i Bílé Vody a Mikulovic.

Heimatbrief für Weidenau-Großkrosse

Ročenka vidnavských krajanů č. 61 připomíná fotografií na titulní straně a krátkým článkem dílo Josefa Obetha. Z osobních zpráv vzpomeňme 40. výročí kněžské služby Antona Otteho a úmrtí Franze Kausche, jednoho z „hnacích motorů“ spolku. Několik reportáží je věnováno vzájemným německo-českým partnerským vztahům, zmínku věnujme pamětní desce Rudolfa Grimmeho, čestného občana Vidnavy.

Heimatbrief der Lindewiesner

Čtvrtletník bývalých lipovských německých obyvatel přetiskl v 298. čísle 62. ročníku dva novinové články, z Teckbote o „vandru“ turistického spolku MSSGV při příležitosti jeho 125. výročí vzniku po Jeseníkách a z Jesenického týdeníku o obnovení pomníku císaře Josefa II. v Horní Lipové. Značnou dokumentární hodnotu má historická fotografie lipovských hasičů z roku 1937. V následujícím čísle najdeme pojednání o životě a mystice Klary Fietzové, která zemřela před 70 lety. Jubilejní 300. číslo přináší více i barevných fotografií z Lipové, Šeráku, Rejvízu emotivně spojených se „starou vlastí“. Nejcennější jsou však čtyři neznámé fotografie lékařů a pacientů Schrothových lázní. V závěrečném 301. čísle najdeme zajímavou fotografii hostince Waldfrieden.

Pokud není uvedeno jinak, autorem je K. Growka

Autoři tohoto čísla

Franz Heiduk, historik literatury, člen Eichendorfovy společnosti, se zájmem o kulturu Horního Slezska. Podílí se na vydávání ročenky Eichendorfovy společnosti Aurora a kritické edici Eichendorfových děl na univerzitě v Augsburgu (*Tagebücher*. HKA XI. Red. ... a U. Regener. 2006). Přispívá do časopisů *Schlesische Studien* a *Schlesische Nachrichten*. Vlastní práce: *Schlesische Barock.Literatur, Geschichte, Kunst*. Napsal ... a W. Bein (1979); *Oberschlesisches Literatur-Lexikon: Biographisch-bibliographische Handbuch*. 1. Band A-H. (1993), 2. I-P (1993), 3. Q-Z (2000).

PhDr. Václav Štěpán, PhD., historik a archivář, v roce 1971 postižen ztrátou možnosti výkonu povolání, působil v dělnických profesích. Práce v geologickém průzkumu ho přivedla k dějinám dolování v Jeseníkách: *Těžba a rýžování zlata v Jeseníkách*. Napsal ... a J. Novák. Vlastivědné listy (Opava) 1985/2; *Historie dolování zlata na Zlatém chřumu*. Napsal ... a J. Novák. Severní Morava (Šumperk) 1987/53. V letech 1988-93 historikem Muzea v Bruntále. Poté externím učitelem Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Našeho regionu se týkají práce: *K historii sklářství na Jeseníku, Javorníku a Zlatohorsku*. In: VI. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku (2006); *K životopisu inkvizitora J. F. Bobliga*. Severní Morava 1992/64.

PhDr. Jarmila Štěrbová, od roku 1978 vedoucí oddělení pro evidenci, využívání a ochranu fondů a sbírek Zemského archivu v Opavě.

Jaromír Indra, ostravský numismatik, ovlivněn badatelskými zájmy svého otce – archiváře, zaměřuje svou pozornost na spolkový život ve Slezsku a na Moravě v 19. a 20. století, zejména na činnost a medailérské památky střeleckých společností. Podílel se na výstavě *Dobrá trefa* (Brno 2004) a sborníku *Střelecké spolky Moravy, Slezska a města Brna na přelomu 19. a 20. století* (Brno 2004). Publikuje ve specializovaných periodících, v Numismatických listech, Slezském numismatikovi, v *Geldgeschichte Nachrichten*, ve *Střelecké revue* apod.

Lukáš Abt, student geologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Již během studia na gymnáziu v Jeseníku se zajímal o prameny na Gräfenberku, úspěšně obhájil práci na toto téma v krajském kole soutěže Středoškolské odborné činnosti (2004). Výsledkem jeho badatelského zájmu je kniha *Atlas jeseníckých pramenů a jiných drobných památek* (Jeseník 2007).

Martin Vaňourek, rodák ze Zábřehu na Moravě, příslušník Armády ČR trvale žijící v Mohelnici. Zájem o vojenskou historii ho přivedl po roce 1989 k založení nakladatelství, které vydává knihy s tematikou československé armády z let 1919-1945. Zejména se zaměřuje na životní osudy hraničářů, členů důstojnického sboru. Ve spolupráci s E. Stehlíkem napsal a vlastním nákladem vydal: *Hraničáři na Dunaji* (1999), *Osmnáctí hraničáři* (2000), *Zapomenutí hraničáři* (2002), *Hraničáři od Adamovy hory* (2003), samostatně: *Vojáci hraničářského pluku č. 6 vzpomínají* (1998), *Hraničáři od Hlučína* (2000), *Hraničáři tvrze Bouda vzpomínají* (1999).

RNDr. Zdeněk Gába, geolog, takřka 40 let působil ve Vlastivědném muzeu v Šumperku. Prvních několik let měl pracoviště v Jeseníku. Vyvrcholením jeho muzejní práce je právě geologická expozice ve Vodní tvrzi. Jeho rigorózní práce o souvcích jesenícké oblasti, resp. bludných balvanech určila jeho vědecký zájem. Dalšími badatelskými okruhy, týkajícími se Jesenicka, jsou dějiny kamenoprůmyslu a železniční dopravy a mapy. Zájem o vlastivědu ho populárně naučných článků a recenzí ve Vlastivědných listech (Opava) či domovském periodiku Severní Morava, kde v čísle 77/1999 nalezneme bibliografii prací autora. Doplníme ji závažnějším titulem z poslední doby *Geologické vycházky Českou republikou* (Praha 2002).

Vladislav Bakončík, absolvent ČVÚT, elektrotechnického oboru. Převážnou část života před odchodem do důchodu v r. 1995 pracoval jako vývojový pracovník v důlním strojírenství. Výsledky svého amatérského zájmu o historii publikoval ve Vlastivědných listech (Opava), kupř. *Odras let 1935-1939 v pamětní knize obce Heřmanovice* (2004).

MVDr. Alois Frank, veterinář ze Zábřehu na Moravě. Po studiu Vysoké školy veterinární v Brně roku 1959 byl na umístěnku přidělen do Jeseníku, kde do roku 1970 zastával funkci vedoucího veterinární služby. Publikáční podíl na řadě odborných studií o kůži domácích zvířat.

Mgr. Veronika Rybová, ředitelka Vlastivědného muzea Jesenicka v Jeseníku.

Mgr. Michaela Neubauerová, pracovnice Vlastivědného muzea Jesenicka v Jeseníku.

RNDr. Jan Hauk, CSC., pracovník Vlastivědného muzea Jesenicka v Jeseníku.

Mgr. Antonín Lyko, pracovník Vlastivědného muzea Jesenicka v Jeseníku.

Mgr. Martin Buchlovský, pracovník Vlastivědného muzea Jesenicka v Jeseníku.

Milan Rychlý, pracovník Vlastivědného muzea

Jesenicka v Jeseníku, odl. prac. Javorník.

Mgr. Bohumila Tinzová, ředitelka Státního okresního archivu Jeseník.

Mgr. Květoslav Growka, pracovník Státního okresního archivu Jeseník.

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

Svazek 9.

Jeseník 2008

Redakční rada:

Mgr. Květoslav Growka (*výkonný redaktor*), Mgr. Veronika Rybová, PhDr. Karel Müller, Mgr. Bohumila Tinzová, RNDr. Josef Večeřa, PhDr. Pavel Šopák, PhD.

Nakladatel:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Vydávají:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

(*Zámecké nám. 1, 79001 Jeseník, tel. 584 401 070, muzeum.jesenik.net, e-mail: muzeum@jesenik.net*)

Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Jeseník

(*Tovární 18, 79001 Jeseník, tel. 584 411 710, www.archives.cz/jesenik, e-mail: podatelna@je.archives.cz*)

Grafická úprava:

Lentil studio, Jeseník

(*info@lentil.cz*)

Náklad:

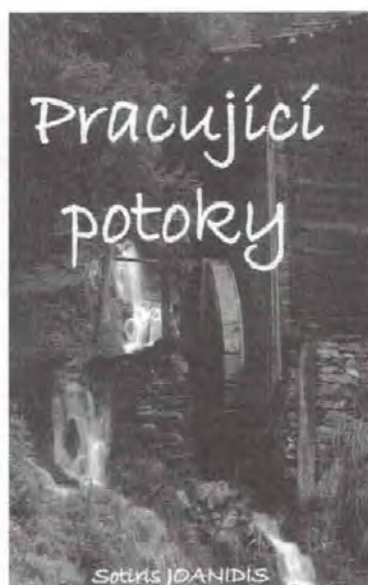
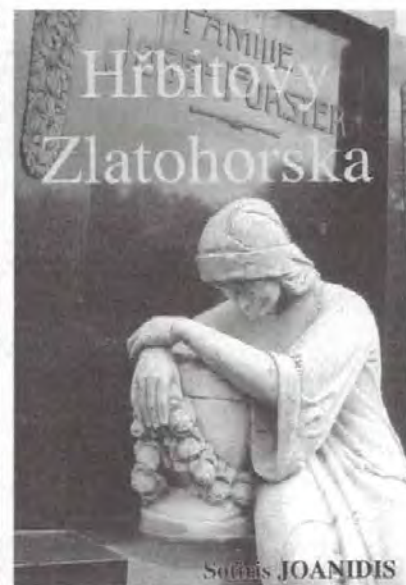
400 ks

ISBN 978-80-86388-59-5 (ZA v Opavě – SOKA Jeseník)

ISBN 978-80-903867-2-3 (VMJ v Jeseníku)

ISSN 1213-0192

VLASTIVĚDNÉ PUBLIKACE O JESENICKU

VLASTIVĚDNÉ **MUZEUM** JESENICKA
JESENÍK

Místa expozic Vlastivědného muzea Jesenicka:

Vodní tvrz Jeseník (muzeum)

tel.: 584 401 070

e-mail: muzeum@jesenik.net

Jeseník - lázně č.p. 175 (rodný dům V. Priessnitze)

tel.: 584 411 633

tato publikace byla vydána s finanční podporou firem:

CAMPANULA

spol. s r.o.

KORD®

www.kord.cz

